MINISTERUL ȘTIINȚEI ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI
DIN REPUBLICA MOLDOVA

ISTORIA ROMÂNILOR
ANTICĂ

UNIVERSITAS
CHIȘINĂU — IAȘI 1991

Scanned with OKEN Scanner

MINISTERUL ŞTIINŢEI ŞI ÎNVĂŢĂMÂNTULUI
DIN REPUBLICA MOLDOVA

I S T O R I A R O M Â N I L O R

A N T I C Ă

CHIŞINĂU - IAŞI 1991

Scanned with OKEN Scanner

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

Cartea pe care o punem astăzi la îndemîna cititorilor români de pretutindeni nu este un manual; nu concentrează, sistematizat, întreaga istorie avînd drept obiectiv procesul de instrucție școlară. Nu este aici un tratat academic, menit să ofere răspuns tuturor problemelor importante și să respecte metodologia riguros științifică, specifică genului. Adresîndu-se, în special, fraților din Basarabia, ea s-a dorit, în primul rînd, un mijloc de informare , capabil să răspundă nevoilor și exigențelor unor categorii mai largi (liceeni, studenți, profesori, intelectuali în general, precum și altor categorii de cititori) pentru care Istoria Românilor a devenit, astăzi, nu numai o necesitate spirituală, ci și o opțiune politică de viitor.

Fără să respecte canoanele vreunui gen, autorii au încercat să răspundă acestor cerințe, supunîndu-se spiritului științific și urmărind, cu rigoare, adevărul.

S-a preferat împărțirea pe epoci, evitîndu-se discuția privitoare la periodizarea istoriei naționale, care se cere reevaluată și redimensionată. De asemenea, nu s-a putut (aici nu s-a urmărit, de altfel) să se realizeze o armonie, o simetrie perfectă între capitolele mari ale lucrării, de natură să confere echilibru interior volumului nostru.

În prima parte, mai cu seamă, în care este înfățișată geneza, s-a dat prioritate analizei, pentru a oferi cititorului materialul necesar argumentării unei probleme falsificate cu ostentație vreme de aproape o jumătate de veac. Sinteza nu s-ar fi putut mărgini, aici, decît la generalitățile care cuprind, concentrat, adevărurile științifice necesare; ea nu putea suplini, pe deplin, credem, interesele și nevoile clipei de față. Am recurs la sinteza pentru epocile următoare, pentru care materialele sînt mai accesibile și posibilitățile de

Scanned with OKEN Scanner

înțelegere mai largă. A fost schițată o sinteză sui generis și pentru capitolul privitor la istoria postbelică, în care s-a instaurat și a funcționat regimul totalitar comunist.

Părțile lucrării au fost scrise de specialiștii cu experiență, titularii cursurilor adresate studenților care se pregătesc în istorie. Chiar fără să se ansambleze perfect din punctul de vedere al proporțiilor, acestea conțin tot ceea ce este necesar pentru a-i apropia pe cititori de înțelesul istoriei naționale, apreciată ca un tot organic și unitar.

Maniera de tratare, fără să se abată de la cronologie, urmărește încadrarea proceselor și fenomenelor istoriei românești în spațiul și în timpul istoric universal și european de care aparțin, prin sublinierea interdependențelor și a implicațiilor corespunzătoare. Prin aceasta, lucrarea răspunde exigențelor științifice actuale, nevoilor cititorilor și aspirațiilor lor, servind, totodată, rosturilor contemporane ale istoriei.

Am alcătuit o istorie a românilor, în cuprinsul căreia am inclus, pe scurt, și istoria fraților de peste Dunăre. Am considerat că este firesc ca Istoria românilor din Moldova de dincolo de Prut și din Bucovina, cărora cartea li se adresează în mod apecial, să fie scrisă, acum, de confrații din Chișinău, mai aproape de izvoare și de cunoașterea realităților acestor provincii românești (în epoca modernă, 1812-1918, pentru Basarabia și de cea contemporană, 1940 și pînă în zilele noastre, pentru Basarabia și pentru Bucovina de Nord). Capitolele respective vor putea fi adăugate sau inserate în textul nostru.

Răspunzînd unor necesități presante, lucrarea nu a mai putut fi supusă unor obligatorii operații de finisare, de natură să-i confere simetrie, să înlăture asperitățile. Dezarmonică în arhitectură, ea prezintă, însă, armonia interioară necesară înțelegerii istoriei românești ca un tot.

Istoria alcătuită de noi a fost scrisă sub presiunea

evenimentelor prin care românii de dincolo de Prut au marcat, atît de puternic, mersul istoriei noastre contemporane. Cu convingerea că, în vremurile pe care le trăim, din Moldova - devenită centrul mișcării de eliberare - a pornit impulsul resurecției noastre naționale, impulsul pentru redeșteptarea spiritului național-românesc, autorii aduc, pe această cale, prinosul lor de recunoștință poporului român dintotdeauna și de pretutindeni.

Iași, 1 sept. 1991

AUTORII

Scanned with OKEN Scanner

I S T O R I A V E C H E

NOȚIUNI PRELIMINARE. La fel ca istoria oricărui popor, istoria veche a românilor începe odată cu primele urme de locuire și de activitate ale omului; în cazul nostru, acestea se plasează cu peste un milion de ani în urmă. Istoria veche cuprinde o perioadă de timp imensă, pînă în a doua jumătate a mileniului I d.Chr., cînd există deja primele indicii ale manifestării strămoșilor românilor, ca popor romanic bine conturat în ansamblul Europei medievale timpurii.

În acest interval, de peste un milion de ani, cea mai mare parte revine epocii vechi a pietrei - paleoliticul (pînă pe la 6000 î.Chr.). Urmează epoca nouă a pietrei - neoliticul, cu o durată de circa patru milenii. Ultimele două milenii ale neoliticului sînt marcate de apariția unei noi materii prime, arama (cuprul) - primul metal folosit de om; din această cauză, specialiștii numesc ultima etapă a neoliticului "epocă a aramei și pietrei" (eneolitic sau chalcolit). Din punct de vedere social, aproape întreaga epocă a pietrei coincide cu organizarea oamenilor pe bază de rudenie, motiv pentru care i se mai spune și societate gentilică. Datorită nivelului încă incipient de dezvoltare, perioada coincide totodată cu societatea primitivă.

De pe la 2000 î.Chr., odată cu descoperirea bronzului și apoi a fierului, începe epoca metalelor. În această perioadă, izvoarele scrise menționează pe strămoșii direcți ai ro-

mânilor, tracii, și ramura lor nordică - daco-geții. De aceea, perioadei bronsului (mileniul al II-lea î.Chr.) i se mai spune și perioadă tracică, iar perioadei fierului (mileniul I î.Crr.) - daco-getică. Din punct de vedere social, epoca metalelor înseamnă destrămarea treptată a societății gentilice primitive, prin diferențieri de ocupație și de avere. Societatea nu renunță încă de tot la egalitarismul primitiv, dar se impune tot mai mult categoria nobilimii (aristocrația), provenită mai ales din rîndurile războinicilor; de aceea, acestei lungi perioade de trecere spre organizarea statală propriu-zisă i se mai spune și democrație militară.

Odată cu trecerea treptată spre cea de a doua perioadă a fierului (mijlocul mileniului I î.Chr.), societatea geto-dacică face pași tot mai decișI spre organizarea de tip statal, depășind, în cele din urmă, stadiul democrației militare. Astfel, în secolele I î.Chr.-I d.Chr., geto-dacii cunosc perioada lor clasică de dezvoltare, în cadrul statului unitar; după conducătorii cei mai de seamă, aceste două secole mai sînt numite și perioada Burebista-Decebal. Tot acum se produc și primele contacte ale daco-geților cu civilizația romană, astfel că etapa statului dac unitar este considerată și o perioadă pregătitoare a viitorului proces de formare a poporului român.

În timpul stăpînirii romane în Dacia (secolele II-III), societatea locală e inclusă în cadrul sistemului sclavagist. Pentru Dobrogea, datorită deschiderii sale spre mare, prezența societății sclavagiste e de mai lungă durată, de la întemeierea coloniilor grecești pe țărmul apusean al Pontului Euxin (seco-

lul VII î.Chr.) pînă la sfîrșitul stăpînirii romane (sec.VII d.Chr.). În timpul prezenței romane efective în Dacia se plasează etapa principală, decisivă, a etnogenezei românești, prin romanizarea celei mai mari părți a dacilor.

După retragerea stăpînirii romane, daco-romanii rămași la nord de Dunăre, într-un contact strîns și permanent cu provinciile imperiale sud-dunărene, vor evolua spre definitivarea și uniformizarea romanității pe tot cuprinsul vechii Dacii. Instalarea masivă a slavilor (secolele VI-VII) nu a mai putut schimba caracterul romanic al poporului român și al limbii sale.

Odată cu încheierea în linii generale a procesului etnogenezei românești se termină și obiectul de studiu al istoriei vechi. Afirmarea politică treptată a românilor la sfîrșitul mileniului I d.Chr. coincide cu trecerea spre societatea feudală timpurie.

Istoria veche urmărește deci lunga perioadă cuprinsă între procesul de formare a omului (antropogeneza) și formarea poporului român (etnogeneza românească). De-a lungul a peste un milion de ani societatea omenească din ținutul carpatic a parcurs drumul anevoios de la barbarie la civilizație.

Istoricii pot să reconstituie această îndelungată perioadă mai ales cu ajutorul izvoarelor arheologice, adică a urmelor de activitate umană pe care "arhivele nescrise" ale pămîntului le păstrează în condiții mai mult sau mai puțin bune de conservare.

Pentru a putea compara și clasifica diferitele urme lăsate de comunitățile omenești de-a lungul mileniilor (așezări, fortificații, locuințe, morminte, vase, unelte, arme, podoabe,

Scanned with OKEN Scanner

obiecte de cult, monede, inscripții etc.), istoria veche le încadrează în culturi arheologice. Cultura (civilizația) arheologică reprezintă un ansamblu de vestigii ale vieții materiale și spirituale a oamenilor, asemănătoare între ele, care apar la un moment dat, într-un anumit teritoriu (unitate de factură, de timp și de spațiu).

Pentru cea mai mare parte a istoriei vechi ne lipsesc complet izvoarele scrise, astfel că nu cunoaștem (sau doar presupunem) numele popoarelor care ne-au lăsat diferitele vestigii. De aceea, istoricii denumesc culturile arheologice cu nume convenționale, fie după locul unde s-au făcut pentru prima oară descoperiri de un anume tip (de ex., cultura Cucuteni, cultura Boian), fie după obiectul cel mai caracteristic (de ex., cultura ceramicii liniare, cultura amforelor sferice, cultura mormintelor în cutii de piatră).

Cultura arheologică nu trebuie legată neapărat de un anume etnic: ea poate fi creația unui popor, dar poate fi și rezultatul unei mixturi, atunci cînd pe un teritoriu conviețuiesc timp îndelungat mai multe neamuri (în acest din urmă caz arheologii mai utilizează și termenul de complex cultural). Și în cadrul aceluiași popor, datorită unor condiții istorice diferite de dezvoltare, se pot întîlni aspecte sau variante culturale. Datorită acestei complexități de situații, atribuirea etnică a diferitelor culturi arheologice se poate face, în mod obiectiv, numai atunci cînd avem la dispoziție și informații scrise foarte clare. În caz contrar, se poate ajunge la exagerări subiective, datorită amestecului unor interese politice și naționale actuale. Arheologia poate fi deci o știin-

ţă. numai atunci cînd îşi păstrează obiectivitatea şi se abţine de la emiterea şi susţinerea unor ipoteze fără temei cert.

De pe la mijlocul mileniului I î.Chr. avem la dispoziţie şi informaţii scrise, lăsate mai ales de autori greci şi latini. Prima referire, din anii 514-513 î.Chr., ne-a parvenit de la "părintele istoriei", Herodot, care-i menţionează pe geţii dobrogeni. Autorii antici relatează incidental despre Dacia, doar cînd aceste ţinuturi intră în sfera lor de atenţie şi interes; de aceea, tăcerea lor pentru anumite perioade nu poate fi legată de vreo pretinsă "dispariţie" a populaţiei locale.

Pentru o reconstituire istorică obiectivă, izvoarele scrise trebuie întotdeauna comparate şi completate cu datele oferite de alte categorii de izvoare, îndeosebi arheologice. Tot informaţii scrise sînt şi cele ce ne parvin din inscripţii (epigrafice) sau de pe monede (numismatice).

Informaţii preţioase ne sînt oferite şi de izvoarele lingvistice, toponimice şi etnografico-folclorice(moştenirea de la vechile populaţii a unor cuvinte, nume de locuri şi ape, a unor tradiţii populare). Şi în cazul acestora, interpretarea trebuie făcută cu multă obiectivitate, pentru a nu se ajunge la concluzii nefondate.

Din cauza caracterului limitat al informaţiilor pe care le avem la dispoziţie, istoria veche ne oferă totuşi imagini inegale ale trecutului: mai bine reconstituite pentru unele perioade şi de abia schiţate pentru altele. Cu toate acestea, linia evolutivă generală a putut fi reconstituită, rămînînd cîmp deschis doar completărilor şi nuanţărilor pentru diferite perioade şi aspecte.

I. EPOCA PIETREI

1. PALEOLITICUL (circa 1.000.000 - 6.000 î.Chr.). Așa cum arată și numele (de la cuvintele grecești palaios - vechi și lithos - piatră), această perioadă se caracterizează prin utilizarea exclusivă a tehnicii primitive a cioplirii în prelucrarea pietrei - principala materie primă pentru obținerea uneltelor.

Odată cu mișcările geologice care au dus la modelarea principalelor forme ale reliefului actual se produce și procesul de formare și evoluție a ființei umane, de la tipurile primitive de hominizi (încă mult asemănătoare maimuțelor antropomorfe) la omul dotat cu inteligență superioară (Homo sapiens). Procesul a fost îndelungat și anevoios și s-a desfășurat în condițiile climaterice deosebit de dificile ale glaciațiunilor, care au stimulat totuși omul să-și găsească mijloacele adecvate supraviețuirii.

Cele mai vechi urme de activitate umană s-au găsit la Bugiulești (Oltenia), constînd din utilizarea unor unelte de piatră și os fără urme de prelucrare intenționată. Acești hominizi, care trăiau sub cerul liber, se hrăneau cu carnea animalelor ce se afundau în smîrcurile de pe marginea fostului Lac Getic (aflat acum în regresiune). Prin comparație cu vestigii similare, descoperite în sudul Africii, aceste urme au fost datate cu circa 1.750.000 de ani în trecut, încadrîndu-se în protopaleolitic (primul paleolitic). Importanța descoperirilor de la Bugiulești constă în faptul că demonstrează posibilitatea existenței mai multor centre vechi de for-

mare a omului, nu numai în Africa, ci şi pe continentul european.

Orizontul următor îl reprezintă descoperirile de tipul Dîrjov (bazinul Oltului), care constau din cioplirea sumară a unor bolovani la unul din capete (aşa-numitele "unelte de prund"). Ele se datează aproximativ în intervalul dintre 1.000.000 şi 600.000 de ani, deci cam pe la începutul glaciaţiunilor.

În paleoliticul inferior (circa 600.000 - 100.000) oamenii produc primele unelte diferenţiate: toporaşe de mînă şi aşchii cu margini tăioase. Tot acum, omul a început să utilizeze focul, ceea ce marchează pasul decisiv pentru desprinderea din animalitate. Cu ajutorul focului el se apăra de frigul perioadelor glaciare, cît şi de animalele de pradă, îşi prepara hrana, a luat în stăpînire peşterile (primele sale adăposturi) şi şi-a lungit timpul de activitate, prin lumina artificială. Totodată, focul, trebuind să fie permanent întreţinut (ca sursă a vieţii), s-a ajuns la o consolidare a relaţiilor dintre membrii unei comunităţi. Astfel, treptat, s-a făcut trecerea de la ceata (hoarda) primitivă la organizarea pe bază de rudenie (ginta), grupîndu-se descendenţii unui strămoş comun. Locuirile paleolitice s-au extins acum pe aproape tot teritoriul României (cu excepţia Dobrogei şi Maramureşului, unde n-au fost încă atestate).

În paleoliticul mijlociu (circa 100.000 - 40.000) oamenii au început să utilizeze un cod de comunicare mai evoluat: limbajul. Aceasta va permite transmiterea şi îmbogăţirea cunoştinţelor de la o generaţie la alta. Uneltele s-au diversificat, pe lîngă cele mai vechi obţinîndu-se acum vîrfuri şi răzuitoare. Locuirile s-au extins pe tot teritoriul românesc şi au

Scanned with OKEN Scanner

devenit mai stabile, ca dovadă a posibilității comunităților de a-și procura mai lesnicios hrana dintr-un anumit areal.

Paleoliticul superior (circa 40.000 - 10.000) se remarcă prin perfecționarea tehnicii de cioplire a pietrei, ceea ce a permis obținerea lamelor de silex și a unui repertoriu de circa 100 de tipuri de unelte diferențiate. Ființa umană, care ajunge acum la stadiul incipient al tipului Homo sapiens, avea tot mai vădite preocupări artistice, legate în largă măsură de manifestările magice, vizînd îmblînzirea forțelor naturii. S-au descoperit astfel statuete de piatră (Lapoș, jud.Prahova), amulete de os sau silex (Brînzeni, jud.Bălți; Mitoc, jud.Botoșani) și picturi rupestre (Cuciulat, jud.Sălaj; Pescari, jud.Caraș-Severin).

Perioada finală a paleoliticului (epipaleoliticul: circa 10.000 - 6.000) este marcată de retragerea treptată a ultimilor ghețari, încălzirea climei și formarea unei pături de sol fertil (prin depunerea resturilor provenite din eroziune și aluviuni). Odată cu importantele schimbări climatice s-a produs și retragerea vînatului mare spre nord. Oamenii au fost nevoiți să-și caute alte resurse de hrană. Se acorda o atenție mai mare animalelor mici, ceea ce a determinat și perfecționarea tehnicii de vînătoare. S-a descoperit arcul cu săgeți - unealtă adaptată pentru aceste animale mici și iuți. Nemaifiind nevoie de unelte de mari dimensiuni (ca la vînarea animalelor mari), s-a produs un fenomen general de microlitizare(uneltele pot să măsoare doar cîțiva milimetri). Oamenii au reușit să domesticească primul animal, cîinele, pe care-l foloseau drept un prețios auxiliar la vînătoare. Urmărirea vînatului

(care se împuținase) la mari distanțe marchează și o mobilitate sporită a comunităților umane, o instabilitate și o interferență a ariilor culturale.

În paralel, oamenii au fost nevoiți să-și completeze tot mai mult mijloacele de subzistență prin cules, ceea ce i-a determinat să urmărească cu atenție calitățile unor plante, să se preocupe în mod deosebit de recoltarea acestora. S-au descoperit unelte speciale pentru recoltat, cum ar fi secera cu mîner de corn sau lemn și cu dinți de silex sau săpăliga din corn de cerb pentru scoaterea tuberculilor și a rădăcinoaselor. Activitatea de recoltat a deschis drumul spre cultivarea primitivă a plantelor. De aceea, unii cercetători numesc această ultimă etapă a epipaleoliticului (în care apar primele semne ale unui nou mod de viață) mezolitic (epocă a pietrei de mijloc). La noi, această etapă s-ar plasa prin prima jumătate a milieniului al VI-lea și se atestă prin descoperirile de tip Schela Cladovei (zona Porților de Fier ale Dunării) și Soroca (pe Nistru). Însă, aceste descoperiri nu pot fi considerate încă neolitice, deoarece lipsesc indicii siguri ale practicării unei economii productuve.

2.NEOLITICUL (circa 5.500 - 2.000 î.Chr.). Deși denumirea indică drept caracteristică definitorie noua tehnică a șlefuirii pentru onținerea uneltelor de piatră (neos - nou; lithos - piatră), totuși esențialul noii epoci este reprezentat de noul mod de viață, bazat pe o economie producătoare de bunuri, prin cultivarea plantelor și creșterea animalelor domestice. Omul a dobîndit acum o nouă dimensiune a indi-

vidualității sale, aceea de producător, pe care se va strădui, de-a lungul mileniilor ce vor urma, să și-o perfecționeze permanent, ceea ce a determinat progresul omenirii în ansamblu.

Asigurarea resurselor de hrană prin noile ocupații l-a legat pe omul neoliticului de un anumit teren agricol, pe care l-a luat în stăpînire. Astfel, a crescut mult gradul de sedentarizare a comunităților umane și coeziunea dintre membrii lor. De aceea, neoliticul reprezintă o perioadă de înflorire a organizării gentilice.

Oamenii neoliticului își construiau locuințe de suprafață sau parțial adîncite în pămînt. Modul de construire se aseamănă foarte mult cu cel păstrat, prin tradiție, în mediul rural, pînă-n zilele noastre. Pe un schelet de pari se realiza o împletitură de nuiele sau șipci, care era apoi lutuită. Acoperișul se ridica, de regulă, în dublă pantă. Podina consta din pămîntul bătătorit, dar în etapele mai evoluate ale neoliticului s-a amenajat și o podea de lut, pe structură de bîrne despicate. În interiorul locuințelor erau vetre de foc, iar în preajma caselor se găseau uneori și cuptoare. Casele erau de obicei de formă rectangulară și constau din una-două încăperi, ceea ce dovedește că locuințele aparțineau unor familii mici (de tipul "pereche").

La începutul neoliticului, locuințele erau dispuse risipit, fără un plan anume, în așezări neîngrădite. Spațiile cultivate se plasau între locuințe (agricultură de tip "grădinărit"). În etapele evoluate (eneolitic), teritoriul așezării se delimita adeseori prin șanț, uneori cu val de pămînt și

palisadă (gard de lemn), iar în interior locuințele erau amplasate după un anume plan (șiruri, cercuri, dreptunghiuri), lăsînd, de regulă, un spațiu liber în zona centrală; teritoriile agricole erau scoase acum în afara zonei locuite.

Obținerea, prin agricultură, a unor mari cantități de produse care trebuiau păstrate un timp mai îndelungat, ca și introducerea în alimentație a numeroase vegetale au condus la descoperirea ceramicii. Vasele de lut ars reprezentau recipiente ideale (și care se puteau obține relativ ușor) pentru conservarea și prepararea prin fierbere a alimentelor. La început, vasele au fost arse rudimentar, în gropi deschise, dar, cu timpul, s-au descoperit cuptoarele perfecționate, cu camere separate pentru foc și pentru ardere, despărțite printr-un grătar perforat; astfel, a sporit calitatea vaselor, îndeosebi în eneolitic. În aceste cuptoare se puteau obține, prin dirijarea aerului, temperaturi înalte, ceea ce a permis și topirea primului metal (arama), punîndu-se bazele metalurgiei.

În domeniul uneltelor de piatră, pe lîngă tehnica mai veche a cioplirii (care cunoaște noi procedee de finisare a pieselor de silex), se răspîndește tehnica șlefuirii, ceea ce a permis să se obțină topoare din orice fel de rocă; astfel, a sporit mult numărul uneltelor și diversitatea lor tipologică. Topoarele de piatră se întrebuințau atît pentru tăierea și prelucrarea lemnului, cît și ca săpăligi (prinse într-un mănșon de lemn sau corn), pentru prelucrarea pămîntului. Într-o etapă a neoliticului timpuriu s-a descoperit și tehnica de perforare a topoarelor, în care puteau astfel să fie introduse cozi de lemn, ceea ce a sporit mult eficiența acestor unelte.

Treptat, oamenii au învățat să șlefuiască și să perforeze roci din ce în ce mai dure (inclusiv silexul), astfel că topoarele de piatră au concurat multă vreme piesele similare de aramă și bronz.

Oamenii neoliticului și-au produs și îmbrăcămintea necesară, nemaimulțumindu-se cu pieile de animale. Inul, cînepa, lîna ofereau firele necesare confecționării, prin tors, țesut și cusut, a unei îmbrăcăminți adaptate corpului, deci mult mai utilă pentru apărarea trupului și desfășurărea activităților curente. Fusaiolele, greutățile de lut pentru războiul de țesut, acele de os și apoi de cupru stau mărturie pentru practicarea acestor îndeletniciri.

Dovezile complexe ale unei culturi materiale avansate sînt completate și prin indiciile unei vieți spirituale bogate. Credințele magico-religioase ale oamenilor neoliticului erau dominate de cultul fertilității și fecundității, menit să asigure rodnicia pămîntului și a turmelor de animale. Divinitățile și simbolurile acestui cult erau reprezentate sub forma unor statuete antropomorfe (îndeosebi feminine) și zoomorfe. Un tip deosebit de interesant îl reprezintă statuetele modelate în poziție șezîndă, în atitudine de "Gînditor", remarcîndu-se cele descoperite la Cernavoda (jud.Constanța), Tîrpești (jud. Neamț) și Vulcănești (jud.Cahul). Din etapa eneolitică se cunosc și construcții sau machete speciale, dedicate cultului (adevărate sanctuare), precum cele de la Parța (jud.Timiș), Căscioarele (jud.Călărași), Poduri (jud.Bacău), Trușești (jud.Botoșani), Ruseștii Noi (jud.Lăpușna) ș.a. Chiar dacă

ulterior cultul fertilității nu a mai avut aceeași importanță ca în neolitic, a rămas totuși unul dintre cele mai practicate pe toată perioada antichității, iar ecourile sale se păstrează încă în dovezile etnografice și folclorice ale prezentului.

Stabilitatea locuirii, obținerea relativ lesnicioasă a mijloacelor de subzistență au constituit premise obiective pentru ca oamenii neoliticului să dedice mai mult timp înclinației artistice - una din componentele definitorii ale ființei umane. Așa se explică de ce oamenii nu s-au mai mulțumit doar cu funcția utilitară a obiectelor pe care le întrebuințau, ci le-au conferit, prin formă și decor, o reală valoare estetică. Pereții locuințelor erau adesea pictați, iar din lut se realizau ornamente ce înfrumusețau arhitectura casei. Dar domeniul în care se manifestă din plin simțul artistic îl constituie ceramica. Vasele, ca formă, erau tratate uneori în manieră antropomorfă sau zoomorfă; se remarcă în mod deosebit suporturile de tip "horă", reprezentînd mai multe figurine stilizate, înlănțuite într-un dans ritual (Frumușica, jud.Neamț; Bereşti, jud.Galați; Drăgușeni, jud.Botoșani). În alte cazuri, vaselor li s-a conferit o siluetă zveltă, elegantă, precum cea a cupelor și fructierelor cu picior-suport înalt. Cea mai mare parte a vaselor sînt decorate cu ajutorul unor ornamente dintre cele mai diverse: pictate (monocrome sau policrome), plastice (în relief: proeminențe, brîuri, barbotină), canelate, incizate, excizate, încrustate - care, uneori, se combină între ele, dînd naștere unor efecte artistice deosebite. Punctul culminant al artei neolitice de la noi este atins de purtătorii

Scanned with OKEN Scanner

culturii Cucuteni-Tripolie, una din cele mai reprezentative manifestări ale neo-eneoliticului universal.

Ca urmare a întăririi coeziunii din cadrul comunităților gentilice, în neolitic se acorda o deosebită atenție cultului strămoșilor. El se manifesta îndeosebi prin grija față de cei decedați. La început mormintele erau săpate în preajma locuințelor, considerîndu-se că astfel morții vor putea participa în continuare la viața comunității. În eneolitic s-a produs o separare a cimitirelor (necropole-orașe ale morților) de așezarea celor vii. Se cunosc necropole cu sute de morminte, precum cele de la Cernavoda, Cernica (lîngă București) sau Iclod (jud. Cluj). Lîngă cei decedați se puneau diferite obiecte de ofrandă, pentru a le servi în "viața de apoi". Tot în spiritul acestei credințe, peste mort se presărau oxizi de culoare roșie (ocru), care trebuiau să simbolizeze sîngele -viața. Se cunosc și înmormîntări rituale, sub podeaua locuințelor, ca urmare a unor jertfe umane dedicate divinităților, precum cele de la Traian (jud.Neamț) și Solonceni (jud.Orhei).

Eneoliticul. Așa cum s-a amintit, comunitățile neolitice, în lunga lor evoluție, de aproape 4 milenii, parcurg două mari etape: neoliticul propriu-zis și eneoliticul - limita cronologică dintre ele plasîndu-se pe la 4000 î.Chr. Etapa eneoliticului se caracterizează prin : impunerea treptată a obiectelor și uneltelor de aramă (uneori chiar în tezaure, de felul celor de la Cărbuna, jud.Tighina și Hăbășești, jud. Iași), alături de cele de piatră; apariția așezărilor fortificate, cu locuințele dispuse după un anume plan; începutul

agriculturii practicate cu ajutorul plugului primitiv, cu tracțiune animală (descoperirile de la Vădastra, jud. Olt sau Florești, jud. Soroca); arderea ceramicii în cuptoare perfecționate, cu căldură dirijată; începutul ierarhizării între așezări și în cadrul comunităților; apariția și consolidarea treptată a familiilor de tip patriarhal, în cadrul cărora bărbatul se impune ca stăpîn absolut; folosirea unor însemne ale puterii (sceptre de piatră) și a podoabelor de aur (Moigrad, jud. Sălaj; Traian, jud. Neamț ș.a.); apariția necropolelor, separate de așezări; construirea unor sanctuare dedicate special acțiunilor de cult; modelarea, din ce în ce mai frecventă, pe lîngă statuete feminine, a unor reprezentări masculine sau a "perechii divine"; utilizarea sporadică a unor semne ce amintesc de pictogramele primitive ale Orientului Apropiat (Tărtăria, Turdaș, Daia Română - toate în sud-vestul Transilvaniei). Toate aceste trăsături denotă că triburile eneolitice atinseseră un stadiu mai elevat, al unei societăți cu început de ierarhizare, ceea ce ar reprezenta un ecou îndepărtat al transformărilor contemporane din Asia Anterioară; acolo, în jurul anilor 3000 î.Chr., apăruseră forme incipiente de organizare statală pe valea Nilului și în Mesopotamia.

Culturile neo-eneolitice. Cea mai veche manifestare a vieții neolitice cristalizate, care cuprinde aproape întreg spațiul carpatic, o reprezintă cultura Criș. În spațiul dintre Prut și Nistru purtătorii ei s-au amestecat cu cei ai culturii Bugului Sudic, dînd naștere unei variante locale. Rolul acestei prime culturi constă îndeosebi în faptul că a

Scanned with OKEN Scanner

atras la modul de viață neolitic aproape toate vechile comunități epipaleolitice locale.

În neoliticul tîrziu, pe teritoriul carpatic s-au întîlnit două noi curente culturale: unul din sud (reprezentat prin culturile Vinca, Dudești și Hamangia), altul central-european (reprezentat prin cultura ceramicii liniare). Din întrepătrunderea celor două fonduri culturale s-au format culturile caracteristice perioadelor eneoliticului timpuriu și dezvoltat: Boian și Gumelnița (în Muntenia și Dobrogea); Vădastra și Sălcuța (în Oltenia); Turdaș și Petrești (în centrul Transilvaniei); Tisa (în vestul României); Cucuteni-Ariușd-Tripolie (în sud-estul Transilvaniei și în Moldova, extinzîndu-se pînă la Nipru).

II. E P O C A M E T A L E L O R

1.PERIOADA DE TRANZIȚIE SPRE EPOCA BRONZULUI (circa 2500-2000). Evoluția normală a comunităților eneolitice locale a fost stînjenită în mod brutal și decisiv, pe la mijlocul mileniului al III-lea î.Chr., prin penetrația, în mai multe valuri, a unor populații pastorale, nomade și seminomade, din stepele situate în nordul Mării Negre și al Mării Caspice. Aceste triburi, afectate de puternice schimbări climatice (lungi perioade de secetă), au pornit, cu turmele lor, în căutarea unor noi terenuri de pășunat, răspîndindu-se în diferite direcții (centrul și vestul Europei, Anatolia, India). Penetrația lor a produs tulburări printre populațiile agricole sedentare, care, la rîndul lor, au fost antrenate în

mișcări cu caracter migratoriu. S-au produs astfel numeroase amestecuri de populații între noii veniți și comunitățile autohtone, punîndu-se bazele unor popoare noi. Acest proces de restructurare etnică și lingvistică a cuprins un spațiu imens, din India pînă în vestul Europei. Cei ce au declanșat pentru prima dată aceste migrații au fost numiți convențional (după răspîndirea lor teritorială) indo-europeni, iar procesul de geneză a noilor popoare este cunoscut în istorie sub numele de indo-europenizare. Populațiile inițiale de indo-europeni, care vorbeau limbi și dialecte înrudite, au lăsat un număr de elemente comune în limbile noilor popoare care s-au format în urma amestecului lor cu diferitele comunități locale. De aceea, toate aceste popoare formează o mare familie de limbi înrudite, numită indo-europeană. Aceste popoare, născute pe la începutul mileniului al II-lea î.Chr., vor fi menționate de izvoarele scrise ale antichității (indieni, perși, mezi, slavi, sciți, sarmați, baltici, traci, illiri, greci, hittiți, latini, celți, germani ș.a.). Din aceste neamuri s-au născut apoi, la începuturile evului mediu, majoritatea popoarelor actuale ale Europei și ale unei mari părți a Asiei, care păstrează încă elemente de înrudire în limbă, mitologie, folclor.

În cadrul procesului de indo-europenizare, pe o mare parte a Europei sud-estice s-a format puternicul neam al tracilor, considerat de istoricul grec Herodot drept cel mai numeros din lume, după indieni. Din traci s-a individualizat apoi ramura daco-geților, care, prin romanizare, a dat naștere poporului român. De aceea, procesul de indo-europenizare, petrecut

cu 4 milenii în urmă, stă la baza unei evoluții istorice neîntrerupte a populației autohtone în spațiul carpatic. Tracii constituie, deci, strămoșii cei mai îndepărtați, pe linie directă, ai poporului român, reprezentînd elementul de substrat, pe care a avut loc, mai tîrziu, romanizarea.

Etapele acestui proces istoric de indo-europenizare au fost sesizate pe teritoriul României prin apariția unor culturi arheologice cu un evident caracter de mixtură, în care, pe lîngă elemente de veche tradiție eneolitică, se observă și amprenta clară a unor elemente pătrunse din afara spațiului carpato-dunărean, în special răsăritene. Acestea se caracterizează îndeosebi prin morminte plane sau tumulare, cu schelete chircite, presărate, de regulă, cu mult ocru roșu. E vorba de descoperiri încadrate în culturile Horodiștea-Erbiceni, a amforelor sferice, Folteşti-Cernavoda II, Cernavoda I și III și Coțofeni. Din amestecul acestora s-au născut triburile tracice, făuritoare ale epocii bronzului pe teritoriul românesc.

2. EPOCA BRONZULUI (circa 2000 - 1200 î.Chr.)

a. METALURGIA BRONZULUI. Începutul epocii metalelor a adus după sine o serie de transformări în toate aspectele vieții. Bronzul (aliaj din aramă cu circa 10% cositor sau alte metale) prezintă o duritate sporită și are avantajul că, prin diferite metode de turnare, poate da naștere celor mai diverse obiecte, ceea ce nu era posibil cu piatra. Totuși materia primă se găsea mai greu, iar metalurgia necesita cunoștințe avansate și o practică îndelungată. Aceasta a determinat apariția unor centre și a unor meșteri specializați, îndeosebi în

zonele bogate în minereu. Transilvania a jucat, din acest punct de vedere, rolul principal în epoca bronzului, dînd naştere unor numeroase şi originale tipuri de obiecte. Zonele răsăritene s-au aflat atît sub influenţa metalurgiei transilvănene, cît şi sub cea a puternicului centru din Caucaz. Uneltele şi armele de bronz au devenit un mijloc esenţial de măsurare a bogăţiei triburilor şi conducătorilor, dovadă numeroasele tezaure şi depozite, care s-au găsit pretutindeni; ele serveau, de asemenea, ca etalon în schimburile comerciale. Un depozit precum cel de la Uioara (jud.Alba) cîntărea peste o tonă şi conţinea 5800 obiecte de bronz.

Principalele unelte de bronz erau toporul de lucru şi secerile, iar armele constau din săbii, pumnale şi topoare de luptă. Bronzul nu reuşea să acopere integral cererile şi de aceea, în paralel, s-au folosit şi topoare din rocă dură, mai ales în zonele lipsite de minereuri.

b. VIAŢA ECONOMICO-SOCIALĂ. În funcţie de centrele metalurgice, se constată apariţia unor "drumuri" comerciale; cele mai intense relaţii de schimb erau cu zona baltică, de unde veneau podoabele de chilimbar şi cu lumea est-mediteraneană, de unde se procurau mai ales perlele de faianţă. În schimb, obiecte ale metalurgiei tracice transilvănene apar la mari distanţe.

Îmbunătăţirea uneltelor de lucru a dus la progrese evidente în viaţa economică, în primul rînd în agricultură, care se practica, cu ajutorul plugului, pe suprafeţe tot mai mari. Surplusurile de produse agricole, obţinute relativ uşor, au

Scanned with OKEN Scanner

permis ca grupuri tot mai importante de oameni să nu mai participe direct la activitatea producătoare de hrană, ci să se specializeze în alte domenii, pe care o societate mai avansată și complexă resimțea nevoia să le aibă. Pe lîngă meșteșugari, se constată existența unei pături a războinicilor și chiar a unei tagme preoțești incipiente.

Surplusurile de produse au favorizat înmulțirea populației și acumularea de bunuri, ceea ce a determinat în mod firesc și intensificarea conflictelor intercomunitare. Astfel, o parte a bărbaților s-au transformat în războinici de profesie, pentru a apăra proprietatea comunității și pentru a o spori, prin războaie de jaf. Bogățiile acumulate au asigurat acestor războinici o poziție privilegiată, transformîndu-i într-o aristocrație gentilico-tribală, cu rol determinant în luarea deciziilor și în conducerea comunității. Existența acestei categorii se atestă prin descoperirea a numeroase piese de echipament militar și a unor însemne de putere (sceptre, arme de aur și argint).

c. VIAȚA SPIRITUALĂ. Credințele magice primitive tind acum să se transforme în sisteme religioase, cu un panteon de zeități, a căror atitudine era considerată esențială pentru soarta comunității și a fiecărui individ în parte. De aceea, între zeități și masa populației se interpunea categoria preoțească, tălmăcitoare și mijlocitoare a voinței divine. Cultul divinităților se practica în temple special amenajate, de felul celor descoperite la Sălacea (jud.Bihor) și Sărata Monteoru (jud.Buzău). Principala divinitate venerată în epoca

bronzului era soarele, ale cărui simboluri se întîlnesc pretutindeni, în ornamentarea ceramicii, a pieselor de bronz, a vetrelor rituale, mai ales sub forma cercurilor și spiralelor. De asemenea, s-au găsit miniaturi de bronz sau de lut reprezentînd care sau luntre solare, trase uneori de păsări, vehicule cu care se considera că soarele își face călătoria zilnică în jurul pămîntului (motiv păstrat și în basmele românilor). Piese similare s-au găsit și la începutul epocii fierului (Orăștie, jud.Hunedoara; Bujoru, jud.Teleorman), denotînd continuitatea acelorași credințe.

Datele referitoare la ritul funerar indică utilizarea masivă a <u>incinerației</u>, care începuse să fie practicată încă din perioada de tranziție (necropola de la Suceava, unele morminte din cultura Coțofeni). Aceasta denotă o nouă concepție despre viață și moarte, care se impune acum, anume credința în nemurirea sufletului; după deces, sufletul trebuia eliberat, prin incinerarea trupului, pentru a se putea reîncarna într-o nouă ființă (metempsihoză). Se cunosc necropole cu sute de morminte, ceea ce denotă stabilitate, o lungă dăinuire a așezărilor în același loc. Resturile incinerate erau depuse în urne funerare, frumos ornamentate și însoțite uneori de statuete de lut, ca în cultura Gîrla Mare din Oltenia. Unele morminte de inhumație prezintă adevărate camere funerare din bîrne și au deasupra construcții de piatră sau tumuli. Diferențele de inventar și de construcție dintre morminte denotă clare diferențieri sociale între membrii aceleiași comunități.

Scanned with OKEN Scanner

d. CULTURILE EPOCII BRONZULUI. După o perioadă de relativă instabilitate la începutul epocii, de pe la 1700-1600 î.Chr. a început perioada maximei dezvoltări, formîndu-se culturile cele mai reprezentative ale bronzului tracic nord-dunărean: Otomani (nord-vestul Transilvaniei), Sighişoara-Wietenberg (centrul Transilvaniei), Periam-Pecica (Banat), Verbicioara şi Gîrla Mare (Oltenia), Tei (Muntenia), Monteoru (sudul Moldovei, pînă la Prut), Costişa (nordul Moldovei) şi complexele ceramicii decorată cu multe brîuri (sudul şi centrul Basarabiei). Pretutindeni întîlnim aşezări fortificate, cu bogate complexe de locuire.

De pe la 1400 î.Chr. s-au produs noi pătrunderi de populaţie nomadă răsăriteană, care a perturbat în mare măsură echilibrul din perioada anterioară a bronzului mijlociu. Pentru etapa tîrzie a epocii bronzului caracteristică este cultura Noua, care a cuprins jumătatea răsăriteană a ţării, producîndu-se aici o sinteză unificatoare (de la Nistru pînă la Munţii Apuseni). În părţile vestice, populaţiile vechilor culturi au reuşit să reziste şi, în condiţii oarecum modificate, s-a format şi aici un fenomen de sinteză, care a pregătit trecerea spre epoca fierului.

e.RĂSPÎNDIREA TRACILOR. Civilizaţia carpato-dunăreană a epocii bronzului a fost creată de diferitele triburi tracice. Tracii ocupau de altfel un teritoriu mult mai vast: de la Marea Egee şi vestul Asiei Mici pînă-n Serbia, Dunărea pannonică (mijlocie), Slovacia, partea sud-centrală a Poloniei de azi, iar în răsărit pînă la Nipru. Într-un spaţiu

Scanned with OKEN Scanner

atît de vast s-au produs amestecuri cu alte popoare (mai ales în zonele marginale) și au apărut diferite grupări regionale. O asemenea regrupare s-a produs și la nord de Balcani și Dunăre, la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, avînd drept rezultat conturarea ramurii daco-getice.

3. E P O C A F I E R U L U I

Epoca fierului a fost marcată de un progres istoric mult mai accelerat decît perioadele anterioare, datorită superiorității evidente a fierului față de materiile prime de bază utilizate pînă atunci. Fierul a reușit să înlăture complet uneltele de piatră și, treptat, pe cele de bronz.

Noua metalurgie a fierului n-a reușit să se impună brusc, ci într-o perioadă îndelungată, de circa o jumătate de mileniu. De aceea, în cadrul epocii fierului se disting două mari perioade: prima, numită și Hallstatt (după descoperirile caracteristice făcute într-o salină din Austria) și a doua, numită La Tène (după o așezare din Elveția). Trecerea dintre cele două perioade s-a făcut gradual, pe parcursul secolelor V-IV î.Chr., începînd din părțile sudice și răsăritene (regiunile Dunării de Jos), unde a fost mai puternică influența grecească și propagîndu-se spre nord-vest (acolo unde influența decisivă a revenit factorului celtic). La rîndul lor, fiecare din cele două perioade are mai multe etape de evoluție.

A. PRIMA PERIOADĂ A FIERULUI (HALLSTATT)

a. ETAPA TIMPURIE (circa 1200-800 î.Chr.) cunoaşte încă o predominare netă a obiectelor de bronz, deoarece metalurgia bronzului atinsese acum apogeul. Totuşi, au apărut şi primele obiecte de fier, care nu au provenit doar prin relaţii de schimb cu lumea mediteraneană, existînd şi semne clare ale unei metalurgii locale (Cernatu de Sus, jud.Covasna; Dervent, jud. Constanţa). Datorită acestei situaţii, după unele opinii, prima etapă a Hallstattului ar constitui mai curînd o perioadă de trecere de la epoca bronzului la cea a fierului.

Acum, pe fondul culturilor clasice ale bronzului tracic, s-au format două mari cercuri culturale: unul vestic, cu ceramică lustruită şi decorată cu caneluri, cunoscut prin descoperiri de tipul Gava (Ungaria), Holihrady (Slovacia şi Ucraina vestică), Lăpuş (Transilvania), Pecica-Cruceni (Banat), Vîrtop (Oltenia), Grăniceşti, Corlăteni şi Chişinău-Lucaşovca (îndeosebi partea nordică a Moldovei); altul sudic (cu ceramică decorată cu incizii şi impresiuni), reprezentat prin grupurile culturale Insula Banului (Oltenia şi Muntenia), Babadag (Dobrogea), Tămăoani, Cozia-Brad şi Solonceni-Saharna (sudul şi parţial centrul Moldovei). Acestea au acoperit tot teritoriul carpato-dunăreano-pontic, precum şi o mare parte din ţinuturile învecinate, prefigurînd aria de răspîndire a daco-geţilor, atestată apoi şi de izvoarele scrise.

Aşezările acestei etape, mai ales cele aparţinînd arealului vestic, prezintă o evidentă continuitate cu cele ale bronzului tracic. În jurul multor aşezări se ridicau forti-

ficații impresionante, constînd din valuri de pămînt, palisade și șanțuri adînci, uneori dispuse în mai multe linii concentrice: Sighet, Teleac, Ciceu, Sîntana-Arad, Mediaș (toate în Transilvania), Verbicioara (Oltenia), Preutești (Moldova). Acestea erau desigur centre tribale sau chiar ale unor uniuni de triburi. Despre existența unor asemenea formațiuni teritoriale în lumea tracică aflăm și din poemele homerice. Aristocrația tribală se remarcă îndeosebi prin acumularea de obiecte de bronz și de aur. În prim plan se situează marele tezaur de piese de aur, de o deosebită valoare artistică, descoperit la Hinova, pe Dunăre (jud. Mehedinți), avînd o greutate de aproape 5 kg.

b. ETAPA MIJLOCIE A HALLSTATT-ului (secolele VIII-VII î. Chr.). Vechile arii culturale tracice au dat naștere unei noi sinteze, care a individualizat și mai bine spațiul în care izvoarele scrise îi vor menționa în curînd pe geto-daci. Este vorba de complexul cultural Basarabi (numit astfel după o localitate din județul Dolj), răspîndit de la Munții Balcani pînă-n Transilvania și pe Nistru (Șoldănești, jud.Orhei). El a fost artibuit, pe bună dreptate, populației geto-dacice. Grupurile tracice răsăritene au influențat puternic și civilizația populațiilor din nordul Mării Negre, lăsîndu-și o puternică amprentă în aspectul culturii Geornfiles (de pe Niprul Mijlociu) și al culturii cimerienilor din stepă. În același timp, se constată și unele pătrunderi ale nomazilor cimerieni în partea de sud a Basarabiei, unde s-au găsit cîteva morminte ce aparțin acestei populații.

Scanned with OKEN Scanner

CETO-DACII - POPOR AL ANTICHITĂȚII

Din cele peste o sută de triburi tracice menționate de izvoarele scrise doar puține au ajuns la o organizare statală reală. Alături de odrizii din sudul Traciei, și daco-geții se înscriu în această situație.

Unitatea geto-dacică. Geții și dacii erau triburile cele mai numeroase și reprezentative din lumea nord-tracică, numele lor extinzîndu-se asupra întregii populații din acest spațiu. Aceste triburi vorbeau aceeași limbă și aparțineau aceluiași popor, așa cum atestă fără echivoc autorii antici (Trogus Pompeius, Strabon, Dio Cassius, Appian). Acest lucru este afirmat cel mai clar de geograful și istoricul Strabon: "dacii vorbeau aceeași limbă ca și geții". Numele diferit le-a fost dat de greci și romani, după triburile mai reprezentative cu care au intrat prima dată în contact. Prin geți, grecii înțelegeau în special triburile de la Dunărea de Jos și din răsăritul Daciei, iar pe daci romanii i-au cunoscut prima oară în vestul Daciei. Indiferent de denumirile tribale, cu toții purtau numele generic de daci, așa cum ne informează Dio Cassius. Istoriografia modernă utilizează denumirea de daco-geți, tocmai pentru a sublinia unitatea lor etnică și lingvistică, iar termenul de traco-daco-geți pune în evidență realitatea apartenenței daco-geților la marele neam tracic.

Denumirea de Dacia a apărut mai tîrziu, în secolul I d.Chr., după ce statul unitar al lui Burebista impusese în conștiința lumii romane existența unui popor unitar, capabil să aibă un stat propriu.

Scanned with OKEN Scanner

Teritoriul daco-geților. De-a lungul istoriei lor, daco-geții au locuit în permanență cel puțin actualul teritoriu pe care se întinde neamul românesc. În anumite momente, în unele teritorii marginale au pătruns diferite populații migratoare, dar daco-geții au avut forța necesară, în vremea lui Burebista, să-și întindă din nou stăpînirea asupra întregului spațiu în care izvoarele scrise și arheologice le atestă existența.

În sud, Munții Haemus (Balcanii) îi despărțeau de rudele lor, tracii meridionali. În timp ce tracii sudici au suferit într-o măsură covîrșitoare influența civilizației grecești, elenizîndu-se în mare parte, tracii nordici (daco-geții) au rămas păstrătorii cei mai fideli ai tradițiilor tracice, creîndu-și, pe această bază, civilizația lor originală.

Spre vest, dacii se învecinau cu illirii, un neam indo-european înrudit. Limita dintre cele două popoare trecea apoximativ prin Serbia de azi, apoi de-a lungul Dunării pannonice (care curge prin mijlocul teritoriului actual al Ungariei), dar în partea vestică a Daciei se constată frecvente întrepătrunderi cu illirii, iar mai tîrziu cu celții (după migrația acestora).

Spre nord-vest, limita lor de răspîndire trecea prin Slovacia actuală, iar în nord pe linia Carpaților Pădurogi (sudul Poloniei), unde geograful Ptolemeu atestă existența unor localități cu terminația-dava, caracteristică dacilor.

În răsărit, daco-geții erau prezenți în bazinul Nistrului (Tyras, în antichitate) pînă spre Bug, aici fiind atestat marele trib al tyrageților. Apoi, ei se întindeau de-a lungul litoralului nord-vestic și vestic al Pontului Euxin (Marea

Neagră), pînă la contactul cu Munții Balcani. Teritoriul răsăritean al Daciei a cunoscut numeroase penetrații din partea sciților și a sarmaților nord-pontici și a bastarnilor germanici din nord, ca și așezarea grecilor în coloniile fondate pe litoralul maritim.

Triburi daco-getice. În acest vast spațiu, autorii antici menționează existența mai multor triburi (sau uniuni de triburi), dintre care s-au remarcat: dacii mari (în vestul Transilvaniei); appulii (în centrul Transilvaniei, cu centrul la Apulum); burii (în Oltenia sub-carpatică, cu centrul la Buridava); sucii (în sudul Olteniei, cu centrul la Sucidava); geții (pe ambele maluri ale Dunării muntene și dobrogene); moesii, amestecați în mare măsură cu geții (între Dunăre și Haemus); carpii (în centrul Moldovei); costobocii (în Bucovina și la nord de Nistrul superior); tyrageții (în bazinul Nistrului).

S-a estimat că în acest spațiu a trebuit să existe o populație cifrată cam între un milion și 2.500.00 de locuitori (ținîndu-se seama de densitatea demografică mult mai redusă din antichitate).

Aspectul și limba daco-geților. Imaginile de pe Columna lui Traian și de pe monumentul Tropaeum Traiani de la Adamclisi (Dobrogea), ca și descrierile unor autori antici, ne ajută să reconstituim înfățișarea strămoșilor noștri. Dacii erau o semințe de oameni înalți, cu părul și pielea de culoare deschisă. Îmbrăcămintea dacilor se asemăna mult cu portul tradițional al țăranilor români din zonele de munte. Bărbații

purtau iţari şi cămaşă lungă, încinsă cu brîu, iar iarna cojoc şi o glugă prinsă la gît. Nobilii (tarabostes) aveau capul acoperit cu o bonetă-căciulă ascuţită (pileus), ca semn al rangului lor; oamenii simpli (cometai) îşi acopereau capul, în caz de intemperii, cu gluga. Femeile purtau fotă, cămaşă şi o haină încreţită. Picioarele erau încălţate cu un fel de opinci.

Despre limba dacilor cunoaştem puţine lucruri, deoarece nu ni s-au păstrat texte scrise, ci doar nume disparate de persoane, divinităţi, toponime, hidronime, ca şi denumirea dacică a 57 de plante cu proprietăţi terapeutice. Despre cea mai lungă inscripţie ce ne-a parvenit de la daci (DECEBALUS PERSCORILO), ştampilată pe un vas de lut de mari dimensiuni, descoperit la Sarmizegetusa, se bănuieşte doar că ar fi în limba dacică, dar opiniile exprimate de cercetători sînt extrem de diferite. Din aceste frînturi ale limbii dacice s-a putut doar stabili cu certitudine că ea făcea parte din grupa răsăriteană (satem) a familiei lingvistice indo-europene.

Totuşi, studiindu-se toate cuvintele limbii române, s-a constat că aproximativ 170 dintre ele nu-şi găsesc analogie în nici o altă limbă, ceea ce constituie un indiciu că ar proveni din substratul dacic şi au pătruns în latina populară, care se vorbea în Dacia romană. Asemenea cuvinte se referă la domenii dintre cele mai diverse (relaţii de familie, îmbrăcăminte, ocupaţii economice, locuinţă, însuşiri umane, floră, faună, descrieri etc.): copil, moş, prunc, zestre, pînză brîu, căciulă, cioareci, grapă, s i t ă, c u s t u r ă, brînză, zăr, zgură, cătun, bordei, vatră, burlan, groapă, bîrnă, grindă, gard, gardină, a dura, a dărîma, scrum,

aprig, a zburda, brad, gerun, mazăre, păstaie, fasole, mălai, curpăn, struguri, mînz, viezure, mal, amurg ş.a.

E posibil, de asemenea, ca şi alte cuvinte, cărora li se găsesc analogii în alte limbi, să fi provenit tot din vechiul fond dacic, datorită înrudirii lingvistice a popoarelor indo-europene.

c.HALIŞTATTUL TÎRZIU ŞI LA TÈNE-UL TIMPURIU (circa 600-300 î.Chr.). Această etapă prezintă numeroase şi variate contacte ale lumii nord-tracice cu diferite populaţii învecinate. Relaţiile cu coloniile greceşti au lăsat amprenta cea mai puternică asupra întregii civilizaţii geto-dacice. Grecii, pe la mijlocul secolului al VII-lea î.Chr., au început să se aşeze statornic pe malurile vestice şi nordice ale Mării Negre (Pontul Euxin = marea ospitalieră), întemeind colonii. Pe pămîntul românesc cele mai însemnate colonii au fost cele de la Histria (pe malul lacului Sinoe), Tomis (Constanţa), Callatis (Mangalia), Argamum (Capul Dolojman, jud. Tulcea) şi Tyras (Cetatea Albă, la gura Nistrului). De asemenea, lumea nord-tracică a fost influenţată şi prin relaţiile pe care le-a avut cu importanta colonie Olbia (azi Porutino, la gura Bugului) şi cu coloniile de pe ţărmul bulgar: Apollonia (Burgas), Mesambria (Nesebar), Dionysopolis (Balcic), Odessos (Varna) ş.a. Acestea erau organizate după modelul oraşelor greceşti (polisuri) din care proveneau coloniştii.

La început, ele au jucat mai mult rolul de mijlocitor comercial între metropole (de unde proveneau produse meşteşugăreşti şi mărfuri de lux) şi lumea tracică locală, care

oferea în schimb diverse produse agricole (cereale, vite, piei și blănuri de animale, ceară, miere), precum și prizonieri de război (vînduți apoi ca sclavi pe piața grecească.). Cu timpul (mai ales începînd de la sfîrșitul secolului al V-lea Î.Chr.), coloniile au devenit ele însele puternice producătoare de mărfuri, adaptîndu-și producția după gusturile aristocrației locale tracice și scitice. Circulația negustorilor și a mărfurilor grecești în lumea tracică de la Dunărea de Jos au stimulat o evoluție mai rapidă a acestor regiuni, care au trecut, astfel, primele din Dacia, la cea de a doua perioadă a epocii fierului (La Tène). Este vorba de Dobrogea, estul Munteniei și sudul Moldovei. În paralel s-a răspîndit și moneda grecească, determinînd în cele din urmă trecerea economiei daco-getice la schimburi pe bază monetară proprie.

Influența scitică. Cam în același timp, de prin secolul al VI-lea î.Chr., daco-geții s-au aflat într-un strîns contact, pentru cel puțin 4 secole, cu sciții, un alt neam nomad care înlocuise pe cimerieni în stăpînirea spațiului nordpontic. Sciții erau o populație indo-europeană, înrudită cu perșii. Ocupația lor principală era păstoritul, ceea ce și explică modul lor de trai nomad. Nomadismul lor se împletea cu o intensă activitate războinică, de jefuire a unor populații învecinate. Aceasta le-a adus averi considerabile, determinînd o netă stratificare socială a aristocrației. Trăind în preajma coloniilor grecești de pe țărmul nordic al Pontului Euxin, aristocrația scitică a încercat să imite fastul elen al căpeteniilor militare, împodobindu-se cu coifuri

de aur și argint, iar caii lor aveau un harnașament la fel de somptuos. Pe toate aceste piese de paradă (pe care le cunoaștem din bogatele morminte ale "regilor" sciți) apar motive ornamentale de inspirație persană (stilul animalier fantastic), pe care sciții le-au adus cu ei din locurile de origine.

În contact cu sciții, aristocrația tracică a adoptat acest stil, așa cum arată bogatele morminte princiare ale unor conducători geto-daci, descoperite la Agighiol (jud.Tulcea), Cucuteni (jud.Iași), Poiana-Coțofenești (jud.Prahova), Peretu (jud. Teleorman), Olănești (pe Nistru) ș.a. De asemenea, tracii au adoptat de la sciți și unele arme, precum săgețile cu 3 muchii și pumnalele akinakes (cu gardă cordiformă și nervură mediană).

În incursiunile întreprinse pe pămîntul Daciei, sciții, ca nomazi, n-au lăsat prea multe urme concrete. În afară de piesele adoptate de traci, se cunosc cîteva cazane cu torți zoomorfe, de tip scitic (Scorțaru, jud.Brăila; Castelu, jud. Constanța; Iacobeni-Dîngeni, jud. Botoșani), statui funerare, tipic scitice (Sibioara și Stupina, jud. Constanța), precum și alte obiecte destul de incerte. Lor le corespund cîteva morminte plane, de luptători sciți, precum cele de la Chiscani (jud.Brăila), Celic-Dere (jud.Tulcea), Balaban (jud. Tighina) ș.a. Cu totul sporadice sînt și unele movile de dimensiuni imense (Răbîia, jud. Vaslui; Parcani și Butor, pe Nistru), care, în mod cert, au aparținut unor mari căpetenii scitice, căzute în timpul incursiunilor întreprinse la vest de Nistru.

Scanned with OKEN Scanner

Cu tot caracterul prădalnic al unor asemenea raiduri, sciții n-au reușit să se așeze statornic pe teritoriul Daciei. Împotriva incursiunilor lor, geto-dacii au ridicat marile cetăți cu valuri de pămînt și piatră și cu șanțuri, care formau laolaltă, în Moldova, un adevărat sistem de apărare. Unele dintre ele au fost cercetate, dovedind, ca și necropolele princiare, înaltul nivel atins de civilizația getică din răsăritul Daciei: Butuceni, Măscăuți, Glingeni (jud.Orhei), Stolniceni (jud.Lăpușna), Rudi (jud.Soroca), Stînceşti și Tudora (jud. Botoșani), Merești și Volovăț (jud.Suceava), Cotnari (jud. Iași), Bunești-Averești și Moșna (jud.Vaslui).

După spusele lui Herodot, o parte a sciților (agatîrșii) s-au așezat, prin secolul al VI-lea, în centrul Transilvaniei, unde, într-adevăr, s-au descoperit morminte de inhumație (de tipul necropolei de la Ciumbrud, jud.Alba), care se deosebesc de incinerația tracică. Treptat, însă, această pînză subțire de migratori a fost complet asimilată în masa dacică, astfel că nu au mai lăsat nici o urmă sesizabilă.

O penetrație scitică mai statornică s-a produs ulterior în Dobrogea (secolul II î.Chr.). Aici ei au reușit să formeze chiar mici stătulețe, care au emis monedă. Prezența lor a lăsat urme în toponimie și chiar romanii au numit mai tîrziu acest teritoriu Scythia Minor.

În general, însă, sciții, deși s-au aflat multă vreme în contact direct cu lumea geto-dacică, n-au reușit s-o influențeze decît superficial. Raidurile lor prădalnice au stînjenit evoluția normală a triburilor geto-dacice răsăritene, întîrziindu-le parțial trecerea spre cea de a doua

perioadă a fierului, în comparație cu regiunile Dunării de Jos. Totuși, pericolul scitic a determinat o accelerare a organizării social-militare a geților, deoarece numai formarea unor uniuni tribale puternice, cu structuri stabile, putea să frîneze expansiunea scitică.

Celții și daco-geții. Celții (cum le spuneau grecii) sau gallii (cum le spuneau romanii), poporul indo-european cel mai numeros din vestul Europei, s-au extins treptat pe teritoriile de astăzi ale Franței, Țărilor de Jos, Marii Britanii, Peninsulei Iberice, Elveției și nordului Italiei. După ce cu greu romanii au reușit să le stopeze, la începutul secolului al IV-lea î.Chr., pătrunderea spre centrul Peninsulei Apeninice, o mare parte din triburile celtice au urmat valea Dunării, spre Europa centrală și sud-estică. Astfel, în a doua jumătate a secolului al IV-lea, celții sînt semnalați la Dunărea de Mijloc (Cîmpia pannonică) și în vestul Peninsulei Balcanice, de unde au avut primele contacte cu dacii, sub forma unor incursiuni de recunoaștere.

Prezența efectivă a celților pe pămîntul Daciei se constată mai ales după anul 278 î.Chr., cînd o mare coaliție celtică, ajunsă pînă în Grecia centrală, a fost înfrîntă, iar diferite grupuri celtice s-au dispersat în mai multe direcții. Un asemenea grup a cucerit regatul elenistic al Traciei și a format, pe teritoriul actual al Bulgariei, statul de la Tylis, care, pe parcursul secolului al III-lea î.Chr., și-a exercitat o dominație nominală și asupra Dobrogei. Amintirea acesteia a rămas în numele de proveniență celtică (cu sufixe-

le caracteristice -um și -dunum) ale oraşelor Noviodunum, Arrubium, Carsium şi Durostorum, construite pentru a controla importante vaduri de trecere a Dunării (Isaccea, Măcin, Hîrşova, Silistra). La sfîrşitul secolului al III-lea tracii s-au răsculat şi au restaurat vechiul regat odrid.

Un alt grup, scordiscii, s-a aşezat pe teritoriul actual al Serbiei şi a format un regat, cu capitala la Singidunum (Belgrad). Acest grup a lăsat unele urme în sud-vestul României, pe teritoriile Banatului şi Olteniei.

Alte triburi celtice (boii, eraviscii, teuriscii, anarţii) s-au aşezat pe teritoriul Ungariei şi Slovaciei, precum şi în părţile de vest şi de nord-vest ale României, încercînd mereu să pătrundă spre Podişul Transilvaniei, pe culoarele Someşului şi Mureşului. Triburile celtice vestice au avut influenţa cea mai puternică asupra lumii dacice, ajungîndu-se la o reală convieţuire pentru aproape 3 secole.

În sudul Poloniei s-au aşezat anartofracţii, iar în bazinul Nistrului britolagii (britogalii). Aceştia au influenţat doar cu totul sporadic cultura materială a geto-dacilor din părţile răsăritene. Un centru celtic mai important se pare că a existat pe cursul inferior şi mijlociu al Nistrului, acolo unde geograful Ptolemeu citează cîteva oraşe cu nume celtic (Carrodunum, Maetonium, Eractum). Celţii din părţile Moldovei s-au amestecat în curînd cu bastarnii de neam germanic şi astfel, împreună cu aceştia, se vor pierde în masa geto-dacică locală.

Deci, în secolele III-II î.Chr. Dacia a fost înconjurată de un adevărat inel de triburi celtice, care încercau mereu să supună teritorii şi triburi geto-dacice.

Scanned with OKEN Scanner

Celții au ajuns în spațiul carpatic cu o cultură La Tène înfloritoare, de tip oppidan (oppidum=așezare fortificată, de caracter urban incipient). Civilizația lor se dezvoltase în mare măsură de asemenea sub influență elenică (prin coloniile grecești de pe țărmul mediteranean al Franței), astfel că între cultura celților și cea a dacilor existau numeroase elemente de afinitate, care au favorizat un contact destul de strîns între cele două popoare. Celții i-au influențat mai ales pe dacii din părțile vestice, aducîndu-i în scurt timp la același nivel de dezvoltare, de tip La Tène, la care ajunseseră anterior geții din părțile sud-estice, sub influență grecească. Prin intermediul celților, s-a generalizat în lumea dacică folosirea brăzdarului de fier la plug, prelucrarea ceramicii la roată, metalurgia fierului (cu diferite tipuri de unelte, arme și alte obiecte de fier), ca și un sistem mai perfecționat de construire a fortificațiilor. La rîndul lor, celții, care au locuit adeseori în aceleași așezări cu dacii (așa cum arată, de exemplu, descoperirile de la Ciumești, jud. Satu Mare), au adoptat de la daci ritul funerar al incinerației, ceea ce presupune și preluarea unor credințe și obiceiuri locale.

Cu toată influența puternică pe care celții au exercitat-o, ei nu au reușit să schimbe caracterul specific al civilizației dacice, astfel că La Tène-ul de tip dacic se deosebește, în trăsăturile sale esențiale, de La Tène-ul celtic.

Pretențiile de dominație ale celților asupra dacilor au fost spulberate la mijlocul secolului I î.Chr. de către Bu-

rebista, în urma formării statului unitar dacic.

Bastarnii în Dacia. Bastarnii au fost prima populație de origine germană care a coborît din Scandinavia și de la Baltica spre sud. Pe la sfîrșitul secolului al III-lea î.Chr. ei au pătruns în nordul Moldovei, de unde au întreprins mai multe raiduri prădalnice spre Dobrogea și Peninsula Balcanică, precum și în Transilvania. În Moldova ei au reușit să distrugă marile fortificații getice, ridicate la sfîrșitul Hallstattului contra sciților, dar în Transilvania expansiunea le-a fost stopată de regele dac Oroles.

Venind cu o cultură materială rudimentară, ei n-au reușit să impună o influență puternică asupra geto-dacilor, astfel că, amestecîndu-se cu ei, au contribuit la formarea unei culturi cu aspect mixt, bastarno-dacic (și cu unele elemente celtice sporadice), cunoscută sub numele de Poienești-Lucașovca (după descoperirile făcute în cele două localități, din județele Vaslui și Orhei).

Sporadic, bastarnii au mai fost amintiți pînă-n vremea cuceririi romane, cu ocazia unor acțiuni războinice, contopindu-se, treptat, în rîndurile altor populații.

CARACTERISTICILE PERIOADEI LA TÈNE DACO-GETICE. Noua etapă de evoluție a civilizației daco-getice s-a bazat în primul rînd pe o amplă dezvoltare a metalurgiei fierului, astfel că obiectele de fier au pătruns în viața cotidiană a comunităților locale. În mod deosebit a contat generalizarea folosirii brăzdarului de fier la plug, ceea ce a dat un impuls decisiv cultivării pămîntului, atît în mod extensiv, cît și intensiv. Cantitățile sporite de produse, obținute pe

această cale, au determinat un sensibil spor demografic, evidențiat de înmulțirea așezărilor și necropolelor, ca și a numărului de locuințe și de morminte în cadrul acestora.

De asemenea, în paralel cu metalurgia fierului și cu dezvoltarea agriculturii, s-au dezvoltat și alte meșteșuguri, cum ar fi prelucrarea ceramicii la roată în centre specializate, care satisfăceau nevoile de consum ale unor zone mai largi.

Surplusurile de produse au favorizat acumulările individuale (obținute prin muncă, dar mai ales prin războaie), iar diferențierile de avere au condus, în timp, la diferențieri sociale: aristocrația (tarabostes) și masa producătorilor (comětai). Acest proces a fost stimulat și de modelul oferit de alte civilizații cu care geto-dacii au venit în contact, în primul rînd cea elenică, aflată în stadiul clasic al sclavagismului.

Diferențierile tot mai nete, atît cu caracter social, cît și în domeniul producției (agricultori, meșteșugari, păstori), au determinat și o intensificare a schimburilor comerciale, care nu mai puteau fi realizate doar în natură (troc), impunîndu-se apariția echivalentului monetar. Sub influență elenică, lumea geto-dacică va bate monedă proprie, începînd cu secolul al III-lea î.Chr. Emiterea de monedă constituie totodată dovada existenței unor autorități statale, recunoscute de comunități daco-getice de pe teritorii întinse.

Pe plan spiritual s-a structurat un panteon, în frunte cu un mare zeu (Zalmoxis), impunîndu-se credința în nemurirea sufletului, care s-a manifestat prin generaliza-

rea incinerației ca unic rit funerar în lumea daco-getică.

Aceste elemente de unitate, care s-au accentuat și s-au generalizat treptat, pe parcursul perioadei La Tène, au condus, în mod firesc, și la realizarea unității politico-statale, ca treaptă superioară în afirmarea poporului daco-get în lumea antichității.

C. ÎNCEPUTURILE ORGANIZĂRII TERITORIAL-STATALE LA DACO-GEȚI (secolele VI-II î.Chr.). Procesul de diferențiere socială a constituit principalul factor intern care a determinat unificarea diferitelor triburi, de origine gentilică, în uniuni tribale, cu caracter teritorial, care să asigure creșterea puterii aristocrației războinice. Acest proces a fost stimulat și accelerat de existența permanentă a pericolului expansionist din partea unor populații vecine.

Uniunile de triburi au avut la început un caracter efemer, destrămîndu-se adeseori după trecerea pericolului extern. Cu timpul, însă, pe fondul unor pericole cu caracter de permanență (scitic, macedonean, celtic, bastarnic), uniunile de triburi daco-getice au devenit tot mai stabile, și-au permanentizat organele de conducere, și-au consolidat funcțiile interne și externe, și-au delimitat cît mai precis teritoriul, tinzînd spre o organizare de tip statal.

Din păcate, știrile scrise grecești și latine n-au relatat decît cu totul sporadic despre aceste formațiuni statale incipiente ale daco-geților, doar atunci cînd istoria lor venea în contact cu faptele ce interesau pe greci și romani. Această imagine fragmentară, oferită de izvoarele scrise, se

completează în mare măsură prin datele furnizate de sursele arheologice. Chiar dacă nu aflăm pe această cale numele tuturor conducătorilor daco-geți și faptele lor, totuși ni se oferă imaginea de ansamblu a continuității unor asemenea formațiuni, prin existența unor centre fortificate care controlau un anume teritoriu, prin existența unor tipuri monetare emise de conducătorii acestor formațiuni, ca și prin descoperirea unor morminte (sau chiar necropole) princiare, cu construcții fastuoase și inventar deosebit de bogat, de felul celor de la Cucuteni (jud.Iași), Agighiol (jud.Tulcea) sau Cugir (jud. Alba).

Prima relatare despre geți. Cea mai veche menționare a unei asemenea formațiuni poate fi dedusă din relatarea lui Herodot despre expediția regelui persan Darius din 514-513 î. Chr., la gurile Dunării, împotriva sciților. Singurii care au îndrăznit să se opună înaintării sale au fost geții din părțile Dobrogei, ceea ce sugerează existența în aceste locuri a unei importante forme de organizare politico-militară, deoarece o armată cu caracter etnic nu poate exista în afara unei formațiuni statale. Cu această ocazie, Herodot îi numește pe geți "cei mai viteji și mai drepți dintre traci": este caracterizarea onorantă, venită din partea "părintelui istoriei", cu care geții au intrat de prima oară pe scena istoriei.

Tot din relatările lui Herodot despre modul în care Zalmoxis a reușit să-și impună religia pe care o propovăduia aflăm că acesta i-a atras mai întîi pe fruntașii țării, iar, mai tîrziu, Strabon afirmă că Zalmoxis a lucrat în înțelegere cu regele. Deși indirecte, și aceste mărturii constituie indicii despre

stratificarea socială și o anume organizare politică a geto-dacilor la sfîrșitul secolului al VI-lea.

Relațiile cu regatul Macedoniei. După o tăcere a izvoarelor de mai bine de un secol și jumătate, aflăm că, în 339 î. Chr., geții de la gurile Dunării, conduși de un rege anonim, s-au opus încercărilor regelui scit Ateas de a trece fluviul. Regele Macedoniei, Filip al II-lea, care rîvnea și el la stăpînirea gurilor Dunării, a intervenit, i-a alungat pe sciți, dar nu și-a putut instaura dominația, deoarece, la întoarcere, a fost grav înfrînt de tracii tribali, aflați între Dunăre și Balcani.

La scurt timp după preluarea domniei, Alexandru cel Mare, fiul lui Filip, a întreprins în anul 335 î.Chr. o campanie de pedepsire împotriva tribalilor, prilej cu care a trecut și Dunărea, pentru a-i pedepsi pe geții care îi sprijineau pe tribali. Alexandru a cucerit un oraș întărit al acestora, din care a ridicat o pradă bogată și a reușit să împrăștie o armată getică de 4000 de călăreți și 10.000 de pedestrași, care aparținea desigur unei puternice formațiuni politico-militare.

Alexandru a sperat astfel să pacifice ținuturile de la Dunăre, dar în anul 326, pe cînd se afla în Asia, un general de al său, Zopyrion, guvernatorul Traciei, întreprinzînd o expediție împotriva coloniei Olbia (de la vărsarea Bugului în mare), a fost omorît de sciți și geți, cu cei 30.000 de oameni ai lui, la trecerea Dunării.

Dromichaites și Lisimach. Stăpînirea macedoneană la Dunăre a fost cu greu restabilită de către Lisimach, noul guvernator al Traciei, care, după moartea lui Alexandru (323), a

reușit chiar să-și transforme stăpînirea într-un regat elenistic independent (306 î.Chr.). El a supus coloniile grecești din Dobrogea și a încercat să-și extindă stăpînirea și asupra geților de la nord de Dunăre.

Aici s-a lovit de rezistența dîrză a regelui Dromichaites, care, pe la 300 î.Chr., a înfrînt o oaste condusă de Agatocle, fiul lui Lisimach. Deși Dromichaites l-a eliberat, sperînd în încheierea unei păci, Lisimach a întreprins o nouă expediție, în 292 î.Chr. Dromichaites a aplicat tactica pustiirii teritoriului în fața inamicului și a hărțuirii lui neîncetate, astfel că Lisimach a fost nevoit în cele din urmă să se predea, fiind dus în cetatea Helis. Deși adunarea bărbaților înarmați (for suprem al democrației militare) a cerut omorîrea celor prinși, Dromichaites a dat dovadă de înțelepciune politică și a preferat să-l elibereze pe Lisimach, după ce încheiase cu acesta o pace extrem de avantajoasă.

Episodul arată că societatea daco-getică depășise stadiul simplei democrații militare (caracteristică pentru organizarea tribală și unional-tribală), aflîndu-se într-o formă de reorganizare statală incipientă, întrucît opinia și puterea regelui erau prevalente în fața adunării poporului, care rămăsese un organ pur consultativ. Dromichaites, preferînd pacea unor noi confruntări militare, și-a salvat țara de viitoare atacuri pustiitoare ale macedonenilor, care, oricum, ar fi adus mari pagube populației getice - aceasta trăind mai ales din ocupații agricole.

Din una din aceste expediții macedonene s-ar putea să provină fastuosul depozit, format mai ales din piese de

echipament militar (avînd însă și un splendid opaiț-candelabru de bronz,ce aparținuse cîndva templului Artemisei din Efes), descoperit pe malul Nistrului, la Olănești, în sudul Basarabiei.

Dobrogea în secolele III-II î.Chr. Inscripțiile grecești ne dau unele informații despre istoria frămîntată a regiunii istro-pontice în perioada de după moartea lui Lisimach (281 î.Chr.) și dispariția regatului elenist al Traciei (278 î.Chr.) sub loviturile celților.

Astfel, o inscripție de la Histria a fost ridicată în onoarea unor cetățeni care au obținut anumite avantaje pentru oraș de la Zalmodegikos, o căpetenie getică din Dobrogea, care-și exercita autoritatea asupra acestei regiuni.

Pe la 180 î.Chr., o altă inscripție de la Histria arată că orașul, pentru a scăpa de amenințările căpeteniei tracice Zoltes, a solicitat ajutorul regelui Rhemaxos, care stăpînea în stînga Dunării. Se pare că odată cu venirea acestui Rhemaxos (aproape sigur scit după nume), a început penetrația masivă a sciților în Dobrogea, pe parcursul secolului al II-lea î.Chr. Aceștia și-au înființat mici "regate" și au bătut monedă proprie, dar vor fi asimilați treptat de geți și de greci.

Situația politică extrem de complicată și lipsa unei autorități politico-militare reale în zonă au determinat cetățile grecești să se orienteze spre căutarea unui protector, capabil să le apere existența și interesele economice. După o serie de încercări (Mithridate,Burebista), ele au sfîrșit prin a accepta, în secolul I î.Chr., "protectoratul" Romei.

Primele relatări despre daci. Dacii din Transilvania, situați mai departe de lumea grecească, au pătruns mai greu în informațiile autorilor antici.

De abia în jurul anilor 200 î.Chr. se relatează despre regele dac Oroles, care a reușit să-și îmbărbăteze luptătorii, prin pedepse umilitoare, pentru a putea respinge invazia bastarnilor și să-i stopeze la răsărit de linia Carpaților.

Spre sfîrșitul secolului al II-lea î.Chr. se vorbește despre creșterea puterii dacilor în vremea regelui Rubobostes. Și aceasta este unul din simptomele care anunță mutarea centrului de greutate al lumii geto-dacice spre interiorul arcului carpatic, de unde a pornit, în secolul următor, acțiunea de unificare statală a lui Burebista.

III. PERIOADA CLASICĂ A ISTORIEI DACO-GEȚILOR (secolele I î.Chr.-1 d.Chr.)

1. SOCIETATEA DACICĂ ÎN PERIOADA CLASICĂ.

Pe baza acumulărilor din secolele precedente, societatea dacică a atins în vremea lui Burebista și Decebal un stadiu destul de înalt de civilizație, care poate fi comparat cu cel al altor civilizații ale antichității, îndeosebi cu cele existente la marginea lumii greco-romane.

Puținele informații scrise pe care le avem la dispoziție ne lasă totuși să constatăm că societatea daco-getică era scindată în două clase sociale fundamentale, atît de diferențiate între ele, încît se deosebeau și prin îmbrăcăminte, aceea ce denotă o tradiție destul de îndelungată. Numele ma-

rii majorității a poporului (<u>cométai</u>) provine foarte probabil de la ocupația principală - agricultura (în greceşte comé-sat), dar ulterior a primit sensul latinesc de <u>comatus</u> - pletos, după aspectul fizic al dacilor. Masa producătorilor în societatea dacică erau deci țăranii liberi, organizați teritorial în obşti sătești.

Această societate nu poate fi caracterizată drept sclavagistă, deoarece nu avem dovezi clare despre utilizarea muncii sclavilor în principalele ocupații productive. Din contră, Dio Cassius ne informează că mulți sclavi fugeau din Imperiul Roman în Dacia, tocmai pentru a-şi dobîndi libertatea. Desigur, existau prizonieri de război, dar aceştia fie că erau vînduți, fie se răscumpărau sau erau schimbați. Unii puteau fi integrați în familiile aristocraților, ca membri cu statut inferior (un fel de robie patriarhală). În fine, nu se poate exclude nici posibilitatea ca ei să fi fost folosiți de către stat, pentru ridicarea marilor construcții (în primul rînd cetăți) sau în mine; oricum, acestea nu erau activități productive de bază, ci auxiliare.

Rămîne destul de neclar modul concret în care nobilimea (<u>tarabostes</u> sau <u>pileati</u>) îşi exercita dominația economică şi politică asupra țărănimii. Se poate doar deduce, prin comparație cu situația din alte societăți aflate într-un stadiu asemănător de dezvoltare (tracii sudici, illirii, celții, germanii), că principala relație economică dintre <u>tarabostes</u> şi <u>cométai</u> se exprima prin intermediul tributului. Acesta nu se percepea probabil individual, ci global asupra obştii. Tributul putea să îmbrace forme diferite de expresie: în

produse, în bani, în muncă sau prestarea serviciului militar. O asemenea societate este caracterizată de sociologi drept tributală. Ea a existat în paralel cu societăţile sclavagiste şi a îmbinat în sine puternice rămăşiţe ale societăţii gentilico-tribale, elemente de sclavaj patriarhal şi germeni ai feudalismului.

Societatea dacică, în perioada statului unitar, a evoluat în limitele acestui sistem tributal, nereuşind să atingă stadiul sclavagismului clasic, ca în lumea greco-romană.

2. STATUL DAC SUB CONDUCEREA LUI BUREBISTA (circa 82-44 î.Chr.)

Condiţiile interne şi externe ale unificării statale.

Dezvoltarea economică a societăţii daco-getice în perioada La Tène, trecerea la o economie de schimb bazată pe monedă, dorinţa aristocraţiei de a-şi consolida supremaţia, constituirea unui sistem religios propriu, relaţiile strînse şi îndelungate cu lumea elenistică (aceasta oferind un model superior de organizare social-politică) au reprezentat factori importanţi în structurarea lumii daco-getice spre forme care depăşeau cadrul strîmt al organizării unional-tribale şi al formaţiunilor politico-teritoriale cu caracter local. Aceste tendinţe interne şi-au găsit materializare, în prima jumătate a secolului I î.Chr., în condiţiile unei situaţii externe complexe, care impunea şi ea o unificare grabnică a forţelor daco-getice.

Dinspre vest şi nord-vest, celţii avansau pas cu pas spre

inima Transilvaniei - fapt dovedit de așezările și necropolele lor, din ce în ce mai numeroase.

În est, bastarni, sciți și sarmați presau și ei fără întrerupere asupra teritoriilor getice, pătrunzînd tot mai aproape de Carpații Orientali.

Pericolul cel mai mare venea dinspre sud, unde romanii, după ce transformaseră în provincii Macedonia și Grecia, avansau cu cuceririle lor mereu mai spre nord, spre Dunăre. Deja unele triburi dintre Balcani și Dunăre fuseseră nevoite să recunoască supremația Romei și această perspectivă viza și îngrijora întreaga lume daco-getică.

În fața acestor pericole conjugate, cei mai mulți dintre conducătorii daco-geților au înțeles necesitatea și avantajele unirii forțelor, acceptîndu-l pe Burebista ca rege al întregii Dacii. Se pare că unificarea politică a fost favorizată în mare măsură de existența unității religioase, deoarece, cu toată fărîmițarea teritorială, daco-geții se aflau sub autoritatea unui singur mare preot. Acesta era acum Deceneu, care, cu autoritatea sa religioasă, a devenit primul colaborator al lui Burebista.

Burebista și-a ales drept nucleu al stăpînirii sale zona Munților Orăștiei, din sudul Transilvaniei. În alegerea acestei zone au contat, poate, atît motive strategice (aceasta fiind cea mai ferită față de pericolul celtic, roman, bastarnic și sarmatic), precum și economice (apropierea de resursele minerale, îndeosebi de aur, argint, fier și sare). Aici, treptat, fiecare înălțime a fost întărită printr-o fortificație, astfel că, în final, s-a obținut apărarea completă

[redacted] de circa 150 km^2. Această realizare constructică, măreață și de amplă viziune, presupune existența unei forțe centralizate, stăpînă pe vaste resurse umane și materiale.

Intinderea statului lui Burebista. Din acest nucleu, Burebista și-a impus stăpînirea asupra tuturor teritoriilor locuite în mod tradițional de daco-geți.

Spre răsărit, aduce sub ascultare toate ținuturile pînă la gura Bugului, inclusiv coloniile grecești de pe țărmul vestic al Pontului Euxin. Cetatea Dionysopolis (azi Balcic), care a înțeles avantajele supunerii față de noua putere, a trimis un reprezentant permanent la curtea lui Burebista, pe grecul Acornion. Inscripția pe care i-au ridicat-o concetățenii (datorită serviciilor făcute cetății) reprezintă unul din cele mai bune izvoare pentru perioada lui Burebista.

Spre sud, Burebista a stopat înaintarea romanilor pe linia Munților Haemus (Balcani), ba, mai mult, a intervenit și în problemele romane, încercînd să zădărnicească preluarea conducerii Romei de către Caesar, cel ce cucerise Gallia și viza Dacia. Acornion, ca trimis al lui Burebista, i-a oferit ajutor lui Pompei, în disputa pe care acesta o avea cu Caesar, pentru întîietate în statul roman. Din cauza textului deteriorat al inscripției, nu știm dacă această propunere de alianță s-a materializat sau nu, dar, oricum, Caesar a ieșit victorios și intenționa să pornească război contra lui Burebista.

Spre vest și nord-vest, Burebista a zdrobit neamurile celților, pe care le-a alungat departe spre vest. Stăpîni-

rea dacilor s-a întins pînă la Dunărea pannonică și peste Slovacia, iar în nord pînă în Carpații Pădurоși.

Caracterul statului dac. Burebista a reușit să creeze astfel o vastă unitate statală, de tip monarhic. Inscripția lui Acornion îl numește, pe drept cuvînt, "cel dîntîi și cel mai puternic dintre toți regii care au domnit vreodată peste Tracia".

Categoria dominantă în cadrul acestei monarhii o forma aristocrația (tarabostes), care deținea poziții importante atît din punct de vedere militar, cît și în administrarea teritoriilor.

Relația dintre puterea centrală și diferitele comunități locale (obști daco-getice, formațiuni tribale sau unional-tribale, polisuri grecești) se baza îndeosebi pe percepe rea tributului sub diferite forme. Se poate întrevedea o anume centralizare din faptul că, în timpul lui Burebista, au dispărut din circulație diferitele tipuri monetare locale, fiind înlocuite de denarul roman și imitații ale acestuia.

Ca organizare, monarhia lui Burebista se inspira, în multe privințe, din tipul elenistic. În jurul regelui se afla un consiliu de sfetnici, după cum aflăm atît din inscripția lui Acornion, cît și din poziția înaltă pe care o deținea marele preot Deceneu (un fel de vice-rege).

Pătura sacerdotală (preoțimea), mijlocitoare a voinței divine, era recrutată, în cea mai mare parte, tot din rîndurile aristocrației, așa cum aflăm de la istoricul Iordanes.

Statul lui Burebista a reprezentat și o mare putere mi-

litară. După spusele lui Strabon, regele dispunea de o armată de 200.000 de oameni. Pentru comparație, armata Imperiului Roman se cifra la circa 600.000 de oameni, dar cu aceștia trebuiau ținute sub ascultare provincii răspîndite pe trei continente (Europa, Asia, Africa). Armata lui Burebista se afla, însă, concentrată într-o singură zonă, astfel că reprezenta o forță de șoc, temută și de romani.

Caracterizînd deci succint statul lui Burebista, acesta era o monarhie, de tip aristocratic, sacerdotal și militar, corespunzînd unei variante a societății tributale.

Sfîrșitul lui Burebista. După informațiile lui Strabon, Burebista a fost ucis în timpul unei răscoale, inițiată probabil de o parte a aristocrației, nemulțumită de tendințele regelui de a accentua prea mult puterea centrală. Nu este exclusă nici intervenția din umbră a Romei (conform binecunoscutului principiu "divide et impera"), mai ales că autorii antici vorbesc clar despre intenția lui Caesar de a trimite o armată contra Daciei. Se presupune că dispariția lui Burebista s-a produs cam în aceeași vreme cu asasinarea lui Caesar (44 î.Chr.).

Statul lui Burebista în perspectiva istoriei. Acest stat, întins de la Munții Balcani pînă în Carpații Pădurоși și de la Dunărea mijlocie pînă la Nistru și Bug, se suprapunea cu aria de răspîndire a daco-geților și a intrat în conștiința antichității sub numele unitar de Dacia - denumire ce se va perpetua și în epocile medievală și modernă, pentru a desemna ansamblul țărilor române. Chiar dacă statul acesta n-a reușit să se mențină după moartea fondatorului, el a imprimat ideea

Scanned with OKEN Scanner

unei solidarități etnice la triburile daco-getice, ceea ce a permis refacerea parțială a unității statale în vremea lui Decebal. Mai mult, ulterior, procesul de romanizare s-a răsfrînt unitar asupra întregului popor dac, formîndu-se, pe această bază, romanitatea orientală, chiar dacă stăpînirea romană propriu-zisă n-a acționat aici direct decît din 3 nuclee (provinciile Moesia, Dacia și Pannonia).

3. ISTORIA DACIEI DE LA BUREBISTA LA DECEBAL

Succesiunea politică a lui Burebista. De la Strabon aflăm că, după moartea lui Burebista, Dacia s-a împărțit în 4 părți, iar pe la 29 î.Chr. existau chiar 5 părți. Această fărîmițare politică temporară nu a afectat însă unitatea pe plan spiritual a tuturor dacilor, care continuau să asculte de autoritatea marelui preot. Mai mult chiar, marele preot Deceneu a preluat și conducerea formațiunii statale transilvănene, cu centrul în Munții Orăștiei. De la istoricul Iordanes aflăm și numele altor regi care au rezidat la Sarmizegetuza: Comosicus (de asemenea și mare preot), Coryllus (care a domnit cam între 28 și 68 d.Chr.), Diurpaneus (sau Duras) și, în fine, Decebal (începînd din 86 sau 87 d.Chr.)

De asemenea, se știe că în celelalte părți ale Daciei, după moartea lui Burebista, au domnit regii Cotiso (în Banat și Oltenia), Coson (în Muntenia), Dicomes (în Moldova) și Roles (în Dobrogea). Se pare că cel puțin din vremea lui Coryllus majoritatea teritoriilor nord-dunărene s-au reunit într-o singură formațiune statală, deoarece dacii și-au dat din nou sea-

ma că, desbinați, nu pot face față agresiunii Imperiului Roman, care devenise tot mai amenințător.

Expansiunea romană la Dunăre. Încă din anii 72-71 î.Chr., o armată romană, condusă de generalul Lucullus, luptînd contra regelui Pontului, Mithridate, a ajuns în Dobrogea și a impus cetăților grecești tratate de alianță. În scurt timp, însă, romanii au încercat să transforme alianța în subordonare, ceea ce a provocat, în anul 62 î.Chr., o răscoală, condusă de Histria, la care au participat și geți și bastarni. Guvernatorul Macedoniei, Hybrida, a fost înfrînt, pierzînd și steagurile legiunilor sale.

De abia după moartea lui Burebista împăratul Augustus a încercat din nou să supună Dobrogea, trimițîndu-l pe generalul Crassus împotriva geților și bastarnilor. Crassus, aliat cu regele Roles, a obținut în anii 29-28 î.Chr. o serie de victorii împotriva unor căpetenii locale și a adus Dobrogea sub dominația Romei, la început prin intermediul unor regi locali, clienteleri ai Romei. În anul 46 d.Chr., Dobrogea a fost inclusă în componența provinciei romane Moesia. Se pare, însă, că polisurile grecești de pe litoral au intrat sub controlul direct al Romei încă din anul 28 î.Chr., pentru că numai în această situație s-ar explica exilarea marelui poet Ovidius la Tomia (Constanța), în anul 8 î.Chr.

Romanii au acționat nu numai în Dobrogea, ci pe toată linia Dunării inferioare și mijlocii. În vremea lui Augustus au cucerit cea mai mare parte a ținuturilor dintre Munții Balcani și Dunăre, iar împăratul Tiberius, la scurt timp după începutul domniei sale (14 d.Chr.), a constituit aici provincia

Scanned with OKEN Scanner

Moesia. Tot spre sfîrșitul domniei lui Augustus s-a constituit, la Dunărea de mijloc, provincia Pannonia, astfel că dacii încep să fie înconjurați de posesiuni romane.

În replică, dacii au răspuns prin mai multe atacuri împotriva provinciilor nou create, mai ales pe timpul iernii, cînd modilitatea trupelor romane era scăzută. Pentru a proteja Pannonia, împăratul Tiberius i-a mutat, în jurul anului 20 d.Chr., pe sarmații iazigi de la răsărit de Nistru în Cîmpia Tisei, creînd un fel de tampon în fața dacilor.

Pentru a apăra mai bine Moesia, guvernatorii acestei provincii au mutat forțat, în mai multe rînduri, numeroși "transdanubieni", din zonele de cîmpie de la nordul Dunării în Peninsula Balcanică. Cea mai amplă acțiune e întreprinsă între anii 62 și 66 d.Chr. de către guvernatorul Moesiei, Silvanus Aelianus, care a mutat 100.000 de oameni. Astfel, romanii au creat la nord de Dunăre o zonă de control, cu densitate demografică redusă, putînd preveni mai ușor atacurile prin surprindere ale dacilor.

În plus, romanii au construit și o flotă pe Dunăre, care putea să supravegheze în permanență fluviul.

Dacii, refăcîndu-și unitatea statală, au trecut la contraofensivă, dorind să stopeze înaintarea romană și să-și recapete teritoriile cucerite de imperiu. Astfel, s-a deschis seria confruntărilor decisive dintre daci și romani.

4. DACIA ÎN VREMEA LUI DECEBAL (86-106 d.Chr.)

Refăcîndu-și treptat unitatea, statul dac nu a mai reușit totuși să atingă întinderea din vremea lui Burebista. Ținutu-

rile din dreapta Dunării (pînă la Balcani) fuseseră ocupate de romani, cele din Cîmpia Tisei de iazigi (aliații romanilor), în Slovacia pătrunseseră triburi germanice, iar între Nistru și Prut se instalaseră sarmații roxolani. Totuși, teritoriul rămas era mult mai bine organizat din punct de vedere al centralizării politice și administrative.

Se construiseră noi cetăți, care erau conduse de prefecți numiți de Decebal. Aceștia răspundeau și de administrarea ținuturilor din preajmă. În visteria regală se adunau mari venituri, rezultate din strîngerea dărilor și din exploatarea minelor de aur și argint. Armata era bine instruită și înzestrată cu unele arme sau mașini de război care se găseau și în dotarea unităților romane. Decebal, dispunînd de venituri însemnate, își permitea să atragă la el meșteri și instructori pricepuți, din imperiu, care au contribuit la întărirea sistemului de apărare a Daciei.

ÎNCEPUTUL DOMNIEI LUI DECEBAL se produce în timpul unor evenimente dramatice pentru Dacia. În iarna anilor 85/86, armata dacă a regelui Duras (Diurpaneus) a atacat garnizoanele romane din Moesia, cucerind multe tabere (castre) și omorîndu-l pe guvernatorul provinciei. Însuși împăratul Domitian a sosit în fruntea armatei romane, care cu greu a reușit să restabilească frontiera dunăreană, pregătindu-se apoi să treacă în Dacia.

În fața invaziei iminente, bătrînul rege Duras (după cum spune istoricul Dio Cassius) a oferit de bunăvoie domnia lui Decebal, "pentru că era priceput în ale războiului și iscusit la faptă; știind cînd să năvălească și cînd să se retragă

la timp, meșter a întinde curse, viteaz în luptă, știind a se folosi cu dibăcie de o victorie și de a scăpa cu bine dintr-o înfrîngere; pentru care lucruri a fost mult timp pentru romani un potrivnic de temut".

Toate aceste calități, pe care i le atribuie istoricul roman, Decebal le-a dovedit din plin chiar din prima mare confruntare pe care a avut-o cu oastea lui Domitian. Împăratul a trimis în Dacia, în anul 87, pe generalul Cornelius Fuscus (comandantul gărzii imperiale), care a suferit o înfrîngere catastrofală. Fuscus a pierit cu o întreagă legiune, iar dacii au capturat și stindardele romane - ceea ce era considerat lucrul cel mai rușinos pentru onoarea armatei imperiale.

În 88 Domitian a trimis o nouă armată, condusă de experimentatul general Tettius Iulianus, care a înaintat prin Banat si a dat o grea bătălie la Tapae (trecătoarea Porțile de Fier ale Transilvaniei). Deși victorios, Iulianus nu și-a putut continua înaintarea spre capitala dacică, deoarece unele populații germanice au înfrînt, în același timp, restul armatei imperiale.

În aceste condiții, împăratul s-a grăbit să încheie pace cu Decebal, recunoscîndu-l ca rege și acordîndu-i statutul de client al Romei. Pentru a-l determina pe Decebal să nu mai atace imperiul, i-a oferit mari sume de bani, meșteri și instructori militari - motiv pentru care această pace a fost considerată rușinoasă de către Senatul Romei.

PRIMUL RĂZBOI CU TRAIAN (101-102 d.Chr.).

Noul împărat, Traian (98-117), un comandant militar destoinic, imediat după preluarea puterii, a făcut intense pregătiri în

vederea supunerii definitive a Daciei.

În primăvara anului 101 a declanșat războiul, pătrunzînd în Dacia pe drumul urmat anterior de Tettius Iulianus. Din nou la Tapae a avut loc o bătălie sîngeroasă, cîștigată de romani. Armata romană a înaintat însă cu greu, din cauza numeroaselor fortificații dacice, a căror cuceriri necesita multă vreme. Venirea iernii i-a obligat pe romani să rămînă în tabere, din cauza drumurilor impracticabile pentru ei. Decebal, însă, a profitat de avantajul iernii și a inițiat un plan îndrăzneț, dorind să mute teatrul operațiunilor militare departe de zona capitalei. Armata dacică, împreună cu bastarnii și sarmații din părțile răsăritene ale Daciei, a atacat taberele romane din Moesia. Traian a fost nevoit să aducă numeroase trupe din Dacia, pentru a salva teritoriile romane din dreapta Dunării. Bătălia decisivă s-a dat la Adamclisi, în Dobrogea, unde romanii au obținut victoria, cu pierderi foarte mari. În cinstea victoriei și în memoria celor căzuți, Traian va ridica aici, în anul 109, un mare complex triumfal (Tropaeum Traiani), iar în preajmă un mare oraș (cu același nume).

În primăvara anului 102, Traian a reluat ofensiva în Dacia, dar a trebuit să recîștige cu greu multe din pozițiile pe care le pierduse în iarnă. Într-o cetate din preajma Sarmizegetusei a regăsit stindardele pierdute de Cornelius Fuscus și a luat prizonieră o soră a lui Decebal. Decebal a cerut pace, iar Traian a acceptat pentru că avea și el mari pierderi și pentru că nu voia, probabil, să mai riște o nouă confruntare pe timp de iarnă.

Pacea din 102 a avut prevederi extrem de grele pentru

Decebal. El trebuia să cedeze romanilor toate ținuturile pe care aceștia deja le ocupaseră (Banatul, Țara Hațegului, Oltenia, Muntenia și probabil sudul Moldovei). Trebuia să-și dărîme toate fortificațiile, sub supravegherea militarilor romani. Preda armele și mașinile de război și înapoia instructorii și meșterii pe care-i primise de la Domitian. Se obliga să nu mai primească fugari din imperiu. În politica externă, trebuia să întrețină aceleași relații ca și Roma.

Decebal a acceptat condițiile "nu că avea de gînd să se țină de ele, ci ca să mai răsufle puțin", după cum afirmă Dio Cassius. De altfel, nici pentru Traian pacea nu putea să aibă un caracter definitiv, deoarece scopul său era să cucerească Dacia. De accea, pacea din 102 a fost socotită de ambele părți mai curînd un armistițiu.

În vederea anexării Daciei, Traian a ordonat construirea unui pod la Drobeta (Turnu Severin), lucrare monumentală ce s-a realizat sub conducerea vestitului arhitect Apollodor din Damasc. Uimit de măreția acestei construcții, Dio Cassius afirma despre pod că este o mărturie "că nimic nu este ca firea omenească să nu poată lucra".

Și Decebal reîncepe pregătirile de război: își reconstruiește cetățile, făurește arme, trimite soli la popoarele de la marginile imperiului, pentru a constitui o vastă coaliție antiromană, duce o politică externă proprie, fără avizul Senatului roman.

AL DOILEA RĂZBOI CU TRAIAN (105-106 d.Chr.). Traian, considerînd că poate începe confruntarea decisivă, s-o

folosit de pretextul încălcării păcii și, la începutul verii anului 105, a declarat din nou război lui Decebal.

De data aceasta, situația era net favorabilă romanilor, care au asaltat zona Munților Orăștiei din mai multe direcții. Toate încercările lui Decebal de a amîna deznodămîntul au eșuat. Fortificațiile din preajma capitalei au căzut rînd pe rînd , iar în cele din urmă a fost asediată și Sarmizegetusa. Romanii au tăiat conductele de aprovizionare cu apă și, după o eroică rezistență, dacii, sleiți de puteri, nu au mai putut opri asaltul final al trupelor romane.

Decebal, cu cîțiva oameni de încredere, a încercat să fugă spre răsărit, pentru a organiza o nouă rezistență, dar a fost ajuns de urmăritori. Pentru a nu împodobi triumful învingătorului, regele-erou a avut tăria morală să se sinucidă cu paloșul său dacic. Capul și mîna dreptă au fost duse împăratului și apoi trimise la Roma, pentru ca poporul să vadă că dușmanul cel mai temut al imperiului nu mai există.

E posibil ca sfîrșitul Sarmizegetusei și al lui Decebal să se fi petrecut încă din toamna anului 105, pentru că altfel marele strateg n-ar fi scăpat ocazia să dea grele lovituri romanilor pe timpul iernii anilor 105/106. Probabil că în lunile ce au urmat morții lui Decebal trupele romane n-au mai întreprins decît acțiuni limitate de pacificare a ultimelor rezistențe dacice, mai ales în regiunile nordice și estice ale Daciei. Oricum, la 11 august 106 fusese deja constituită provincia romană Dacia, iar mulți veterani erau lăsați la vatră, ceea ce înseamnă că războiul se încheiase cu cîteva luni înainte.

Scanned with OKEN Scanner

Cucerirea Daciei a marcat momentul de apogeu al Imperiului Roman. Din Dacia au fost capturate bogăţii fabuloase. Numai tezaurul lui Decebal ar fi cîntărit 165.000 kg aur şi 331.000 kg argint. Datorită acestor bogate prăzi, Traian a acordat mari scutiri de impozite tuturor locuitorilor imperiului, a împărţit importante sume de bani şi cantităţi de alimente, a organizat timp de mai mulţi ani jocuri fastuoase, a iniţiat mari construcţii în diverse provincii. Cel mai măreţ monument l-a ridicat în cadrul noului for al Romei: Columna. Ridicată de acelaşi Apollodor, Columna narează, peste secole, în spirala basoreliefurilor sale, momentele dramatice ale confruntării decisive dintre daci şi romani.

De la Columnă începe istoria naşterii unui nou popor: românii.

5. CIVILIZAŢIA CLASICĂ DACICĂ
(secolele I ş.Chr.-I d.Chr.)

Perioada de apogeu a organizării politico-statale a dacilor coincide cu înflorirea maximă a civilizaţiei materiale şi spirituale în Dacia preromană. Remarcabilă prin unitatea ei, civilizaţia dacică se înscrie în rîndul creaţiilor de seamă ale antichităţii, din afara lumii greco-romane. Deşi s-a aflat într-un permanent dialog cu marea civilizaţie greco-romană şi cu civilizaţiile unor populaţii învecinate (scitică, celtică, sud-tracică, illirică), receptînd numeroase influenţe de la acestea, totuşi creaţia materială şi spirituală a dacilor poartă amprenta unei inconfundabile originalităţi. Ea se prezintă ca un sistem închegat, motiv pentru

care poate fi considerată o civilizație de referință, de tip clasic.

CONSTRUCȚIILE. Creația cea mai remarcabilă a lumii dacice o reprezintă arhitectura, îndeosebi cea militară și cea religioasă. Inspirîndu-se din arhitectura elenistică (ziduri din blocuri perfect fasonate) și din cea celtică (umplerea spațiului dintre cele două fețe ale zidului cu sfărîmături de piatră și pămînt), dacii au găsit o metodă originală de a da mai mare trăinicie zidurilor cetăților (groase de circa 3m), cu un volum de muncă mai redus, prin legarea celor două fețe ale zidului cu ajutorul unor bîrne, avînd capătul cioplit în formă de "coadă de rîndunică". La partea superioară, zidul de piatră se termină cu o palisadă de lemn, lutuită, care sporea înălțimea fortificației. Astfel, "zidul dacic" (murus Dacicus) se înscrie ca o variantă originală între tehnicile constructive ale antichității, deosebindu-se net de construcțiile romane, de piatră și cărămidă, legate cu ajutorul mortarului.

În această tehnică au fost construite cetățile dacice, risipite pe tot întinsul țării. Cel mai important complex defensiv îl formează cetățile din Munții Orăștiei, avînd în centru capitala Sarmizegetusa (Grădiștea Muncelului). Cetățile aveau adesea intrarea "în capcană", adică cu dublarea zidurilor și a porților, ceea ce crea obstacole suplimentare pentru asediatori. În interiorul unor cetăți (Costești, Blidaru) se găseau locuințe-turn, cu scări de piatră, aparținînd desigur conducătorilor acestor fortificații.

Casele obișnuite sînt acum aproape în totalitatea de suprafață, abandonîndu-se sistemul rudimentar al vechilor lo-

cuinţe parţial îngropate în pămînt. Mai ales în zonele montane, casele sînt construite cu temelii de piatră şi cu bîrne, avînd acoperişul în două ape.

Pe terasele din preajma cetăţilor se aflau zonele sacre, avînd temple-sanctuare, cu coloane dispuse circular sau rectangular. Asemenea sanctuare s-au descoperit pînă-n extremitatea estică a Daciei, pe Nistru, de exemplu la Dolinean şi Butuceni. Complexul sacru cel mai reprezentativ se află lîngă Sarmizegetusa, unde, după părerea celor mai mulţi specialişti, s-ar plasa acel munte sfînt al dacilor (Cogaionon), de care vorbeşte Strabon.

Modul de dispunere a coloanelor sanctuarelor pare să aibă o legătură cu calendarul dacic, care avea ca unitate de bază o perioadă de 6 zile. Despre existenţa unor preocupări astronomice ale dacilor ne relatează istoricul Iordanes.

RELIGIA ŞI ORGANIZAREA RELIGIOASĂ. Numeroasele sanctuare dovedesc existenţa unei tagme preoteşti, bine organizată, aflată sub autoritatea marelui preot. Strabon ne spune că, după moarte, marele preot trecea în rîndul zeilor, fiind considerat un reprezentant al lui Zalmoxis pe pămînt. Preoţii duceau o viaţă ascetică, abţinîndu-se de la plăcerile lumeşti.

Religia geto-dacilor era politeistă, în fruntea panteonului de divinităţi aflîndu-se Zalmoxis. Se mai cunosc numele zeilor Gebeleizis şi Bendis. Învăţătura lui Zalmoxis se inspira din curentul orfic (larg răspîndit în lumea Orientului şi a Greciei), propovăduind nemurirea sufletului şi reîncarnarea (metempsihoza). Aceeastă credinţă le conferea dacilor o

Scanned with OKEN Scanner

anumită nepăsare față de moartea trupească, ceea ce îi făcea extrem de curajoși în luptă. După spusele lui Herodot, exista și obiceiul ca din 5 în 5 ani să se facă sacrificii umane, trimițînd pe cel mai vrednic dintre ei la Zalmoxis, pentru a-i face cunoscute dorințele lor. Cînd plecau la război, dacii obișnuiau să bea apă din Donaris, pe care îl considerau un fluviu sfînt. Religia și practicile religioase ale geto-dacilor își găsesc multe paralele în cadrul civilizației antice.

După informațiile lui Iordanes, se pare că daco-geții aveau chiar un sistem filosofico-moral, materializat în așa-numitele legi belagines.

CUNOȘTINȚE MEDICALE. Dacii aveau și o știință medicală, constînd atît din principii de vindecare, cît și în practici terapeutice (folosirea unor plante medicale, prepararea unor balsamuri, intervenții chirurgicale). Platon afirmă că principiul de bază al sistemului medical hypocratic, conform căruia trebuie vindecat mai întîi sufletul și apoi trupul bolnav, a fost preluat de la traci.

SCRISUL. Odată cu organizarea statală, a apărut în lumea dacică și nevoia din ce în ce mai acută de a se utiliza scrierea, pentru întreținerea relațiilor diplomatice, pentru administrație, pentru practicile religioase. Ne-au parvenit știri despre scrisori redactate în cancelariile regale dacice, precum și despre lucrările poetice ale unui rege dac (Cotyso). Din păcate, nu ni s-a păstrat nici un text redactat în limba dacă. Dacii ne-au lăsat doar scurte inscripții, cuprinzînd nume, scrise cu litere grecești sau latine, cum sînt cele descoperite la Sarmizegetusa sau la Buridava (Ocnița, jud.Vîlcea).

Scanned with OKEN Scanner

Probabil că practicarea scrisului era încă limitată doar la vîrfurile societății dacice (aristocrație, preoțime) și nu pătrundea în masa populației.

Arta geto-dacică s-a manifestat mai ales pe lut și pe metal. Probabil că a existat și o bogată ornamentare a lemnului, care însă nu ni s-a păstrat.

Ceramiștii daci ai perioadei clasice au creat, la roată, forme evoluate, asemănătoare celor grecești și romane. S-a menținut și ceramica tradițională, lucrată cu mîna și decorată mai ales cu brîuri alveolare. Forma cea mai caracteristică a ceramicii dacice o reprezintă ceașca, cu una sau două torți masive, utilizată ca opaiț sau afumătoare rituală (cățuie). În ultimele etape ale civilizației lor, geto-dacii au creat și o frumoasă ceramică pictată, de lux, cu motive vegetale și animaliere, răspîndită mai ales în mediul cetăților. Din lut se modelau și statuete umane sau zoomorfe, remarcîndu-se în mod deosebit piesele realizate în atelierul de la Cîrlomănești (jud.Buzău).

Artizanii geto-daci s-au remarcat îndeosebi în turnarea și cizelarea obiectelor și podoabelor de argint. S-au descoperit numeroase tezaure cu asemenea piese, cum sînt cele de la Sîncrăieni (jud.Harghita), Sărăcsău (jud.Alba), Șeica Mică (jud. Sibiu) ș.a., de o deosebită valoare artistică. E interesant de remarcat că obiectele de aur, mult răspîndite în mormintele princiare de la începutul La Tène-ului, nu mai apar în perioada clasică; explicația s-ar găsi în tezaurizarea de către rege a acestui metal, exploatarea sa fiind monopolul statului.

Scanned with OKEN Scanner

Se ornamentau și obiectele de fier, cum ar fi capul cuielor sau scuturile luptătorilor (se remarcă imaginea bourului, incizată pe scutul descoperit în cetatea Piatra Roșie, din preajma Sarmizegetusei).

Sînt reprezentate și chipurile unor divinități, fie pe medalioane de lut, fie sub forma unor măști de bronz, cum este cea a zeiței Bendis, descoperită tot la Piatra Roșie.

INFLUENȚA ROMANĂ. În ultimele două secole ale istoriei Daciei independente influența romană a devenit din ce în ce mai vizibilă în civilizația daco-geților, odată cu accentuarea penetrației politico-militare a statului roman în zona balcano-dunăreană.

Chiar din vremea lui Burebista, denarul roman de argint a reușit să înlăture vechile tipuri monetare, rămînînd piesa cu circulație monetară aproape exclusivă. Mai mult, dacii au imitat moneda romană, așa cum dovedesc ștanțele monetare descoperite în cetățile de la Tilișca (jud.Sibiu) și Poiana, pe Siret (jud.Galați). Pătrunderea masivă a denarului roman a fost rezultatul direct al unui aflux de mărfuri romane, inclusiv italice, pe piața Daciei. Aceasta presupune și prezența unui mare număr de negustori din lumea romană, atrași de posibilitatea unor afaceri rentabile. Lumea daco-getică se afla într-un stadiu de evoluție urban incipient (oppidan), care o prezenta drept un partener demn de luat în seamă pentru economia romană.

Influența romană s-a mai propagat și prin numeroșii fugari din imperiu (de care vorbește Dio Cassius), atrași în Dacia de obținerea libertății sau de dobîndirea unei

Scanned with OKEN Scanner

situații materiale mult mai bune. Lor li s-au adăugat meșterii și instructorii militari, trimiși în mod oficial de Domitian, după încheierea păcii din 89 d.Chr. cu Decebal. Acestora li s-ar datora unele construcții tîrzii din zona Munților Orăștiei (cum este o cisternă din cetatea Blidaru), la ridicarea cărora s-a utilizat și mortarul.

Răspîndirea denarului, a mărfurilor romane, prezența a numeroși romani în Dacia, folosirea scrierii cu litere latine sînt tot atîtea indicii despre o penetrație a culturii și limbii latine în Dacia, înainte de cucerirea militară din vremea lui Traian. Integrarea economică a Daciei în sistemul lumii romane s-a produs anterior integrării administrative. Lumea dacică n-a venit într-un contact brusc cu civilizația romană, doar din secolul al II-lea d.Chr., ci a avut anterior aproximativ două secole, pe parcursul cărora s-a putut familiariza și a putut asimila unele din elementele acestei civilizații. Această etapă pregătitoare va favoriza succesul romanizării propriu-zise a daco-geților în timpul existenței provinciei și a stăpînirii romane în Dacia.

Scanned with OKEN Scanner

IV. ETNOGENEZA ROMANILOR

NOȚIUNI PRELIMINARE

Etnogeneza reprezintă problema fundamentală a istoriei antice, întrucît ea trebuie să răspundă la întrebările cum?, cînd? și unde? s-a format poporul român și limba română. În același timp, etnogeneza este și o problemă foarte complexă, deoarece răspunsul corect la întrebările menționate presupune luarea în discuție a unor fenomene și procese istorice strîns determinate, fără de care nu poate fi înțeleasă nașterea poporului român. Este vorba, mai întîi, de a evidenția elementele constitutive ale poporului român, respectiv fondul autohton unitar, rolul și importanța sa, și componenta romană - agent al romanismului în spațiul carpato-danubiano-pontic. În al doilea rînd, va trebui explicat caracterul romanic al poporului român, aspect pentru înțelegerea căruia romanizarea traco-geto-dacilor reprezintă problema-cheie. Aceasta se definește ca o sinteză etnică și culturală, desfășurată pe o perioadă de aproximativ șapte secole (de la cucerirea Balcanilor de către romani pînă la așezarea slavilor la sud de Dunăre), cu mijloace și în ritmuri variate, dar cu același rezultat - o populație romanică unitară. A vorbi, așadar, despre romanizare înseamnă a discuta despre întreaga problematică a stăpînirii romane între Balcani și Carpați. În al treilea rînd, va trebui evidențiată rezistența românilor pe teritoriul vechii Dacii, aspectele care l-au individualizat în timpul marilor migrații, raporturile lor cu neamurile în

mişcare, momentul afirmării ca etnos distinct în sud-estul Europei. Toate aceste aspecte vor fi abordate pe larg în lecţiile care urmează.

Poporul român este singurul popor romanic din sud-estul Europei, desprins din marele trunchi al romanităţii orientale. Etnogeneza sa a fost un proces îndelungat, care a durat pînă în secolul VIII, în cursul căruia a avut loc sinteza dintre elementul autohton traco-geto-dac şi cel roman stabilit între Balcani, Carpaţi şi Marea Neagră. Existenţa sa actuală pe teritoriul fostei Dacii a lui Burebista şi Decebal reprezintă dovada cea mai elocventă a persistenţei neîntrerupte, de-a lungul veacurilor, în acest spaţiu iar numele cu care însuşi se defineşte - român, de la romanus - demonstrează conştiinţa descendenţei de la făuritoarea celei mai strălucitoare civilizaţii a antichităţii europene -Roma. În ciuda acestor evidenţe, motive mai mult sau mai puţin ştiinţifice, mai mult sau mai puţin politice au dus la formularea mai multor teorii privind etnogeneza românilor.

1) Teoria imigraţionistă sau roeslerianã. Ideile fundamentale ale acestei teorii sînt următoarele:

a) după cucerirea Daciei de către Traian, toată populaţia autohtonă geto-dacică a fost exterminată, încît, în timpul stăpînirii romane, nu se poate vorbi de existenţa unei populaţii băştinaşe supusă romanizării;

b) romanizarea Daciei a fost slabă, avînd un caracter pur colonial, şi de scurtă durată, desfăşurîndu-se doar cît timp romanii au stăpînit Dacia (106-275);

c) Aurelian a retras din Dacia toată populația, teritoriul nord-dunărean rămînînd o terra deserta, pe care s-au perindat neamurile în migrație; în consecință, nu se poate vorbi de o continuitate a unei populații latinofone în stînga Dunării, mai ales că izvoarele istorice nu amintesc de români decît tîrziu, în secolul XIII;

d) poporul român s-a format la sud de Dunăre, de unde ar fi imigrat (de la imigrație -revenire pe un teritoriu părăsit anterior) prin secolele XII-XIII, ajungînd în Transilvania după așezarea maghiarilor, secuilor și a sașilor. Această teorie s-a născut la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, avînd ca fundament rațiuni de ordin politic. Ea își propunea să "demonstreze" ca românii, care în acea perioadă își intensificaseră lupta pentru obținerea de drepturi politice similare celorlalți locuitori ai Transilvaniei, nu sînt cei mai vechi pe acest pămînt și, în consecință, cererile lor sînt nejustificate. Teoria este cunoscută și sub numele de roesleriană, de la promotorul ei cel mai reprezentativ din secolul al XIX-lea - Robert Roesler; ea mai este și astăzi susținută de unii istorici străini, tot din motive politice; cercetările istorice, lingvistice, arheologice, etnografice etc. au demostrat demult șubrezenia ei.

2) Teoria celor două popoare romanice. O teorie la fel de aberantă se degajă din unele lucrări istorice străine, conform cărora la nord de Dunăre s-ar fi format poporul voloh, din care s-ar fi desprins poporul moldovenesc - o entitate etnică și culturală de sorginte romanică, dar deosebită de poporul român

prin aceea că în componența sa adstratul slav ar fi predominant. Această concepție are tot un substrat politic, urmărind să fundamenteze "științific", "istoric", o anumită stăpînire politică. Inconsistența ei este mai mult decît evidentă, întrucît nici o sursă istorică nu face distincție între români și moldoveni și nici o lege a lingvisticii nu confirmă existența unei limbi deosebite (moldovenești) de limba română -singurul idiom romanic nord-dunărean.

3) Teoria continuității. Singura teorie reală, bazată pe realitatea istorică și datele științei, este cea susținută de numeroși învățați români și străini, conform căreia poporul român este continuatorul traco-geto-dacilor romanizați, care, în ciuda vitregiilor timpurilor, au rămas permanent în vatra strămoșească; el este un popor cu o cultură și o limbă unitare, moștenitoare ale valorilor superioare ale civilizației dacice și romane. Lecțiile care vor urma vor confirma toate acestea.

A. ROMANITATEA ÎN SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREANO-PONTIC (sec.I î.e.n.- sfîrșitul sec. IIIe.n.)

Populația spațiului carpato-dunăreano-pontic înainte de cucerirea romană. În momentul începerii expansiunii romane în sud-estul Europei, vastul teritoriu cuprins între Tisia (Tisa), la vest, Tyras (Nistru) și Pontus Euxinus (Marea Neagră), la est, Carpații Pădurоși, în nord, și Haemus (Balcani), în sud, era locuit de o populație unitară (dacii, geții, moesii) - ramura nordică a unuia dintre cele mai vechi popoare indo-europene din sud-estul Europei - tracii.

Scanned with OKEN Scanner

Prezența coloniilor grecești pe malul vestic al Mării Negre și infiltrările scitice (Basarabia) , celtice (Transilvania), bastarnice (nordul și centrul Moldovei), illirice (Oltenia) și sarmatice (sudul Basarabiei) n-au afectat unitatea etnică a spațiului amintit, unii dintre noii veniți sfîrșind prin a fi asimilați de către autohtoni. Unitatea poporului român se explică, în bună măsură, prin unitatea fondului preroman. Acest fond a fost împrospătat prin colonizarea de către romani a unor grupuri de traci sudici în Dobrogea (lai, bessi, ausdicensi) și prin prezența unor elemente tracice în provincia Dacia. Astfel, se poate afirma că traco-geto-dacii au reprezentat baza etnică unitară pe care s-a mulat romanitatea în această zonă a Europei.

În momentul cuceririi de către Roma a teritoriilor dintre Balcani, Carpați și Marea Neagră, lumea traco-geto-dacică atinsese un înalt nivel de dezvoltare, a cărui expresie se găsește în înfloritoarea civilizație La Tène (mijlocul sec. II î.e.n. - începutul sec. II e.n.). Evoluția istorică făcuse ca societatea autohtonă să cunoască anumite forme de civilizație care se dovediseră viabile; închegase organisme statale solide, recunoscute în relațiile internaționale ale epocii, ajunsese la un înalt grad de maturizare socială, desăvîrșise un sistem original, variat și unitar de valori culturale, religioase și morale, întreținea multiple raporturi cu lumea mediteraneană și continentală. Cu alte cuvinte, geto-dacii ieșiseră din negura preistoriei, fiind capabili să făurească și să recepteze elemente superioare de civilizație.

În al doilea rînd, numeroasele și diversele contacte cu

lumea romană apropiaseră cele două etnii, determinaseră cunoaşterea lor reciprocă, schimbul de bunuri materiale şi spirituale. Astfel, începînd din secolul al II-lea î.e.n., odată cu infiltrarea romană pe linia munţilor Haemus (Balcani) şi Istros (Dunărea), au avut loc mai multe incursiuni ale geto-dacilor la sudul fluviului şi ale romanilor la nord de acesta. Unele dintre ele s-au soldat cu strămutarea unei părţi a populaţiei autohtone în dreapta fluviului, ca în 11-12 e.n. şi 62-66 e.n., sau cu luarea de captivi şi prizonieri, precum şi înrolări de mercenari. De asemenea, numeroşi dinaşti daci intraseră în relaţii politice şi diplomatice cu autorităţile romane, deveniseră clienţi ai Imperiului, primeau subsidii, acţionau în interesul statului roman. Ingineri, tehnicieni, meşteri, prizonieri sau dezertori romani ajunseseră pe pămînturile geto-dacilor, făcînd cunoscute tehnicile romane de construcţie, metodele de luptă şi armamentul acestora, habitudinile rafinate ale locuitorilor Imperiului. Interesele economice ale Romei în zonă determinaseră un puternic aflux de negotiatorea (negustori), ce aduceau produse de bună calitate din atelierele Italiei, Etruriei sau Galliei Cisalpine (ceramică de lux, vinuri sudice, uleiuri de măsline, obiecte de bronz şi sticlă etc.) şi luau de la daci grîne, vite, piei, aur, argint, fier, sare etc. Nu întîmplător, geto-dacii au imitat denarul roman pînă la identitate, angrenînd, astfel, mai uşor economia lor în circuitul economiei mediteraneene. Se poate afirma că Dacia a fost cucerită mai întîi economic şi apoi militar. În sfîrşit, elemente ale culturii spiri-

tuale romane (scrisul latin, de exemplu) deveniseră familiare unor medii ale societății geto-dacice (curte regală, aristocrație, preoțime).

Toate acestea constituie o etapă importantă în procesul de romanizare a populației autohtone - cea a contactelor dintre cele două civilizații, care au favorizat, cum s-a văzut, cunoașterea lor reciprocă. Se poate spune, astfel, că geto-dacii nu erau străini de valorile civilizației romane; cucerirea militară reprezintă ultima etapă în evoluția raporturilor daco-romane. Numai pornind de la aceste două premise - nivelul înalt de civilizație atins de geto-daci și multitudinea raporturilor cu lumea romană - poate fi înțeleasă mai bine ușurința cu care romanismul s-a răspîndit în provincia Dacia și Moesia, romanizarea rapidă a elementului autohton, integrarea imediată a celor două provincii în structurile statului roman, caracterul indestructibil al romanității din dreapta și din stînga fluviului.

Etapele expansiunii romane în sud-estul Europei. Formarea romanității orientale. Implantarea dominației romane în sud-estul Europei s-a făcut pe etape, în funcție de interesele statului și de realitățile politice și etnice din această regiune.

1) După ce în secolul al III-lea devenise arbitrul situației politice extrem de complicate din Peninsula Balcanică, Roma a procedat la ocuparea primelor teritorii de aici în urma războiului cu illirii din 229 î.e.n., respectiv insulele Issa și Lessina și a unei fîșii de 40-60 km de-a lungul coastei orientale a Mării Adriatice. Desființarea statului macedonean și transformarea Macedoniei în provincie (148 î.e.n.), în-

frîngerea Ligii aheene și formarea provinciei Ahaia (146 î. e.n.), supunerea treptată a triburilor dalmate și ocuparea întregului litoral est-adriatic (129 î.e.n.) au marcat instalarea solidă a romanilor în această parte a Europei. Din această etapă datează relațiile cu regatul tracilor odrysi condus de Cotys, formațiune politică ce va juca un rol important în ansamblul politicii romane în zona balcanică.

2) Cea de-a doua fază a expansiunii (129-71 î.e.n.) aduce Roma dincolo de Haemus (Balcani), pînă la Dunăre și Marea Neagră. Înfrîngerea triburilor celților scordisci, ale tracilor, ale moesilor etc. deschide calea către orașele grecești vest-pontice, care intră sub dominație temporară, în urma expediției din 72-71 î.e.n. a proconsulului Macedoniei, M.Terentius Varro Lucullus.

3)Momentul următor este dominat de „afirmarea politică și militară" a statului geto-dac condus de Burebista la Dunărea mijlocie și inferioară (70-44 î.e.n.). Pentru o scurtă perioadă de timp, supremația Romei la nord de Balcani este înlăturată, întregul teritoriu intrînd sub controlul dinastului dac. Dispariția de pe scena politică a lui Iulius Caesar și a lui Burebista a amînat pentru mai bine de un secol confruntarea directă dintre Roma și statul geto-dac.În tot acest timp însă, contactele dintre cele două civilizații deveniseră foarte strînse: Burebista întreținea raporturi politice și militare cu Pompeius, schimburile comerciale se amplificară, fapt probat,printre altele, de imitarea denarului roman de către geto-daci.

Scanned with OKEN Scanner

4) Încheierea războaielor civile și instaurarea principatului au creat condiții favorabile pentru statul roman în vederea rezolvării problemelor de la Dunăre. Începe, astfel, cea de-a patra etapă a penetrației romane în Balcani (31 î.e.n.-86 e.n.). Regatul trac al odrysilor devine stat clientelar Romei, fiind apoi desființat; bastranii, geții, bessii, moesii și dacii fiind învinși în mai multe rînduri, trupele romane stabilesc limesul pe Dunăre (27 î.e.n.). Noi provincii intră în competența Imperiului: Dalmația (9 e.n.), Pannonia (9 e.n.), Moesia (15 e.n., mărită în 46 e.n. și divizată în 86 e.n. în Moesia Superior și Moesia Inferior), Thracia (46 e.n.). În același context politico-militar, romanii pătrund în mai multe rînduri la nord de fluviu, de unde deportează mai multe zeci de mii de locuitori; de asemenea, unele puncte de pe linia Dunării rămîn sub control roman. Vecinătatea imediată cu Imperiul face ca, în Dacia, influențele romanității sudice să se amplifice, contactele să se diversifice. Pentru Roma, Dacia devine o parte a lumii locuite (oikomene), un stat civilizat ce trebuia să intre în componența Imperiului. Nu întîmplător, una din cauzele pentru care Traian a cucerit teritoriul nord-dunărean a fost, tocmai, această concepție despre necesitatea ca dacii, aflați la un înalt nivel de civilizație, să fie încorporați statului roman - simbol al ordinii universale.

5) Ultimul moment al expansiunii romane în sud-estul Europei îl constituie cucerirea Daciei, în urma a două grele războaie (101-102, 105-106). Teritoriul nord-dunărean devine un adevărat bastion al lumii romane în barbaricum; aceasta va

schimba radical destinul istoric al populației din această zonă.

Cu desființarea statului dac se încheia procesul început încă în secolul al III-lea î.e.n., desăvîrșindu-se formarea a ceea ce istoricii numesc romanitatea orientală; este vorba de acel "ansamblu relativ unitar de provincii" cuprins între Apollonia (Pojani, Albania), Aquileia (Aquileia, Italia) și Carnuntum (Petronell, Austria), la vest, Dyrrachium (Durrës, Albania), Thessalonic și Byzantium, la sud, Dunărea Mijlocie și frontiera nordică a Daciei, la nord, și Pontus Euxinus, la est, respectiv Noricum, Pannonia, Dalmatia, Moesia, Macedonia, Thracia și Dacia.

Sensul stăpînirii romane: discontinuitatea și continuitate. Cucerirea romană a schimbat fundamental devenirea istorică a populației locale. În planul istoriei imediate, aceasta a însemnat dispariția vechilor organisme statale, încetarea unor forme specifice de organizare, strămutări de populație, modificări în structura socială, abandonarea unor aspecte particulare de civilizație, renunțarea la anumite valori tradiționale. Paralel cu aceasta, asupra teritoriilor respective s-a instaurat o nouă autoritate, s-a produs un transfer de populație, formată din elemente coloniale latinofone, și s-au implantat forme de viață, valori culturale și religioase specifice, care au schimbat profilul spiritual al vechilor locuitori. Din toate acestea, rezultă că dominația romană a marcat cu adevărat o ruptură cu perioada anterioară. Dar, o asemenea percepție, numai din perspectivă română,

este insuficientă pentru înțelegerea sintezei daco-romane. De aceea, este necesar de relevat și aspectul de continuitate. Or, în acest sens, factorul cel mai important îl constituie populația autohtonă - baza etnică pe care s-a modelat romanitatea în aceste teritorii. Ea este cea care a păstrat o serie de elemente ale culturii materiale și spirituale anterioare (tehnici, sisteme de locuire, forme de organizare, credințe, idei, valori morale, concepții despre natură și om, lexeme etc.) care, integrate sintezei daco-romane, au dat specificul romanismului în această parte a Europei. În sfîrșit, trebuie arătat că instaurarea dominației romane s-a făcut într-un moment în care Imperiul își schimbase total atitudinea față de popoarele "barbare" și provincii. Încă de la începutul principatului, ținuturile cucerite nu mai erau privite ca un loc de pradă. Interesul autorităților romane era să integreze cît mai rapid populațiile supuse în structurile statale, cointeresîndu-le prin diferite mijloace. Cunoscutul istoric Tacitus dădea glas în „Istoriile" sale acestui sentiment (IV,74): "Drept aceea iubiți pacea și cinstiți cetatea de ale cărei drepturi ne bucurăm deopotrivă cu toții, învingători și învinșii... Toate celelalte le avem deopotrivă cu voi. Voi însivă comandați de foarte multe ori legiunile noastre și guvernați aceste provincii sau altele; între noi nu mai este nici un hotar despărțitor". Cu alte cuvinte, Imperiul punea accentul pe unitate, pe necesitatea participării autohtonilor la viața statului roman, a colaborării dintre învingători și cuceriți. Astfel se explică rapida integrare în Imperiu a

ţinuturilor dunărene.

1 DOBROGEA ÎN TIMPUL STĂPÎNIRII ROMANE (SEC.I î.e.n. -SFÎRŞITUL SEC.III e.n.)

Etapele cuceririi Dobrogei de către romani. Evoluţia politică pînă la anarhia militară

a) Interesul Romei pentru teritoriul dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră (Dobrogea) survine abia în contextul luptelor cu Mithridates al VI-lea Eupator, regele Pontului (112-63 î.e.n.). Campania lui Marcus Terentius Varro Lucullus din 72-71 î.e.n. a marcat, în acest sens, nu numai scoaterea oraşelor greceşti vest-pontice de sub controlul dinastului pontic, ci şi instaurarea dominaţiei romane asupra lor. Se cunoaşte sigur că, cel puţin Callatis, a devenit o civitas foederata ("cetate aliată"), aşa cum o arată foedus-ul ("tratatul") păstrat pe o inscripţie descoperită în vechea colonie grecească. Dar, această situaţie nu durează decît zece ani, căci, în 62-61 î.e.n., ca urmare a abuzurilor proconsulului Macedoniei, C.Antonius Hybrida, oraşele se răscoală şi, ajutate de geţi, sciţi şi bastarni, înlătură dominaţia romană.

În timpul afirmării statului get condus de Burebista, grecii din Pontul Stîng, de la Olbia la Apollonia, au intrat sub obedienţa sa politică, fără ca aceast fapt să întrerupă relaţiile cu Roma; numeroase izvoare literare consemnează prezenţe romane în zonă.

Această primă etapă a penetraţiei romane în Dobrogea se

încheie odată cu sfîrșitul războaielor civile (31 î.e.n.).

b) Cu incursiunea lui Marcus Licinius Crassus, proconsulului Macedoniei, din 29-28 î.e.n., începe o nouă fază a înaintării romane în regiunea Dunării Inferioare. De data aceasta, interesul statului roman se orientează și spre interiorul ținutului dobrogean, unde intervine în conflictele dintre dinaștii geți Roles, Dapyx și Zyraxes. Cel dintîi era, de altfel, "aliat și prieten al poporului roman" (socius et amicus populi Romani), sprijinindu-l pe Crassus împotriva bastarnilor (29 î.e.n.) și a lui Dapyx și Zyraxes. Romanii ating gurile Dunării, ceea ce are drept consecință intrarea teritoriului din interiorul Dobrogei sub stăpînirea lor, dar indirect, prin intermediul regatului clientelar al odrysilor; orașele vest-pontice, în schimb, sînt încorporate definitiv în statul roman; întreaga zonă, însă, este supravegheată de praefectura orae maritimae (15 e.n.), aflată sub dependența legatului Moesiei. În anul 46 e.n., după o perioadă de acute conflicte cu geții nord-dunăreni, romanii desființează regatul tracilor odrysi și înființează provincia Thracia, context în care, după cei mai mulți istorici, Dobrogea este anexată provinciei Moesia (aceasta se întindea, atunci, pînă la Dimum-Belene, în Bulgaria). Pînă la împăratul Vespasian (69-79), autoritatea romană se face puternic simțită în zonă, mai ales datorită acțiunilor dintre 57-67 e.n. ale lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, proconsulului Macedoniei; astfel, are loc transferarea la sud de fluviu a peste 100000 de "transdanubieni" (geto-daci, bastarni, sarmați),

sînt reprimate micările sarmaților, este eliberat Chersonesul de asediul scitic, încît se poate afirma că imperiul controlează o vastă zonă - din Muntenia și Moldova pînă în Ucraina; nu întîmplător, în 57 e.n., Tyras este anexat la statul roman.

c) Între domnia lui Vespasian (69-79) și cea a lui Traian (98-117) stăpînirea romană în Dobrogea se consolidează. Mai multe unități auxiliare sînt aduse aici, lor adăugîndu-li-se flota dunăreană (Classis Flavia Moesica). În 86 e.n., din motive strategice, de apărare mai eficientă împotriva dacilor, împăratul Domitian (81-96) divide provincia Moesia în Moesia Superior (care cuprindea vestul) și Moesia Inferior, care includea teritoriul de la vest de Oescus (Ghighen, Bulgaria) la gurile Dunării.

d) Cu domnia lui Traian se deschide o nouă etapă în istoria Dobrogei romane. După încheierea războaielor de cucerire a Daciei, în care ținutul dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră a avut rolul său strategic foarte important, stăpînirea romană de aici se consolidează tot mai mult. Devenită, ca și provincia nord-dunăreană, un bastion al Imperiului în zona dunăreană și pontică, Moesia Inferior beneficiază de o puternică apărare - trei legiuni și mai multe unități auxiliare (auxilia). Cetățile grecești de pe litoral cunosc o perioadă de prosperitate - li se refac incintele (Histria, Tomis), se delimitează teritoriile (Histria, Callatis), reîncep emisiunile monetare (Histria). În interiorul provinciei și pe malul fluviului are loc o intensă activitate constructivă, așa cum o probează ridicarea cetăților de la Argamum (Capul Dolojman,

jud.Tulcea), Noviodunum (Isaccea, jud.Tulcea), Dinogetia (Garvăn, jud.Tulcea), Arrubium (Măcin, jud.Tulcea), Troesmis (Igliţa-Turcoaia, jud.Tulcea), Tropaeum Traiani (Adamclisi, jud.Constanţa), Carsium (Hîrsova, jud. Constanţa), Capidava (Capidava, jud. Constanţa). Această perioadă de avînt a romanităţii la Dunărea de Jos se încheie cu domnia lui Antoninus Pius (138-161).

e) Începînd cu Marcus Aurelius (161-180), Dobrogea cunoaste un alt moment din istoria stăpînirii romane. Astfel, în primii ani ai domniei acestui împărat, în contextul războaielor cu quazii şi marcomanii început în 166, ţinutul dintre Dunăre şi Mare este puternic afectat de invaziile costobocilor (170). Mai multe oraşe (Histria, Callatis, Noviodunum, Dinogetia, Ibida (Slava Rusă, jud. Tulcea), Ulmetum (Pantelimonul, jud. Constanţa , Tropaeum Traiani) sînt devastate, aşa cum o demonstrează nivelele de distrugere constatate arheologic. După acest moment dificil, însă, pînă la criza de la mijlocul sec. III, Dobrogea cunoaşte o perioadă de mare înflorire economică, constructivă, de puternică dezvoltare a vieţii urbane, de consolidare a romanităţii. Astfel, la vechea colonie Ulpia Oescus înfiinţată de Traian în provincia Moesia Inferior, Marcus Aurelius ridică la rang de municipium nu mai puţin de cinci localităţi, dintre care trei în Dobrogea (Novae -Şiştov, Bulgaria, Durostorum - Silistra, Bulgaria, Tropaeum Traiani, Troesmis şi Noviodunum). În acest mod, romanitatea se consolidează, autohtonii se integrează tot mai mult în structurile statului roman, participă la activitatea administrativă şi economică, contribuie la apărarea provinciei. Evenimentele care se vor produce după

Severi, vor marca o altă etapă a istoriei Dobrogei romane.

Organizarea administrativă a Dobrogei romane.

Stăpînirea romană a introdus în Dobrogea noi forme de organizare administrativ-teritorială. În evoluția lor se pot distinge două etape:

a) Între anul 15 e.n., momentul înființării provinciei Moesia, și 46 e.n., cînd a fost anexată Dobrogea, statutul administrativ al acesteia nu a fost unitar pe întregul ei teritoriu. Astfel, orașele grecești, dependente direct de statul roman, erau incluse în prefectura coastei maritime (praefectura orae maritimae), aflată sub controlul legaților provinciei Moesia. Fiecare colonie grecească în parte, însă, avea un regim juridic deosebit față de Roma. Astfel, Histria era o civitas stipendiaria, așadar, supusă unui tribut (stipendium) și avînd drepturi limitate asupra teritoriului său; Tomis a evoluat de la o civitas stipendiaria la o civitas libera, ceea ce îi dădea o mare autonomie în conducerea proprie și avea depline puteri asupra teritoriului; Callatis era o civitas foederata, deci o cetate "aliată", statut, de asemenea, avantajos pentru conducerea sa și pentru stăpînirea teritoriului. Toate orașele grecești menționate, împreună cu cele din Bulgaria, au format, încă de la Augustus, probabil, o federație din cinci colonii (Pentapolis) (Histria, Tomis, Callatis, Dionysopolis-Balcic, Bulgaria, Odessos-Varna, Bulgaria), apoi din șase (Hexapolis) (s-a adăugat Messembria-Nesebăr, Bulgaria), cunoscută sub numele de Comunitatea orașelor grecești (Koinon ton Hellenon). Aceasta avea un caracter religios, rostul

său fiind practicarea cultului împăratului. Centrul se afla la Tomis, unde rezida un pontarh cu atribuții religioase (arhiereus).

Zona din interiorul ținutului dobrogean a cunoscut un alt statut juridic; stăpînirea romană se exercita aici indirect, prin intermediul regatului clientelar al obrysilor; această situație se menține pînă la transformarea Thraciei (46 e.n.) în provincie romană.

b) Cu desființarea statului obrys (46 e.n.) și anexarea Dobrogei la provincia Moesia statutul său juridico-administrativ se schimbă. Întreg teritoriul cuprins între Dunărea de Jos și Marea Neagră a devenit parte componentă a provinciei Moesia (46 e.n.), care se întindea de la Drava (Serbia) pînă la gurile Dunării. În 86 e.n., însă, din motive strategice, Domitian a scindat teritoriul acestei provincii în Moesia Superior și Moesia Inferior; cea din urmă se întindea de la rîul Ciabrus (Tibrița, Bulgaria) la Dunăre, incluzînd, așadar, și Dobrogea. Moesia Inferior era o provincie de rang consular, adică era condusă de un guvernator provenit din rîndurile foștilor consuli membri ai ordinului senatorial (ordo senatus). Acest statut și-l va păstra pînă la reformele lui Dioclețian, de la sfîrșitul secolului al III-lea.

În ceea ce privește formele juridico-administrative locale, acestea au fost destul de diverse. Astfel, se disting, mai întîi, orașele grecești, care aveau poziții diferite în raport cu statul roman. Ele își păstrau vechile teritorii, organe de conducere (sfatul, adunarea poporului), magistraturi, miliții locale, colegii, triburi gentilice, ceea ce le crea impresia

unei relative autonomii. Urmau, apoi, cetățile romane (unele devenite municipii) din interiorul provinciei și de pe malul Dunării, care, de asemenea, aveau diferite statute față de autoritățile statale. În interiorul teritoriilor localităților amintite, se găseau, de asemenea, o serie de autonomii locale, cum sînt: vici (vicus Quintionis, vicus Secundini etc. în zona Histriei; vicus Clementini etc., în teritoriul tomitan; vicus Amlaidina etc. în cel callatian etc.), comunități de cetățeni romani și autohtoni (cives Romani et Bessi consistentes în vicus Ulmetum etc.), teritorii ale unor grupe etnice cu statut privilegiat (loci), conduse de un princeps loci (civitas Ausdicensium, în spațiul cetății Tropaeum Traiani), castella-turres-purgoi (vicus Turris Muca..., lîngă Tomis; Laikos pyrgos, în apropierea Histrei etc.), villae rusticae (Nistorești lîngă Histria etc.), sanctuare etc, În unele dintre ele, trăiau la un loc cetățeni romani și autohtoni sau traci sudici strămutați în provincie, ceea ce a reprezentat un puternic factor de romanizare, întrucît localnicii și-au însușit sistemul juridic roman, limba latină, au fost antrenați în structurile organizatorice ale statului roman. Această realitate este clar atestată de inscripții, unde mai mulți autohtoni apar ca primari (magistri) sau vistieri (quaestori) în diferite așezări rurale, unii dintre ei purtînd încă numele natale (Durrises Bithi, Derzenus Aulupori etc.), alții adăugîndu-și nume romane la cele tradiționale (Genicius Brini etc) sau, pur și simplu, adoptînd complet onomastica romană (Iustus Iustinus etc.). În acest fel, structurile administrative ale provinciei au contribuit la romanizarea fondului local traco-getic.

Scanned with OKEN Scanner

Populația Dobrogei romane: autohtoni și romani. În momentul pătrunderii romanilor la nord de Balcani, întregul spațiu cuprins între aceștia și Dunăre era populat de triburi tracice (geți, moesi, tribali), care, împreună cu dacii și geții din stînga fluviului, formau o unitate etnică și culturală. Această realitate este confirmată de numeroase izvoare. Astfel, scriitorii antici Strabo, Cassius Dio, Pliniu cel Bătrîn, Ovidiu arată în mod foarte explicit că populația majoritară a teritoriului nord-balcanic, inclusiv Dobrogea, era cea tracică, respectiv getică. Toponimia și hidronimia ținutului amintit, preluată în cea mai mare parte de romani, este de factură autohtonă: Cibrus, Oescus (de la Ciskos), Sacidava, Marisca, Sucidava, Capidava, Beroe, Troesmis, Dinogetia, Muridava, Arcidava, Zisnudava, Buteridava, Dausdava, Tibisca etc. Onomastica de pe inscripțiile Moesiei, așadar și din Dobrogea, oferă, de asemenea, numeroase cazuri de autohtoni - Arcibalis, Mucasius etc. În sfîrșit, descoperirile arheologice din Bulgaria (Lom, Șistov, Cerna etc.) și Dobrogea (Enisala, Garvăn, Gura Canliei, Ovidiu etc.) demonstrează, prin întregul lor conținut (ceramică, rit și ritual funerar etc.), o prezență masivă a populației autohtone.

La acest fond local tracic, s-au adăugat grupe de geți nord-dunăreni transplantați în dreapta Dunării și de traci sudici (Bessi, Lai, Ausdecensi); astfel, factorul autohton a fost fortificat, întărindu-se baza etnică tracă pe care s-a suprapus romanitatea între Dunăre, Munții Balcani și Marea Neagră.

În Dobrogea romană, autohtonii continuau să trăiască în obști sătești, așa cum atestă două inscripții de la Histria, unde sînt pomeniți sătenii dintr-un vicus Buteridavansis și din Chora Dagei (localități în teritoriul histrian). Elementele sud-tracice colonizate în provincie formau, de asemenea, diferite comunități, fie împreună cu veterani și cetățeni romani (veterani et cives Romani et Bessi consistentes, în vicus Quintionis-Sinoe, jud. Constanța), fie numai cu cetățeni romani (cives Romani et Bessi consistentes, în vicus Ulmetum-Pantelimonul, jud. Constanța; cives Romani et Lai consistentes, în vicus Secundini și vicus Turris Muca...), fie numai din populație tracică (civitas Ausdecensium, Laikos pyrgos). Comuniunea cu romanii a contribuit la integrarea autohtonilor în structurile organizatorico-administrative ale statului roman. Așa cum o arată inscripțiile, traco-geții sînt foarte activi nu numai în propriile comunități, dar chiar și în orașele grecești și romane din provincie, unde ocupă magistraturi locale, ridică monumente, fac dedicații către împărați, scriu în limba latină sau greacă. Astfel, procesul de romanizare face importante progrese printre populația autohtonă, fapt care se reflectă în schimbarea treptată a numelor tradiționale cu cele romane, în utilizarea limbii latine, în adorarea unor divinități romane, în adoptarea unor elemente ale culturii materiale provinciale, în însușirea unor obiceiuri sau practici de factură romană etc. În acest mod, pînă la sfîrșitul secolului al III-lea, populația locală a fost profund romanizată.

Un rol important în viața provinciei au avut <u>grecii</u>

din oraşele vest-pontice. Încă de la mijlocul secolului al VII-lea î.e.n., ei au devenit un factor important al istoriei ţinutului dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră. Prin superioritatea culturii lor, prin intensitatea raporturilor cu populaţia băştinaşă, prin organizarea politico-instituţională superioară, ei au consituit un model pentru localnici, contribuind la dezvoltarea societăţii acestora. Grecii au fost primii care au scos pe geţi din anonimat, antrenîndu-i în devenirea istoriei mediteraneene.

Pe parcursul stăpînirii romane, grecii din Pontul Stîng şi-au păstrat specificul cultural şi lingvistic, fără ca aceasta să excludă penetraţia unor fapte de civilizaţie romană. Astfel, cetăţeni şi veterani pătrund în structurile de conducere ale polisurilor; la Callatis, apare un conventus civium Romanorum; la Histria şi Tomis, alături de triburile ioniene tradiţionale, se înfiinţează un trib al romanilor (fulé Romeon) în sfîrşit, mulţi greci sînt definitiv romanizaţi, întrucît scriu în latineşte sau poartă tria nomina (de exemplu, Aurelius Artemidoros Aristocratus de la Histria). Toate acestea arată că forţa romanismului în aceste teritorii a determinat schimbări fundamentale chiar şi în rîndul unei populaţii de cultură superioară cum erau grecii.

Romanii au început să pătrundă în ţinutul dobrogean imediat după instalarea controlului militar în oraşele vest-pontice; ei s-au răspîndit, apoi, în interiorul provinciei şi pe malul drept al Dunării, paralel cu extinderea dominaţiei romane. Specificul colonizării Dobrogei cu elemente latinofone constă în aceea că, aici, pătrunderea romanilor s-a făcut

într-o manieră neoficială, nesistematică. Elementele romane (cetățeni, veterani etc.) au fost atrase de posibilitățile de trai oferite de ținutul respectiv - deschidere la mare, înlesniri comerciale, proprietăți funciare, protecția armatei și a flotei etc. Astfel, romanii sînt atestați în orașele grecești, dar mai ales în cele de pe linia Dunării și din interior, unde dețin rolul predominant. De asemenea, numeroase așezări rurale poartă nume romane: vicus Quintionis (Sinoe, jud. Constanța), vicus Celeris (Vadu, jud. Constanța), vicus Petra (Camena, jud. Tulcea), vicus Clementini (Mihăil Kogălniceanu, jud. Tulcea), vicus Secundini, vicus Narcissiani, vicus (canabarum) stationis classis, vicus Casiani, vicus Rami(ani?), vicus I Vrb... Peste tot, coloniștii aduc noi forme de organizare, vehiculează tehnici, metode, unelte de producție de înaltă calitate, fac cunoscut un sistem juridic elaborat, sînt purtătorii unor concepții politice, morale, religioase superioare, a unor mentalități deosebite, transmit limba latină. Nu întîmplător, această civilizație, superioară, cîștigă foarte rapid pe autohtoni și chiar pe greci. Așadar, romanii au reprezentat un important factor etnic în ținutul dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră; el constituie a doua componentă a sintezei care stă la baza etnogenezei românilor.

Armata Dobrogei romane. Situată la granița dunăreană, în imediata vecinătate a ținuturilor locuite de triburile libere, provincia Moesia a beneficiat de o puternică protecție militară, realizată prin staționarea aici a unor legiuni (legiones), trupe auxiliare (auxilia), formate din unități de cavalerie

(alae) și infanterie (cohortes), precum și diferite miliții locale. Dobrogea s-a încadrat în această politică militară a Imperiului. Astfel, primele unități care își fac simțită prezența în zonă aparțin flotei dunărene (Classis Flavia Moesica), care a avut apoi baze la Noviodunum, Barboși, Axiopolis -Cernavodă și Aegyssus. Ea a fost organizată de către Vespasian (69-79), împărat din timpul căruia datează și primele unități auxiliare staționate pe teritoriul dobrogean. De altfel, întreaga Moesia era apărată de patru legiuni (legio I Italica, legio V Alaudae, legio XI Claudia și legio V Macedonica).

Odată cu divizarea Moesiei, în partea răsăriteană (Moesia Inferior) au fost cantonate doar două legiuni: I Italica (la Novae-Stalkăn, Bulgaria) și V Macedonica (Oescus-Ghighen, Bulgaria). Dobrogea era apărată însă de șase unități de cavalerie (alae) și nouă de infenterie (cohortes), staționate mai ales în așezări de pe graniță (Troesmis, Arrubium, Capidava), dar și de pe litoral (Tomis).

Traian a reorganizat apărarea Dunării, pe întreaga sa întindere în zona balcanică. Astfel, aici, au fost aduse cinci legiuni, dintre care două în Dobrogea (IIII Flavia Felix, la Singidunum-Belgrad, VII Claudia, la Viminacium-Kostolac, Iugoslavia, I Italica, la Novae, XI Claudia, la Durostorum-Silistra, Bulgaria, și V Macedonica, la Troesmis), la care se adăugau numeroase trupe auxiliare.

Abia în timpul lui Marcus Aurelius intervin modificări notabile în armata Dobrogei. Astfel, legiunea a V-a Macedonica a fost transferată în Dacia, la Potaissa-Turda (167), apărarea

ținutului dintre Dunăre și Marea Neagră rămînînd în grija detașamentelor din legio I Italica (partea de nord-vest) și legio XI Claudia (partea centrală și gurile Dunării). În același timp, probabil, s-a început întărirea apărării coastei litorale.

Sistemul de apărare al provinciei era completat cu numeroase castre și fortificații, care formau așa-numitul limes scythicus. El se compunea din trei linii: una pe malul Dunării (de la Sucidava-Izvoarele, la Salsovia-Beștepe-Mahmudia), alta în interior (de la Marcianopolis-Devna, Bulgaria, la Ibida-Slava Rusă, jud.Tulcea), în sfîrșit, pe coasta pontică (în orașele grecești).

Armata a constituit unul din cei mai importanți factori ai romanizării, prin rolul pe care l-a avut în formarea canabae-lor, în sistemul de recrutare a localnicilor, în vehicularea limbii latine, în ridicarea sistemului de așezări al provinciei, în formarea rețelei rutiere etc. În egală măsură, soldații lăsați la vatră (dimissi honesta missione) - veteranii (veterani) - deveneau un element activ în viața orașelor și așezărilor rurale, contribuind la răspîndirea limbii latine, a habitudinilor romane printre localnici. De altfel, există unele mărturii epigrafice care amintesc de soldați recrutați din Moesia, inclusiv din Dobrogea (de exemplu, T.Valerius Marcianus din Troesmis în legio V Macedonica), și veterani care, după ce au servit în diferite unități, se întorc la locurile natale (de exemplu, Aurelius Dalenes din vicus Amlaidina și Titus Valerius din Troesmis). Așadar, armata a constituit unul dintre agenții cei mai importanți ai romanismu-

lui la Dunărea Mijlocie și de Jos.

Viața economică. Așezările. Provincia Moesia era considerată, în ansamblul său, drept un "grînar" (horreum Cereris). În Dobrogea, însă, viața economică s-a bazat pe cele trei activități tradiționale - agricultura, comerțul, meșteșugurile. La acestea se adaugă creșterea animalelor, pescuitul, cultivarea viței de vie, vînătoarea.

Cercetătorii vieții economice romane din Dobrogea au observat că orașele grecești de pe litoralul vestic al Mării Negre prezintă unele predilecții pentru anumite laturi productive. Astfel, Histria se orienta mai ales către pescuit, fără ca agricultura să fie absentă, Tomis era un important punct de circulație a produselor cerealiere provenite din propriul teritoriu sau din interiorul provinciei, iar Callatis se baza în principal pe producția cerealieră.

În ceea ce privește formele de proprietate, în Dobrogea se observă o pluralitate de tipuri: proprietățile cetățenilor greci din teritoriile orașelor vest-pontice (agres stipendiarii dati), ale cetățenilor romani (agri vectigales), ale veteranilor (agri viritim adsignati), precum și micile proprietăți ale localnicilor (așa cum este cea a sătenilor din vicus Buteridavenses). Existența unor villae rusticae în apropierea orașelor grecești, dar și a așezărilor romane din interior și de pe malul dobrogean al Dunării indică posibilitatea prezenței unor mari proprietăți funciare în Dobrogea.

Comerțul a reprezentat, de asemenea, una dintre ocupațiile de bază ale locuitorilor Dobrogei romane. În

acest sens, un comerț foarte activ desfășurau orașele grecești, în special Tomis și Histria, cu centrele meșteșugărești și comerciale din Hellespont, Asia Mică, Grecia, Egipt (Byzantium, Heraclea, Ancyra, Alexandria, Corinth etc.). Faptul este demonstrat de numeroșii străini, unii mari armatori și negustori, atestați în inscripții, precum și existența unor forme de organizare profesională, precum colegiul armatorilor tomitani și casa Alexandrinilor din metropola Pontului Stîng. Cît privește așezările de pe frontiera dunăreană, schimburle comerciale se realizau atît cu zona interioară a provinciei, dar și cu teritoriul nord-dunărean, în special Cîmpia Română, de unde se aduceau importante cantități de grîu. Astfel, atît locuitorii geți ai provinciei, dar și cei din stînga fluviului erau antrenați în viața economică a Imperiului. Punctele cele mai importante de vehiculare a mărfurilor erau, probabil, Dinogetia și Carsium; întreaga activitate comercială, însă, se desfășura sub atentul control al autorităților vamale ale Imperiului.

Legăturile comerciale dintre localitățile provinciei erau asigurate de rețeaua rutieră foarte bine pusă la punct; în acest sens, în Dobrogea existau trei drumuri imperiale: unul pe malul Dunării (Durostorum-Sucidava-Altinum-Sacidava-Axiopolis-Capidava-Carsium-Cius-Troesmis-Arrubium-Dinogetia-Noviodunum-Aegyssus-Salsovia), altul în interiorul ținutului (Marcianopolis-Abritus (Razgrad, Bulgaria) - Tropaeum Traiani-Ulmetum-Ibida-Troesmis, Noviodunum sau Aegyssus) și al treilea pe litoral (Histria-Tomis-Callatis-Odessos-Apollonia-Messembria

pînă la Byzantium). Un rol important revenea arterei dunărene (la Axiopolis este menționată o asociație a marinarilor dunăreni-nautae universi Dannuvii) și rutelor maritime cu pornire din porturile provinciei.

Viața economică a jucat un important rol în romanizarea autohtonilor. Aceștia au fost antrenați în activitatea productivă, în relațiile de schimb dintre așezările provinciei, și-au însușit metode și tehnici noi de producție, cuvinte latinești desemnînd acțiuni meșteșugărești și comerciale; astfel, geții s-au integrat civilizației romane.

În strînsă legătură cu activitatea economică este și fenomenul urbanizării. La venirea romanilor în Dobrogea, aici existau trei orașe grecești (Histria, Tomis, Callatis). Pe parcursul stăpînirii romane, ele și-au păstrat caracterul grecesc, dar numeroși cetățeni romanizați ai Imperiului au pătruns în organele de conducere, și-au întemeiat proprietăți în teritoriu, s-au integrat vieții economico-sociale a coloniilor. Sub protecția autorităților romane, orașele vest-pontice au cunoscut o perioadă de mare prosperitate pe toate planurile; mai ales Tomis va deveni un centru politic și comercial foarte puternic, fiind numit în inscripții "prea strălucita metropolă și prima din Pontul Stîng".

Orașele romane au funcționat mai ales în interiorul provinciei și pe malul dobrogean al Dunării. Ele au constituit un important focar de romanizare, mai ales că unele dintre ele au avut ca puncte de plecare vici autohtone sau canabae ale trupelor. În provincia Moesia au existat o colonie (Oescus)

și cinci municipia (Novae, Durostorum, Tropaeum Traiani, Troesmis și Noviodunum). Pe lîngă acestea, au existat multe altele care atinseseră stadii de dezvoltare aproape urbană. În orașe s-au generalizat formele juridico-administrative romane, dreptul roman, limba latină; fiind înzestrate cu teritorii (territorium muncipii), unde locuiau foarte mulți autohtoni, au contribuit la antrenarea acestora în circuitul economic oraș-sat, la integrarea lor în sistemul administrativ al Imperiului, așadar la romanizarea băștinașilor.

Alte tipuri de așezări romane sînt cele de tip vicus (sat), consemnate în foarte multe inscripții. În ele trăiau și numeroși geți sau traci sudici, care ocupau funcțiuni de primari (magistri), scriau în limba latină, adoptaseră sărbătorile romane (Rosalia), deci își însușiseră deplin modul de viață roman. În jurul castrelor, s-au înființat două tipuri de așezări cu statute juridice deosebite: canabae-le, provenite din habitatul trupelor, și civitas, respectiv așezarea civilă apărută uneori pe locul unui sat autohton; ele erau conduse de magistrați și instituții diferite. În sfîrșit, trebuiesc amintite villae-le rusticae, pagi-i, castella, precum și așezările rurale ale localnicilor sau ale tracilor sudici strămutați în provincie. Toate erau purtătoare ale romanismului în organizare, în structura funcțională, ca aspect, din punct de vedere al limbii vehiculate.

Viața politico-socială. Cucerirea romană a adus importante modificări în structura socială a ținutului dobrogean, în formele de organizare politică, în natura relațiilor inter-

umane etc. Astfel, polis-urile grecești, entități politice independente pînă atunci, și-au păstrat doar o autonomie, mai mult sau mai puțin largă, dar orice inițiativă politică sau militară era interzisă. În același timp, au survenit modificări în corpul cetățenesc, format acum din politai (cives) - cetățeni greci și romani imigrați în oraș, și pletos (plebs), în care intrau autohtonii și liberții. Pe de altă parte, penetrația romană a dus la dispariția vechilor structuri politico-sociale ale autohtonilor, mulți aristocrați geți integrîndu-se structurilor sociale ale Imperiului iar oamenii de rînd fiind considerați de condiție inferioară.

Mulți dintre locuitorii orașelor romane erau cetățeni (cives) care se bucurau de drepturi politice depline, puteau ocupa funcții în administrația locală, aveau proprietăți funciare. În rîndul lor, au pătruns și autohtoni, care apar în inscripții ca deținînd diferite funcții sau ridicînd monumente cu dedicații în limba latină.

În rîndul locuitorilor provinciei au existat și sclavi (servi), liberți (liberti) și, eventual, coloni. O categorie aparte o formau dediticii - acea categorie socială care, deși liberă din punct de vedere juridic, avea o poziție socială și politică inferioară.

Edictul lui Caracalla (198-217) din 212 e.n. a acordat cetățenia romană tuturor locuitorilor Imperiului, ceea ce a contribuit la grăbirea romanizării. În Dobrogea, acest fapt se reflectă în creșterea numărului de Aurelii (de la numele împăratului - Marcus Aurelius Antoninus), atît în orașele grecești (la Tomis, de exemplu, sînt atestați peste 50), cît

și în mediul rural sau în orașele din interior. Dintre aceștia, unii sînt siguri autohtoni (de exemplu, membrii familiei tracului Scori Mucapori de la Tropaeum Traiani).

Viața culturală. Religia. Pînă la integrarea Dobrogei în componența Imperiului roman, grecii din Pontul Stîng realizează o strălucitoare cultură, care a influențat foarte puternic și pe traco-geți. De asemenea, se ajunsese la anumite interdependențe pe plan religios, concretizate în preluarea reciprocă a unor divinități, idei sau credințe religioase. În sfîrșit, în zonă se exercitaseră numeroase influențe venite dinspre Apus și Orient sau din mediul nord-pontic, care, preluate creator, au dat un anume specific vieții spirituale a locuitorilor. Pătrunderea și instalarea romanilor a îmbogățit universul spiritual al acestora, integrîndu-l în ansamblul culturii și civilizației romanice. În acest mod, paralel cu rolul altor agenți ai romanizării, viața culturală a contribuit la desăvîrșirea acesteia, întrucît vechii locuitori ai provinciei deveniseră romani și prin gîndire, mentalitate, limbă.

a) Arhitectura. Construcțiile de tot felul pe care le-au lăsat romanii reprezintă o dovadă a geniului lor creator, a nivelului înalt de civilizație atins de societatea romană. În Dobrogea, se remarcă, mai întîi, edificiile cu caracter civil și militar (ziduri ale orașelor și castrelor; apeducte - Tropaeum Traiani; terme -Histria, Tropaeum Traiani, Noviodunum, vicus Petra; bazilici cu caracter comercial - Tropaeum Traiani; portice - Tropaeum Traiani; teatre - Histria etc.). Un loc deosebit îl ocupau construcțiile cu func-

ție religioasă - temple (Histria).

b) Sculptura este reprezentată prin numeroase statui, dintre care cele mai numeroase provin dintr-un depozit de la Tomis (Fortuna cu zeul Pontos, Șarpele Glycon, Isis, Hecate, Cavalerul Trac, Dionysos etc); se adaugă, apoi, numeroase edicule, portrete funerare, reliefuri cu subiecte mitologice (Tomis), stele funerare.

Monumentele cele mai reprezentative ale artei romane din Dobrogea sînt, însă, cele de la Adamclisi (jud.Constanța): trofeul, altarul și mausoleul. Trofeul (tropaeum) a fost ridicat de către Traian între 102-109 pentru a comemora victoria împotriva dacilor. El este o construcție monumentală, avînd înălțimea de peste 42 m, împărțită în patru părți componente: treptele și corpul cilindric, acoperișul solzos, construcția hexagonală, trofeul propriu-zis; construcția cilindrică se termină cu o cornișă care susține o balustradă crenelată. Elementul sculptural este format din metope (în total 54, păstrate doar 49), despărțite de pilaști; pe ele sînt figurate scene inspirate din timpul conflictelor, unități militare, grupuri de prizonieri, ofițeri etc. După unii cercetători, reprezentările respective ar fi fost realizate după schițele vestitului arhitect Apollodor din Damasc, înfățișînd atît momente din războaiele purtate în Moesia, dar și în Dacia (al doilea război daco-roman). Prin tehnica deosebită de realizare, prin stilul original și prin forța sugestivă a imaginilor, monumentul triumfal de la Adamclisi este unul dintre cele mai reușite realizări ale artei provinciale romane. Altarul funerar era

o construcție paralelipipedică înconjurată în partea inferioară de o scară cu șase rînduri de trepte; el era închinat memoriei soldaților căzuți în luptele din Moesia. În sfîrșit, mausoleul este o construcție circulară cu ziduri concentrice, adăpostind mormîntul generalului care, în fruntea armatelor din zonă, a trangat victoria în favoarea romanilor.

c) Limba. Fiind parte componentă a Imperiului roman, în Moesia limba oficială a administrației, armatei, justiției, a relațiilor dintre autorități și locuitori era latina. În viața cotidiană, însă, în raporturile dintre oamenii simpli, în diferite activități curente (relații de schimb, acțiuni domestice etc.), se folosea o limbă populară, nesupusă normelor gramaticale stricte - așa-numita latina "vulgară"; ea este cea care stă la baza limbii române. Faptul că limba latină constituia mijlocul de comunicare cel mai folosit în provincie este demonstrat și de cele cîteva sute de inscripții redactate în latină descoperite pe teritoriul Dobrogei, mai ales în așezările din interior și pe malul Dunării. Unele dintre aceste inscripții sînt puse de către autohtoni, ceea ce arată însușirea de către aceștia a limbii oficiale a Imperiului, așadar romanizarea lor. Pe litoral, în schimb, în orașele vest-pontice, alături de limba latină, s-a folosit pe scară largă și limba greacă. Acest aspect se explică prin tradiția grecească foarte puternică din zonă, prin legăturile strînse cu ținuturile orientale și prin preponderența elenilor în orașele respective.

d) În ceea ce privește învățămîntul, informațiile cele mai multe provin de la Histria și Tomis, unde inscripțiile

menționează existența unor gimnazii și a conducătorilor acestora - gimnasiarhii. De asemenea, pe o inscripție din sec. al II-lea de la Histria este pomenită o breaslă a dascălilor (educatorilor) (paideutai), ceea ce demonstrează preocupările autorităților orășenești pentru instruirea tineretului. În sfîrșit, pentru necesitățile administrației, armatei, sistemului juridic, în afacerile comerciale, pentru compunerea diferitelor dedicații sau epitafuri, locuitorii Dobrogei romane foloseau oameni instruiți, cunoscători ai scrisului.

e) Din Dobrogea, nu lipsesc încercările cu caracter literar. Acestea sînt reprezentate mai ales de numeroasele epitafuri în limba greacă ce păstrează foarte multe licențe de factură homerică; ele evidențiază o mare sensibilitate a celor care au ridicat monumentele respective. În sfîrșit, se cunoaște faptul că în cinstea unor divinități se organizau întreceri poetice, se compuneau imnuri și se formau coruri care le intonau. Toate acestea probează intensitatea vieții spirituale din provincie.

f) Religia. Tabloul divinităților adorate în Dobrogea romană este foarte diversificat. Acest fapt se datorează persistenței unor culte locale tradiționale (grecești și tracice), precum și afluenței unor zeități romane și orientale. Astfel, în orașele grecești au continuat să fie practicate cultele specifice (al fondatorilor orașelor, Apollo și Artemis, al lui Poseidon, Dionysos), precum și ale altor divinități grecești (Nemesis, Asklepios, Hermes etc.). În epoca romană, o mare răspundere au avut cultele orientale (Cybele, Isis, dar

mai ales Mithras), atestate atît în oraşele greceşti (Tomis, Histria) dar şi în cele romane (Troesmis, Tropaeum Traiani, Noviodunum etc.). Intrarea Dobrogei în stăpînirea Romei a însemnat şi implantarea în viaţa religioasă a provinciei a unor culte dedicate divinităţilor romane. Este vorba, mai întîi, de cultul împăratului şi al zeiţei Roma, demonstrat de existenţa templului închinat lui Augustus la Histria (încă în sec. I.e.n.), de prezenţa la Tomis a unui arhiereus cu atribuţii speciale în oficierea cultului imperial, de menţionarea unui colegiu de Augustales şi a unui sacerdos provinciae atestaţi la Troesmis etc. Tot cu caracter oficial sînt şi dedicaţiile către Iupiter Optimus Maximus - cea mai mare divinitate a Imperiului, sau cele care cinstesc Geniul împăratului, Sacrul Senat sau diferiţi membri ai familiei imperiale. Toate acestea demonstrează loialitatea locuitorilor provinciei faţă de autorităţile romane şi, în consecinţă, aderenţa aici a valorilor specifice ale romanismului. Numeroase alte inscripţii documentează adorarea unor divinităţi de origine italică (Diana, Ceres, Fortuna, Neptunus etc.). O menţiune aparte trebuie făcută pentru Cavalerul trac, care este o zeitate autohtonă, ceea ce arată participarea creatoare a traco-geţilor la viaţa religioasă a provinciei. În aceeaşi direcţie, trebuie amintită sărbătoarea Rosaliilor ("sărbătoarea trandafirilor"), celebrată la sfîrşitul lui mai şi începutul lui iunie în cinstea morţilor, a cărei popularitate a impus păstrarea sa şi după biruinţa creştinismului, sub denumirea de Rusalii. Aceasta este o dovadă clară a romanizării spirituale a populaţiei, însuşirea de către autohtoni a unor credinţe şi idei religioase care

corespundeau nevoilor lor sufletești.

În sfîrșit, pe planul vieții religioase, trebuie amintită apariția primelor semne sigure ale creștinismului în secolul al III-lea (Dinogeția, Histria).

În privința ritului funerar se observă, sub influența cultelor orientale, mai ales o masivă trecere de la incinerație la înhumație, ceea ce reflectă o schimbare fundamentală în concepțiile localnicilor despre lumea de dincolo. De asemenea, trebuie amintită practica greco-romană de a ridica monumente funerare celor dispăruți; conținutul inscripțiilor de pe ele dezvăluie o mare intensitate a sentimentelor, pe care locuitorii au exprimat-o în idei care s-au perpetuat pînă astăzi (transformarea sufletului în stea; soarta nemiloasă rupe firul vieții, fiind impasibilă la durerea oamenilor; mormîntul este locuința veșnică a celui dispărut etc.). Astfel, luăm cunoștință de atmosfera culturală, de mentalitățile caracteristice epocii, care au stat la baza nașterii unor aspecte ale spiritualității românești arhaice. Or, aceasta reflectă romanizarea pe plan spiritual, mental, psihologic a locuitorilor provinciei.

Dobrogea în timpul anarhiei militare. După uciderea ultimului împărat din dinastia Severilor -Severus Alexander (222-235) - Imperiul a fost afectat de numeroase convulsii interne, generate de luptele pentru tron (anarhia militară) și de puternice atacuri ale migratorilor. Aflată la granița statului roman, provincia Moesia Inferior a avut mult de suferit de pe urma incursiunilor și invaziilor populațiilor

barbare. Astfel, în 238, o mare coaliție a carpilor și goților pătrunde în Moesia, guvernatorul Tallius Menophilus reușind cu greu să-i dezbine și să-i alunge pe invadatori. Atacurile carpilor se repetă în 242 și cu deosebită intensitate în 245, fiind învinși de către Filip Arabul (244-249); monedele consemnează Victoria Carpica, iar împăratul își ia titlul de Carpicus Maximus. În 248, o mare armată alcătuită din goți, carpi, taifali, bastarni și din alte populații, profitînd de revoltele militare din Imperiu, pătrunde în Moesia Inferior, devastînd-o. Noul împărat, Traianus Decius (249-251), reușește să-i învingă pe goții conduși de Cniva, dar aceștia se regrupează și, la Abrittus (Razgrad, Bulgaria), conducătorul însuși al statului roman își află sfîrșitul. Atacurile goților se repetă în 258, 263; în 267, goții și herulii pătrund pe Dunăre, cu aproape 500 de corăbii, devastînd nordul Dobrogei, inclusiv Histria. Împăratul Gallienus (253-268), în timpul căruia au loc evenimentele, începe acțiunea de consolidare a limesului danubian, prin refacerea castrelor din Moesia și prin construirea altora. Așa cum au arătat cercetătorii, aceste lucrări făceau parte dintr-un program politic mai larg, care aveau ca scop părăsirea Daciei și întărirea apărării romane pe Dunăre. Această activitate va fi continuată de către împăratul Aurelian (270-275), mai ales că, între timp, în 269, goții și aliații lor atacaseră din nou Moesia, fiind zdrobiți de către Claudius II Goticus (268-270) la Naissus (Niš, Iugoslavia). Luptele purtate apoi de către Aurelian și Probus (276-282), soldate și cu strămutarea la sud de Dunăre a unui mare număr de

carpi și bastarni, au stopat pentru moment atacurile transdanubienilor. Pentru întărirea frontierei danubiene Aurelian a ordonat retragerea legiunilor din Dacia și, în același timp, au fost refăcute mai multe fortificații de pe frontieră.

Afectat foarte puternic pe toate planurile de aceste evenimente dramatice, Imperiul simțea nevoia unei reformări. Ea va fi realizată odată cu urcarea pe tron a împăratului Dioclețian (284-305), cu care se deschide o nouă perioadă în istoria Imperiului roman și a Dobrogei - Dominatul.

2. DACIA ÎN TIMPUL STĂPÎNIRII ROMANE
(sec. I - 275 e.n.)

Etapele cuceririi Daciei de către romani. a) Primele teritorii nord-dunărene intrate sub controlul Romei datează, după unii istorici, din timpul lui Domitian; tratatul din 89 e.n. dintre Decebal și împăratul amintit ar fi conținut unele clauze care prevedeau cedarea unor capete de pod la nord de Dunăre, respectiv, a unor zone din Banat, Oltenia, Cîmpia Română și sudul Moldovei.

b) Cu siguranță, însă, evenimentele care au urmat primului război daco-roman (101-102) au marcat „ciuntirea" țării lui Decebal-Muntenia, Oltenia, Banatul și sudul Moldovei cunoscînd ocupația romană. Apariția unor castre la Bumbești-Porceni (jud.Gorj), Buridava-Stolniceni (jud. Olt) (Oltenia), Voinești, Rucăr (jud. Argeș), Tîrgșor, Mălăiești și Drajna (jud. Prahova) (Muntenia), Piroboridava (pe Valea Oituzului), înălțimea "Troian" din fața cetății de la Bîtca Doamnei - Piatra Neamț (pe Valea Bistriței), cartierul "Dunărea"-Galați (Moldova) demonstrează că ținutul extracarpatic fusese

anexat Imperiului, respectiv Moesiei Inferior. Banatul și Oltenia vestică, în schimb, fuseseră incluse în Moesia Superior. Nu întîmplător, așa cum informează Cassius Dio, una din condițiile puse de Decebal lui Traian pentru încetarea ostilităților din cel de-al doilea război era retrocedarea "țării pînă la Istru".

c) Conflictele din 105-106, ocuparea Sarmizegetusei, sinuciderea lui Decebal și înfrîngerea ultimelor rezistențe dacice au marcat cucerirea definitivă a Daciei (universa Dacia devicta, după o inscripție contemporană).

Cucerirea romană a dus la dispariția statului dac de pe harta politică a lumii antice; teritoriul acestuia a rămas împărțit în mai multe zone cu statut diferit: Transilvania, vestul Olteniei și Banatul au format provincia Dacia; Oltenia dintre Jiu și Olt, sud-estul Transilvaniei, Muntenia și sudul Moldovei au fost anexate Moesiei Inferior; Crișana, Maramureș, nordul și centrul Moldovei erau stăpînite de triburile dacilor liberi, unele fiind sub un puternic control roman.

Statutul, organizarea administrativă și hotarele Daciei romane. Cucerirea traiană a integrat teritoriul nord-dunărean în marele organism statal roman. Timp de mai bine de un secol și jumătate, istoria Daciei devine componentă a istoriei Romei, cunoscînd strălucirea și umbrele civilizației romane. Noua provincie este integrată sistemului administrativ al Imperiului, beneficiază de prevederile sistemului juridic roman, este racordată formelor specific imperiale de condu-

cere. Acest fapt nu rămîne fără urmări pentru populaţia autohtonă, care-şi vede modificat statutul, fiind inclusă în noi forme de organizare şi cunoscînd o nouă autoritate politică. Toate acestea vor contribui la integrarea ei în structurile statului roman şi, în consecinţă, vor permite romanizarea.

a) Dacia în timpul lui Traian (106-117). Aşa cum reiese dintr-o diplomă militară descoperită la Porolissum (Moigrad, jud. Sălaj), la 11 august 106 Dacia era pacificată. Traian a mai rămas însă aici pînă în vara anului 107, pentru organizarea teritoriului de curînd anexat. Noua provincie, constituită printr-o lege specială (lex provinciae), se numea Dacia, de la populaţia autohtonă cucerită. Aflîndu-se la graniţa Imperiului şi bucurîndu-se de interesul economic şi militar direct al statului, Dacia era o provincie imperială (Dacia Augusti provincia) şi cuprindea cea mai mare parte a Transilvaniei, fără colţul de sud-est, Banatul şi Oltenia pînă la Jiu. Conducerea şi administrarea provinciei revenea direct împăratului, care le exercita însă prin intermediul unui reprezentant al său numit legatus Augusti propraetore. Acest guvernator provenea din rîndul foştilor consuli, membri ai ordinului senatorial (ordo senatus) şi se bucura de largi prerogative militare, administrative şi juridice. Primul guvernator al Daciei a fost Decimus Terentius Scaurianus, care a întemeiat, în numele împăratului, colonia Dacica - capitala provinciei.

Politica lui Traian în Dacia a fost dură, urmărind consolidarea stăpînirii imperiale în acest bastion înaintat al romanităţii în lumea barbară. Vechile aşezări fortificate,

centre ale rezistenței dacilor, au fost dezafectate, aristocrația și preoțimea, conducătoare ale luptei autohtonilor, și-au încetat rolul politic, o parte a populației a fost luată în captivitate sau înrolată în armata romană, iar cea rămasă în provincie a fost strămutată în locuri mai deschise, unde putea fi mai ușor de supravegheat. Mîndrul și neînfricatul popor dac, care i-a uimit pe scriitorii antici prin curajul și dîrzenia sa, cunoștea acum un moment de adîncă umilire.

În același timp, Traian a procedat la recensămîntul populației și la măsurarea pămînturilor (centuriatio) , care a fost împărțit veteranilor, cetățenilor, unităților militare sau a intrat în ager publicus; alte zone (regiunea auriferă din Munții Apuseni, pășunile, minele de fier și salinele) deveneau părți ale patrimoniului imperial (patrimonium Caesaris), aducînd beneficii visteriei (fiscus).

Prin toate aceste măsuri, Dacia s-a integrat puternic sistemului militar, administrativ și economic al statului roman, devenind un focar de romanitate în ținutul nord-dunărean.

b) Dacia în timpul lui Hadrian (117-138). La moartea lui Traian (117), în mai multe provincii ale Imperiului, printre care și Dacia, au izbucnit revolte. În provincia nord-dunăreană, răscoala dacilor s-a combinat cu atacurile concomitente ale iazigilor în vest și roxolanilor în est. Această situație gravă l-a determinat pe noul împărat, Hadrian, să vină în Dacia; el a intenționat, chiar, să părăsească teritoriul nord-dunărean, dar - menționează biograful său - a fost sfătuit de prieteni să renunțe la această idee, pentru a nu

lăsa pe mîinile barbarilor un număr atît de mare de cetăţeni (idem de Dacia facere conatum amicii deterruerunt ne multi cives Romani barbaris traderentur). Totuşi, teritoriile din stînga Dunării intrate în componenţa Moesiei Inferior au fost abandonate (sudul Moldovei, cu excepţia castellum-ului de la Barboşi, şi Muntenia pînă la Olt) iar podul de peste Dunăre a fost dezafectat de infrastructura lemnoasă, pentru a-l face impracticabil. Provincia a fost pusă sub guvernatoratul excepţional al lui Q.Marcius Turbo, care, beneficiind şi de conducerea Pannoniei, restabileşte liniştea pînă în 119. După această dată, Dacia cunoaşte o nouă împărţire administrativă.

Astfel, cea mai mare parte a Transilvaniei şi Banatul au format Dacia Superior. Capitala ei se afla la Apulum, unde staţiona şi singura legiune din teritoriul nord-dunărean (legio XIII Gemina). Noua provincie avea rang de provincie imperială pretoriană, fiind condusă de un legatus Augusti propraetore de rang pretorian, ajutat de un procurator Augusti (funcţionar însărcinat cu administrarea finanţelor).

Oltenia şi sud-estul Transilvaniei, de la Angustia (Breţcu, jud. Covasna) la Caput Stenarum (Boiţa, jud.Sibiu) (după unii cercetători şi vestul Munteniei) au format Dacia Inferior. Aceasta era o provincie procuratoriană, condusă de un procurator Augusti, numit şi praeses de rang ecvestru; el avea puteri depline civile, judiciare şi comanda trupele provinciei, formate numai din unităţi auxiliare (auxilia).Capitala se afla la Drobeta. Această împărţire a durat puţin timp; necesităţi de ordin economic (controlul mai eficient al zonei

septentrionale a provinciei) și militar (apărarea mai bună împotriva dacilor liberi și a iazigilor) au determinat pe Hadrian ca, între 120-123 e.n., să procedeze la desprinderea nordului Daciei Superior (zona de la nord de rîul Arieș și cursul superior al Mureșului pînă la Munții Mezeșului și cursul rîului Someș) ca provincie separată, numită Dacia Porolissensis. Aceasta era o provincie imperială de rang pretorian, condusă de un procurator Augusti de rang ecvestru. Capitala, susțin cei mai mulți dintre istorici, se afla la Napoca (Cluj), dar este foarte posibil ca ea să fi fost la Porolissum (Moigrad, jud. Sălaj), de unde vine și numele provinciei.

Politica lui Hadrian în Dacia s-a deosebit de cea a lui Traian. Față de acesta, pentru care consolidarea stăpînirii romane presupunea o politică de forță, Hadrian a înțeles că măsurile punitive nu sînt suficiente; valorificarea potențialului local și menajarea sentimentelor autohtonilor se dovedeau mult mai eficiente. În consecință, noul împărat a pus un mai mare accent pe rolul provinciilor, vizitîndu-le în repetate rînduri, procedînd la înrolarea băștinașilor în trupele romane, urmărind atragerea acestora în structurile statale și reconcilierea. La fel a acționat în Dacia. Dispariția de pe monede a legendei DAC (ia) CAP(ta), simbol al cuceririi romane, reprezentarea Daciei ca o femeie ce poartă în mîini un stindard de legiune cu acvilă și o sabie curbă, specific dacică, simboluri ale participării populației autohtone la apărarea Imperiului, și schimbarea numelui capitalei în Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa, care

simboliza continuitatea cu vechea capitală a regilor daci, dezvăluie această nouă atitudine a împăratului față de geto-dacii din provincie. Or, acest fapt are o importanță deosebită pentru progresul romanității în provincia nord-dunăreană, în cuprinderea autohtonilor în sfera civilizației romane, așadar în romanizarea lor.

Dacia în timpul lui Antoninus Pius (138-161) și Marcus Aurelius (161-180). În timpul domniei liniștite a lui T.Aelius Antoninus Pius (138-161), tulburată doar de incursiunile dacilor liberi din 143 și 157-158, Dacia cunoaște o perioadă de prosperitate. Elementul autohton se află acum deplin integrat în viața provinciei, la a cărei apărare este chemat să-și aducă prinosul, așa cum o demonstrează monedele cu reprezentarea Daciei ca o femeie purtînd în mîini, fie sabia curbă, fie stindardul cu cap de balaur specific dacilor. Astfel, avem dovada consolidării lumii romane în ținutul nord-dunărean, lume din care factorul local nu era exclus, ci, dimpotrivă, devenise un element de stabilitate. Este foarte posibil ca din timpul acestui împărat să dateze începuturile limes-ului transalutanus - acea linie de apărare din stînga Oltului, care avea menirea de a proteja mai eficient Dacia Inferior.

La puțin timp după urcarea pe tron a lui Marcus Aurelius (161-180) epoca de pace va lua sfîrșit. Începînd din 166, statul roman a fost confruntat cu acțiunile războinice ale neamurilor aflate în afara granițelor, acțiuni care marchează începutul marii migrații a populațiilor. Biograful împăratului consemnează foarte exact avalanșa de gentes care s-a abătut asupra Imperiului: "toate neamurile (gentes omnes), scrie

el, începînd de la granițele Illyriei și pînă în Gallia, au conspirat (conspiraverant) împotriva Imperiului, cum ar fi marcomanii, variștii,hermundurii și cvazii, suevii, sarmații, lacringii și burii; aceștia și alții împreună cu victofalii, sosibii, sicobiții, roxolanii, bastarnii, alanii, peucinii, costobocii". Așadar, o conjunctură dramatică, ce va afecta și provincia Dacia. În consecință, aici este adusă o nouă legiune - legio V Macedonica, care va fi încartiruită la Potaissa (Turda). De asemenea, teritoriul suferă o nouă împărțire administrativă, avînd ca scop apărarea zonei aurifere din Apuseni: Dacia Superior devine Dacia Apulensis, după numele localității de reședință a legiunii (în 168), Dacia Inferior se va numi Dacia Malvensis, după localitatea Malva (Cioroiul Nou, jud.Dolj) (în 169), iar Dacia Porolissensis rămîne cu aceeași întindere, în schimb este întărită militar cu o legiune. În sfîrșit, cele trei Dacii (Daciae tres), separate pînă atunci, sînt puse sub comanda supremă a unui guvernator general de rang consular numit legatus Augusti propraetore Daciarum trium, căruia i se subordonează procuratorii districtelor provinciale și comandanții celor două legiuni. Astfel, se asigura o conducere mai eficace a teritoriului nord-dunărean.

d) Organizarea administrativă dată de Marcus Aurelius a rămas neschimbată pînă la evacuarea provinciei de către Aurelianus (270-275). În tot acest interval, cu excepția unor scurte momente mai dificile din timpul domniei lui Commodus (180-192) și a crizei din 192-193, provincia carpatică a traversat o perioadă de prosperitate, în cadrul căreia domniile

Severilor (193-235) marchează etapa cea mai strălucită. Noi așezări primesc statutul de municipium sau sînt ridicate la rangul de colonia, iar Ulpiei Traiana i se acordă titlul onorific de metropolis, ceea ce demonstrează un înalt grad de urbanizare în provincie; în timpul lui Severus Alexander (222-235) se înființează adunarea celor trei provincii (concilium trium Daciarum), cu sediul la Ulpia Traiana. Dovada cea mai elocventă a uniformizării structurilor romane în Imperiu, a progresului romanității și a integrării definitive a elementelor locale în cadrele statale imperiale este acordarea cetățeniei romane tuturor locuitorilor de către Caracalla (198-217) în 212, prin așa-numita Constitutio Antoniniana. Se desăvîrșea, astfel, o evoluție începută imediat după anexarea teritoriului nord-dunărean; Roma biruise, astfel, definitiv Dacia.

Așadar, hotarele Daciei în perioada de maximă dezvoltare a romanității la nord de fluviu au fost: Dunărea-Tisa-Mureș-poalele vestice ale Munților Apuseni-Someș-culmile Carpaților orientali și meridionali-Cumidava (Rîșnov) -pasul Branpartea apuseană a Munteniei pînă la Dunăre.

Populația Daciei romane: autohtoni și colonisti. Întreaga istorie a Daciei romane stă sub semnul afirmării creatoare a factorului uman: elementul latinofon colonizator, purtătorul și transmițătorul romanității la nordul Dunării, pe de o parte, și factorul geto-dacic local, suportul pe care s-a mulat noua civilizație, agentul care i-a dat coloratura specifică, pe de altă parte; ele reprezintă părțile consti-

tutive ale poporului român.

1) Dacii în Dacia; dovezile continuității autohtonilor. Adepții teoriei imigraționiste afirmă că, după cele două războaie daco-romane, populația geto-dacică a fost exterminată de către cuceritori. În sprijinul afirmației lor aduc următoarele argumente: 1) informațiile a doi scriitori tîrzii (sec.IV e.n.), anume Iulian Filosoful (Apostata), conform căruia Traian se lăuda în fața zeilor că "... am nimicit (distrus) (extirpat) neamul geților" (tò Getón èthnos exeìlon) (Caesares, 22) și Eutropius, care scria că "...în îndelungatul război al lui Decebal, Dacia a fost golită (secătuită) de bărbați" (Dacia diuturno bello Decibali viris fuerat exhausta) (Brev.8,6,2); 2) scenele LXXVI, CLIV-CLV de pe Columna traiană, în care erau văzute reprezentări ale părăsirii provinciei de către populația autohtonă; 3) numărul mic de formații militare furnizate de daci armatei romane; 4) lipsa de știri despre localnici în inscripțiile din Dacia.

Desigur, brutalitatea conflictelor dintre daci și romani, setea de libertate a autohtonilor, sentimentul că o moarte onorabilă e de preferat robirii și înjosirii au făcut ca mulți viteji daci să-și găsească sfîrșitul pe cîmpul de luptă sau să-și pună capăt vieții, urmînd exemplul neînfricatului lor rege. Cu toate acestea, cea mai mare parte a populației dacice a supraviețuit dezastrului, supunîndu-se cuceritorului și acceptînd noua realitate. Pentru persistența autohtonilor în provincia Dacia pledează următoarele argumente:

1) informațiile izvoarelor literare. Numeroși scriitori antici (Cassius Dio, Eutropius însuși, Rufius Festus, Ammia-

nus Marcellinus, Eusebius, Iordanes) vorbesc despre înfrîngerea sau supunerea dacilor, despre biruința sau victoria lui Traian asupra lui Decebal, nu despre nimicirea autohtonilor. Cît privește informațiile lui Iulian Filosoful și Eutropius, s-a recunoscut caracterul lor retoric, exagerat, specific literaturii panegirice antice (există foarte multe exemple în acest sens). De altfel, în cel mai vechi manuscris al operei lui Eutropius, datînd din sec. VIII e.n., nici nu apare formula Dacia ... viris fuerat exhausta, ci Dacia... vires fuerat exhausta ("Dacia... a fost secătuită de bunuri (lucruri, resurse materiale)"), ceea ce schimbă cu totul sensul informației.

2) informațiile izvoarelor epigrafice. Unele inscripții descoperite pe teritoriul Imperiului se referă, de asemenea, la înfrîngerea sau supunerea dacilor, nu la exterminarea lor; iată cîteva exemple: devictis Dacis ("dacii fiind învinși") universa Dacia devicta est ("întreaga Dacie a fost cucerită"); Traianus Dacicus... gentem Dacorum et regem Decebalum bella superavit ("Traianus supranumit Dacicus... a supus (învins) neamul dacilor și pe regele Decebal") etc.

3) legendele și reprezentările de pe monede. Acestea pledează tot pentru biruința lui Traian asupra dacilor. Astfel, Dacia este înfățișată ca o femeie îndurerată, semn al înfrîngerii, iar inscripțiile care însoțesc personificarea respectivă glăsuiesc: DAC(ia) CAP(ta), VIC(ta) -to-ria) DAC(ia,-ica).

Scanned with OKEN Scanner

4) reliefurile Columnei lui Traian. Scenele invocate de adepții teoriei imigraționiste drept argument pentru părăsirea provinciei de către vechii locuitori au un alt înțeles: astfel, scena LXXVI înfățișează întoarcerea autohtonilor din munți la vetrele lor, după sfîrșitul primului război (101-102) iar scenele CLIV-CLV prezintă evacuarea populației locale din ținuturile muntoase în locuri mai deschise, unde putea fi mai ușor supravegheată. De altfel, strămutarea neamurilor învinse în ținuturi deschise, supuse controlului roman, era o politică atent promovată de autoritățile imperiale, putînd fi aduse în discuție numeroase exemple din istoriografia antică. Un fragment din opera medicului Criton conservat în Lexiconul Suda, dacă nu se referă la realități din Moesia, ar fi un puternic argument în favoarea ideii enunțate, întrucît precizează: "iar mulți geți se deplasară (din locurile lor) și trei mii reveniră acasă. Întîlnind pe comandanții (romani), se angajară să fie leali și să execute poruncile lor". În sfîrșit, cercetătorii au arătat faptul că pe Columna Traiană există numeroase reprezentări ale unor acte de supunere a populației locale față de romanii cuceritori: XXVII, XXVIII, XXXIX, XLVI, LII, LXI, LXVI, LXXV, LXXVI (primul război daco-roman), XC, XCI, C, CXVIII, CXXIII, CXXX, CXLI, CLV (al doilea război daco-roman).

5) unități militare romane formate din daci (auxilia Dacorum). Numărul trupelor auxiliare (alae, cohortes, numeri) recrutate de romani din Dacia se dovedește nu tocmai mic, așa cum susțin adepții teoriei imigraționiste. Provincia carpatică

a dat Imperiului un număr de cel puțin 12 auxilia, ceea ce o situează alături de Belgica și imediat după Syria (cu 13 unități), așadar pe locul al doilea. Această realitate demonstrează cu putere faptul că în Dacia exista un mare potențial uman autohton, ceea ce infirmă ideea exterminării lui de către romani.

6) onomastica traco-dacică din inscripții. Antroponimele traco-dacice de pe epigrafele din Dacia sînt, într-adevăr, puține (2,05 %), dar aceasta nu implică inexistența autohtonilor în provincie. Explicația este următoarea: romanizarea rapidă a băștinașilor și, în consecință, abandonarea numelor lor tradiționale și adoptarea celor romane (faptul este confirmat de numărul mare de nume derivate din gentilicii imperiale-Ulpii-peste 100, Aelii-peste 250, Aurelii-aproape 300); în al doilea rînd, nu trebuie pierdut din vedere că populația autohtonă se afla într-o situație inferioară, care nu-i îngăduia să ridice monumente epigrafice și nici nu avea o tradiție în acest sens.

7) argumente toponimice și hidronimice. Numeroase localități din Dacia romană poartă nume dacice (Ampelum, Apulum, Drobeta, Dierna, Germisara, Arcidava, Malva, Napoca, Porolissum, Potaissa, Tibismum, Sucidava etc.), la fel ca și marile rîuri care străbat ținutul (Alutus-Olt, Crisis -Criș, Maris-Mureș, Samus-Someș, Tibiscus-Timiș, Tisia-Tisa etc.); de asemenea, Carpates-Carpați are aceeași origine. Menținerea vechii toponimii și hidronimii preromane nu se poate explica decît prin dăinuirea populației autohtone, care a transmis-o noilor veniți; ea constituie și o dovadă a coabitării strînse dintre elementul indigen și cel colonial.

8) unii cercetători aduc în sprijinul prezenței geto-dacilor în provincia traiană și menţiunile unor triburi (etnonime) din opera lui Ptolemeu (Albocensioi, Buridavensioi, Cauco(s)-ensioi, Cotensioi etc.), dar nici unul dintre acestea nu apare pe inscripţiile Daciei. Cu toate acestea, existența unor grupuri de autohtoni organizați după criteriul teritorial nu este exclusă, de vreme ce în prima jumătate a sec.III e n. epigrafia provinciei documentează o comunitate Ans (amensium) pe rîul Samus-Someș, în zona castrului de la Cășei-Dolj, și una Cumidavenses, din zona Rîșnovului (Cumidava).

9) prezența populației geto-dacice mai este probată și de unele răscoale amintite de izvoare pe teritoriul provinciei. Cele mai sigure sînt ridicările la luptă izbucnite imediat după moartea lui Traian și la începutul domniei lui Hadrian (117-118); ele dădeau expresie sentimentului de nemulțumire a populației autohtone față de tratamentul aplicat de cuceritori. Alte asemenea acțiuni (sub Antoninus Pius, Marcus Aurelius sau Commodus) sînt nesigure.

10) argumentele lingvistice. Limba română a conservat, aproximativ, 170 de elemente lexicale din substratul prelatin (buză, băiat, copil, moș, cătun, bordei, vatră, zestre, grapă, mătură, gresie, brînză, urdă, mazăre, barză, viezure etc) și unele particularități gramaticale (prezența articolului enclitic, exprimarea cazului genitiv și dativ într-o singură formă, înlocuirea infinitivului prin conjunctiv, construcția viitorului cu a vrea nu cu a avea, sufixul -escu) de aceeași sorginte. Supraviețuirea lor se datorează popula-

ției locale geto-dacice care, în procesul însușirii latinei, a păstrat aceste fapte lingvistice din idiomul natal.

11) argumente arheologice. Investigațiile arheologice au adus importante contribuții la problema continuității geto-dacilor în provincie. Astfel, materiale dacice au fost descoperite în orașele și tîrgurile Daciei (Apulum, Mapoca, Romula, Potaissa, Tibiscum), în castre și canabae (Angustia-Bretcu, jud. Covasna; Cumidava-Rîșnov; Mehadia-jud. Caraș-Severin; Bologa, Gilău- jud. Cluj etc), în villae rusticae (Cincis, Sîntămăria Orlea), ceea ce demonstrează integrarea autohtonilor în structurile habituale romane, participarea lor la viața urbană, militară și economică a provinciei. Foarte numeroase sînt așezările rurale aparținînd dacilor provinciali (Lechința de Mureș- jud. Mureș, Obreja și Noșlac- jud. Alba, Locusteni și Cîrcea- jud. Dolj etc.), în toate întîlnindu-se forme de locuințe și amenajări gospodărești, unelte agricole, ustensile de uz gospodăresc, podoabe, accesorii vestimentare etc. identice cu cele din perioada anterioară. În sfîrșit, arheologii au dat la iveală peste 600 de morminte geto-dacice provenite din necropole sau din descoperiri izolate (Lechința de Mureș, Sighișoara - jud. Mureș, Obreja - jud. Alba, Locusteni - jud. Hunedoara etc.). Sepulturile respective păstrează elementele tradiționale de rit și ritual (incinerația pe loc, în groapă arsă, albiață sau în altă parte, folosirea unor urne , vase sau capace de factură autohtonă), dar prezintă și caracteristici specifice coloniștilor romani receptate de geto-daci, dovadă elocventă a romanizării spirituale (morminte

în groapă arsă în formă de albie sau de alveolă, ca la Cincis și Sebeș, sau în groapă nearsă, oval-alungită, ca la Obreja, introducerea monedelor ca "obol lui Charon" etc.).

Tot în categoria descoperirilor arheologice trebuie amintite și tezaurile monetare, unele cu începuturi în perioada anterioară cuceririi, ceea ce arată că ele nu puteau fi îngropate decît de populația locală geto-dacică (Alba Iulia, Dîmbău-jud.Mureș etc.).

12) <u>argumente de logică istorică</u>. În afara dovezilor concrete menționate mai sus, logica istorică vine, de asemenea, în sprijinul ideii continuității populației geto-dacice în provincie. În acest sens trebuie arătat, mai întîi, că Dacia preromană era o țară populată, ceea ce ar fi făcut imposibilă acțiunea de exterminare. În al doilea rînd, numeroase grupe de daci s-au supus romanilor încă în timpul ostilităților, încît nu exista nici un motiv pentru a-i nimici. În al treilea rînd, nicăieri, în nici un teritoriu cucerit, romanii n-au procedat la distrugerea populației locale; interesele lor economice, necesitățile de forță de muncă impuneau păstrarea populației locale și folosirea ei la extragerea mineralelor, construirea drumurilor și castrelor, în activitățile agricole etc. Același lucru s-a întîmplat cu siguranță în Dacia.

Numeroasele și variatele dovezi aduse în discuție demonstrează cu putere prezența masivă, în toate zonele și formele de habitat ale provinciei, a geto-dacilor, încît teza despre exterminarea lor devine caducă. Ei au constituit grupul cel mai numeros și mai statornic din Dacia - una din temeliile etnice ale etnogenezei românești.

2) Statutul populației autohtone. Cucerirea romană a dus la desființarea vechii organizări statale geto-dacice. Aristocrația și preoțimea și-au încetat rolul politic iar populația de rînd a fost adusă într-o poziție socială inferioară. Este foarte posibil ca, în conformitate cu normele juridice romane, geto-dacii să fi devenit dediticii, adică acea categorie socială provenită din rîndul foștilor dușmani ai Imperiului, care nu aveau acces la cetățenia romană, nu puteau forma comunități recunoscute juridic și care plăteau regulat un tribut (stipendium); dar în această direcție nu există date sigure. Cu siguranță, însă, autohtonii continuau să trăiască în obști sătești (teritoriale), organizate și conduse după legi ancestrale. Păstrarea în limba română a unor cuvinte din fondul prelatin, precum cătun, moș (întîiul locuitor al satului), mire, zestre pot fi indicii pentru forma de organizare și raporturile interumane în rîndurile autohtonilor. Prezența română a restructurat natura obștilor, fapt probat prin intrarea în lexic a unor vocabule latine precum: judex-"jude, judec", lex- "lege", veteranus-"bătrîn", coetus-"ceată" etc.

Progresul treptat al romanității, consolidarea stăpînirii imperiale, politica de integrare a populației locale în structurile politico-administrative romane au modificat treptat statutul autohtonilor. Ei devin un factor activ în viața provinciei, participă la apărarea acesteia, intră în relații cu autoritățile și populația colonială, se implică în circuitul economic dintre sat și oraș, astfel încît mulți geto-daci primesc cetățenia romană. Numărul mare de Ulpii, Aelii și

Aurelii care apar în inscripţii se poate explica tocmai prin acest proces de încetăţenire a locuitorilor. Edictul lui Caracalla din 212, prin care toţi locuitorii Imperiului erau declaraţi cetăţeni (in orbe Romano qui sunt, ex constitutione imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt) (Digestae, 1,5,17), apare ca o consacrare a unei situaţii preexistente şi ca un punct final al unei politici de includere în romanitate a diverselor etnosuri intrate în componenţa statului roman. Geto-dacii n-au făcut excepţie de la această regulă.

3) Romanii în Dacia. Colonizarea. Cel de-al doilea factor uman sub semnul căruia a stat istoria Daciei a fost cel roman. Militar sau negustor, funcţionar sau sclav, magistrat sau antrepenor, veteran sau om de rînd, lui i se datorează penetraţia în stînga Dunării a unei noi civilizaţii - cea a Imperiului roman. Fie că venea din Italia sau din Africa, din Gallia sau Dalmatia, din provinciile occidentale sau din Orient, fie că împărtăşea vechile credinţe europene sau era adeptul cultelor esoterice orientale, noul locuitor al spaţiului dacic se împărtăşea de la aceleaşi valori ale romanităţii, era purtătorul unei spiritualităţi romanice, vechicula o limbă de largă răspîndire - latina, îmbrăţişa habitudini superioare; era, aşadar, un puternic factor romanizator.

Populareа Daciei cu cetăţeni romani şi locuitori ai Imperiului a început imediat după cucerire. Istoricul Eutropius, din sec. IV scria că Traianus, victa Dacia, ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas ("Traian, după ce a cucerit Dacia, a adus aici din

tot Imperiul roman mari mulțimi de oameni, ca să cultive ogoarele și să populeze orașele"). Așadar, colonizarea a avut un caracter oficial și organizat, desfășurîndu-se sub directa supraveghere a autorităților imperiale. Cauzele acestui fenomen sînt de găsit în interesul economic deosebit al Imperiului pentru noul teritoriu și în situația strategică aparte a provinciei, aflată dincolo de granița naturală, bastion înaintat în lumea barbară. În al doilea rînd, colonizarea a avut un caracter masiv (infinitas eo copias hominum transtulerat), fapt ce stă în legătură cu preocuparea împăratului pentru realizarea la nord de fluviu a unui puternic centru romanizat - sprijin al Imperiului în această parte a Europei. Coloniștii aduși proveneau din toată lumea romană (ex toto orbe Romano), fapt care este confirmat în bună măsură de inscripții. Astfel, s-a constatat, după onomastica de pe epigrafe, că populația Daciei romane avea următoarea structură: romano-provinciali - 49,62%, italo-provinciali - 20,41 %, greco-orientali - 14,33% italici -5,05%, illiri - 4,10%, celto-germani - 2,39%, semiți -2,05%, traco-daci - 2,05. Se poate observa, cu ușurință, proveniența masivă a locuitorilor Daciei din provinciile și zonele puternic romanizate ale Imperiului, așadar o populație latinofonă, care a răspîndit în teritoriul nord-dunărean limba latină și civilizația romană. În sfîrșit, colonizarea a vizat toate laturile vieții romane, adică a urmărit popularea orașelor și satelor provinciei. Faptul este confirmat de numărul mare de orașe întemeiate în Dacia (11), unele chiar în timpul lui Traian (Ulpia Traiana) sau la începutul domniei lui Hadrian (Napoca, Drobeta), precum și existența multor

așezări rurale.

Penetrația romană masivă în timpul lui Traian este confirmată și de faptul că, în momentul în care Hadrian dorea să părăsească provincia, prietenii l-au sfătuit să renunțe la acest gînd, întrucît ar fi lăsat în mîinile barbarilor o mare mulțime de cetățeni romani.

Colonizarea are o importanță deosebită pentru istoria Daciei, întrucît a reprezentat un puternic factor de romanizare. Prin intermediul coloniștilor, au ajuns în stînga Dunării elementele culturii materiale romane, formele administrative ale Imperiului, limba latină, valorile morale și spirituale romane; contactul nemijlocit al acestora cu autohtonii în orașe, canabae, sate, explorări miniere au condus la interpenetrația culturală, la schimbul de cuvinte, la integrarea dacilor în sfera civilizației romane; coloniștii au fost, așadar, un agent al romanizării.

Armata Daciei romane (exercitus Daciae). Poziția strategică și importanța economică a provinciei nord-dunărene au determinat autoritățile romane să disloce aici numeroase trupe pentru oprirea eventualilor invadatori și apărarea zonei aurifere a Munților Apuseni. Armata Daciei, ca și a altor provincii, se compunea din legiuni (legionis), trupe auxiliare (auxilia), trupe neregulate și detașamente temporare. Legiunile staționate în Dacia au fost: legio XIII Gemina, legio I Adiutrix, legio IIII Flavia Felix - între 101-118; legio XIII Gemina (la Apulum) - între 118-167, după războaiele marcomanice adăugîndu-i-se legio V Macedonica (la Potaissa),

cu care a asigurat paza provinciei pînă la retragerea aureliană. De asemenea, pe teritoriul Daciei au acționat, în diferite etape, peste 10 detașamente (vexillationes) ale altor legiuni.

Trupele auxiliare (auxilia) erau formate din unități de cavalerie (alae), pedestre (cohortes) și miliții locale (numeri). Pe teritoriul Daciei au staționat 21 alae, 44 cohortes și 18 numeri.

Calculele arată că, în provincia nord-dunăreană, au existat, pe parcursul stăpînirii romane, peste 60700 de soldați, repartizați astfel: 22.600 în Dacia Superior (Apulensis), 11.500 în Dacia Inferior (Malvensis), 18.600 în Dacia Porolissensis. În mod sigur, unii dintre acești soldați (milites) au fost recrutați din Dacia, știut fiind faptul că de la Hadrian recrutarea a devenit locală și chiar ereditară. De altfel, inscripțiile indică un număr de 16 legionari și 4 auxilia proveniți din provincia traiană și staționați aici.

Unitățile militare erau încartiruite în castre (castra) (peste 100), castella și turnuri de pază și observație, avînd misiunea de a apăra granița (limes) sau de a proteja zona auriferă și drumurile provinciei. În apropierea lor se înființau așezări civile (canabae), nuclee ale viitoarelor orașe. Serviciul militar dura 25 de ani, după care erau lăsați la vatră (dimissi honesta missione), bucurîndu-se de dreptul de cetățenie și putînd exercita magistraturi în administrația locală. Ei constituie unul dintre factorii cei mai puternici ai romanizării, întrucît erau vorbitori de limbă latină, cunoșteau și aplicau legile romane, contactau căsătorii cu femei autohtone, cărora le transmiteau habitudinile romane etc. Numărul mare de veterani lăsați la vatră în Dacia (82.500, după unii cercetători, în toți cei peste 160 de ani de stăpînire romană) se reflectă și în faptul că limba română este singura limbă romanică ce a conservat termenul veteranus sub forma bătrîn (de la veteranus, betranus).

În concluzie, armata Daciei a reprezentat un puternic sprijin al Imperiului la nordul fluviului și un agent important al romanizării intensive a autohtonilor.

Viața economică. Așezările. Una din cauzele pentru care Traian a cucerit statul dac a fost bogăția acestuia, în special resursele aurifere. La acestea, se adaugă grînele, sarea, argintul, fierul, animalele, lemnul etc., pe care în perioada anterioară dacii le valorificaseră cu multă pricepere, devenind parteneri apreciați în circuitul economic mediteranean. Instaurarea stăpînirii romane a adus unele modificări în viața economică a ținutului carpato-dunărean. Astfel, are loc modificarea caracterului activităților economice, bazate acum pe sistemul de exploatare sclavagist, respectiv folosirea pe scară largă a forței de muncă a sclavilor, ceea ce diferă mult de perioada anterioară. Pe de altă parte, necesitățile de consum ale Imperiului, trebuințele din domeniul financiar, din sfera construcțiilor și a comerțului cu triburile libere au făcut ca bogățiile Daciei să fie exploatate cu mai mare intensitate, folosindu-se tehnici și metode noi de producție, unelte mai perfecționate, specialiști mai înzestrați. Organizarea sistemului economic cunoaște, de asemenea, o schimbare radicală, apar noi instituții cu caracter productiv (colegii, noi forme de exploatare a proprietăților funciare), se construiește o vastă rețea rutieră pietruită, se înființează orașe ce au o altă înfățișare, un sistem de conducere diferit, statute aparte față de autorități; în consecință, producția se intensifică, gama de produse se diversifică, schimburile devin mai active. Este vorba, așadar, de o altă realitate economică, în care geto-dacii provinciali au fost nevoiți să se integreze, ceea ce a contribuit la însușirea unor elemente ale culturii materiale romane, la multiplicarea relațiilor cu elementul latinofon, la acceptarea unor cuvinte latine specifice domeniului economic - într-un cuvînt, la romanizarea lor.

În economia Daciei romane, rolul predominant continua să-l joace agricultura și creșterea animalelor. Exploatarea pămîntului se făcea, mai ales, prin intermediul proprietăților funciare mici și mijlocii, cele mari fiind rare și întîlnindu-se mai ales în teritoriul orașelor, așa cum o demonstrează fermele (villae rusticae) de la Hobița, lîngă Ulpia Traiana Sarmize-

getusa, Cincis (jud. Hunedoara), Ciumăfaia, Apahida, Palatca (jud. Cluj) etc.

Un mare avînt a luat extragerea mineralelor, în primul rînd a aurului din Munții Apuseni. De la început minele aurifere au trecut în patrimoniul împăratului, fiind exploatate de o administrație separată, condusă de un procurator aurarium, cu sediul la Ampelum (Zlatna), nu departe de centrul de extracție cel mai important, anume Alburnus Maior (Roșia Montană). De asemenea, în provincia traiană se exploata sarea (Salinae-Ocna Mureșului), fierul (Ghelar, Teliuc), plumbul, cuprul, argintul, piatra de construcție etc.

Materiile prime erau prelucrate în ateliere de către meșteri specializați - plumbarii (Sucidava-Celei), fierari, lemnari, zidari, pietrari (lapidarii), zugravi (pictori) etc. - organizați în asociații profesionale numite colegii (collegia). Produsele finite erau valorificate pe piețele provinciei sau ale Imperiului de către negustori (negotiatores) organizați, de asemenea, în asociații profesionale. Circulația mărfurilor era asugirată de o rețea rutieră foarte bine pusă la punct (viae publicae), în cadrul căreia cel mai important drum era cel care lega Dunărea (de la Lederata) cu nordul provinciei (Porolissum), trecînd prin Tibiscum, Ulpia Traiana, Apulum Potaissa, Napoca.

În strînsă legătură cu activitățile economice se află localitățile Daciei. Dintre acestea, orașele constituie o adevărată podoabă; ele reprezintă simboluri ale nivelului înalt de civilizație, ale prosperității și forței statului, ale gradului superior de cultură, sînt focare ale romanității și centre de atracție pentru locuitorii ținuturilor cucerite. Provincia nord-dunăreană s-a integrat perfect acestei realități, dovedindu-se încă o dată aderența romanismului în această zonă. Romanii au distrus aglomerările urbane dacice, implantînd în provincie un sistem orășenesc deosebit, purtător al unor valori superioare și al unor habitudini deosebite.

Evoluția urbanizării în Dacia reflectă progresul romanității aici. Astfel, în timpul lui Traian a existat un singur

oraș - colonia Dacica (106?, 107?, 108-110?). Sub Hadrian, apar încă două municipii - Napoca (Cluj) (122-123) și Drobeta (Turnu Severin)(123) - semne ale unei colonizări masive și a unei romanizări rapide; în timpul aceleiași domnii, capitala va purta numele de Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa. Pe vremea lui Antoninus Pius și Marcus Aurelius urbanizarea face noi progrese, astfel încît acest din urmă împărat acordă rang de municipium altor două localități: Romula (Reșca) și canabae-lor legiunii a XIII-a Gemina, numite municipium Aurelium Apulense; el va fi ridicat la rangul de colonie. În timpul Severilor, viață economică și socială atinge cel mai înalt nivel de dezvoltare, ceea ce facilitează și progresul urbanizării. Astfel, Septimius Severus a conferit regimul juridic de municipium la șase așezări: Dierna (Orșova Veche), Tibiscum (Jupa, jud. Caraș-Severin) Ampelum (Zlatna, jud. Alba), Potaissa (Turda), Porolissum (Moigrad, jud. Sălaj), Apulum (Alba-Iulia) (din vicus-ul aflat la nord-est); alte două sînt ridicate la rangul de colonie: Drobeta (Colonia splendidissima Drobetensium) și Romula. Sub același împărat, Ulpia Traiana poartă titlul de metropolis. În sfîrșit, dintr-o inscripție dedicată lui Traianus Decius în 250 e.n. rezultă că și municipiul Apulum promovase la statutul de colonie - Colonia nova Apulensis. Astfel, în Dacia au existat 11 orașe (poate chiar 12, dacă se are în vedere și Sucidava-Celei), dintre care 7 au fost colonii iar 4 - municipii, ceea ce plasează provincia carpatică în rîndul zonelor puternic urbanizate din Imperiu și, în consecință, intens romanizate. Această realitate e cu atît mai revelatorie cu cît, exceptînd Ulpia Traiana , aproape toate celelalte orașe s-au dezvoltat din canabele diverselor unități militare - o altă sursă importantă de romanizare a populației autohtone.

Cercetările arheologice și epigrafice au oferit interesante date privind topografia, arhitectonica și aspectul edilitar al orașelor. Astfel, peste tot, au fost scoase la iveală străzi pavate, canalizări, clădiri publice; în unele au apărut temple, precum la Ulpia Traiana (Asklepieion-ul,

templul Dianei, al lui Liber Pater, al lui Silvanus) și Micia (templul Zeilor Mauri), clădiri cu caracter oficial (palatul Augustalilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa), amfiteatre (Ulpia Traiana, Porolissum, Micia, Apulum), terme (Drobeta, Ulpia Traiana). De asemenea, au fost dezvelite numeroase construcții cu caracter economic, ceea ce denotă rolul important de centre meșteșugărești și comerciale al orașelor: ateliere de prelucrare a pietrei și ceramice la Potaissa, ateliere ale gravorilor de geme la Romula, ateliere ceramice la Ulpia Traiana etc.

Orașele erau înzestrate cu un teritoriu rural (territorium), unde cetățenii își aveau proprietățile. În aceste zone, dependente de centrul urban, se aflau numeroase sate (pagi, vici), locuite și de autohtoni, care erau angrenați în schimbul de bunuri dintre oraș și sat, puteau cunoaște sistemul juridic roman, aveau posibilitatea să-și însușească elemente de cultură materială, dar și obiceiuri, idei, cuvinte latine. Astfel, orașul a fost unul dintre cei mai importanți factori ai romanizării geto-dacilor.

În Dacia, s-au întemeiat și alte forme de locuire, dintre care unele atinseseră un aspect aproape urban, fiind, la rîndul lor, centre de iradiere a romanismului. Astfel, existau așezări rurale de tip pagus și vicus (peste 500), cum ar fi pagus Micia (era un adevărat oraș, cu ateliere de producție, temple, terme, amfiteatru), Aquae (Călan) (centru de exploatare a fierului), Germisara, Aquae (Cioroiu), Săcel - stațiuni climaterice, Salinae (Ocna Mureșului), Brucla-Aiud, Cristești, Dormești - saline, Alburnus Maior (Roșia Montană) - centru de exploatare auriferă, Micăsasa - așezare specializată în producția ceramică, Vicus Samum (Cășei), Ilișua, Ad Mutrium (Botoșești-Paia), Slăveni - centre administrative și economice ale unor zone rurale. Se adaugă, apoi, foarte multe canabae, villae rusticae (unele aveau terme, decorații mozaicate și pictate, structuri arhitectonice, altare votive - semne ale unui rafinament deosebit) și sate ale dacilor (Slimnic, Locusteni, Obreja, Cașolț, Soporu de Cîmpie etc.), care păstrau atît ele-

mente specifice, dar beneficiau și de o puternică influență romanică.

Viața economică înfloritoare a provinciei traiane a reprezentat, așadar, un puternic agent al romanizării. Ea a facilitat schimbul de bunuri, de idei, de tehnici, contactele dintre autohtoni și coloniști - într-un cuvînt, romanizarea lor. În același timp, a constituit o dovadă certă a progresului rapid al civilizației romane în această zonă a Europei.

Viața politico-socială. Cucerirea Daciei a modificat forma de stat și caracterul societății, structura socială și raporturile interumane. Astfel, monarhia autoritară geto-dacică, sprijinită de preoțime și aristocrația militară, a fost înlocuită cu principatul roman - formă politico-instituțională bazată pe alte principii de guvernare și pe un alt suport ideologic. Vechiul sistem societal autohton, apreciat de unii istorici ca o variantă a modului de producție asiatic, a fost înlocuit cu cel sclavagist specific Imperiului. În consecință, la nord de Dunăre se instituie o nouă ierarhie socială, fundamentată pe criterii politico-juridice deosebite de cele din epoca anterioară și în care relațiile dintre grupuri, categorii și clase sociale îmbracă forme specifice. Astfel, populația autohtonă va fi inclusă în structuri sociale cu totul noi, care vor marca schimbări fundamentale în statutul său juridic, va influența într-o manieră decisivă sistemul său de organizare.

Societatea din Dacia romană era formată în primul rînd din cetățeni romani (cives Romani), care se bucurau de drepturi politice, dețineau funcții în administrația provincială și locală, aveau numeroase avantaje economice. În rîndul lor, se includ funcționării de rang superior, ofițeri, coloniști, veterani, magistrați locali.

Alături de cetățeni se găseau așa-numiții peregrini (peregrini), care nu beneficiau de dreptul de cetățenie, dar erau implicați în viața provinciei, dețineau proprietăți, ateliere meșteșugărești, sclavi, erau negustori, arendași etc.

O categorie importantă a locuitorilor provinciei o consti-

tuiau sclavii (servi), care erau deținuți de particulari (servi privați) sau de instituții publice, orașe, temple, colegii (servi publici). Ei erau folosiți în mine, prăvălii, în administrația provincială sau în aparatúl fiscal, pe ogoare, în treburile domestice. Unii dintre sclavi reușiseră să se elibereze, devenind liberti ("liberți").

În sfîrșit, grupul cel mai numeros al populației cuprindea pe autohtonii geto-daci, aflați în condiția de deditici și organizați în obști sătești. Ei erau una dintre categoriile cele mai exploatate în provincie. Edictul lui Caracalla din 212 e.n. a contribuit, însă, la schimbarea statutului juridic al autohtonilor, aceștia integrîndu-se definitiv în structurile soaciale ale Imperiului.

Viața culturală. Religia. Penetrația romană în Dacia s-a soldat și cu un transfer de civilizație de factură romană, respectiv un sistem nou de valori politice, morale, alte concepții artistice și estetice, o ideologie specifică, un univers religios total deosebit de cel tradițional, o altă limbă oficială - latina, tradiții, credințe, mentalități de altă sorginte și cu alte modalități de manifestare. În acest fel, o bună parte a patrimoniului spiritual autohton a fost anihilat (ideologia monarhică și aristocratică, simboluri ale puterii, instituții religioase, norme morale, cutume, limba oficială); în același timp, însă, unele valori tradiționale s-au dovedit viabile, conservîndu-se sau îmbogățindu-se, ceea ce a dat specificul romanismului nord-dunărean.

Însușirea culturii spirituale romane de către autohtoni reprezintă factorul decisiv al romanizării; ea marchează integrarea definitivă a geto-dacilor în universul roman prin receptarea elementelor de ordin mental, psihic, lingvistic ale romanilor.

a) Arta. Creațiile artistice din Dacia romană sînt de o mare varietate, ceea ce arată rafinamentul și gustul estetic deosebit al locuitorilor. Astfel, în domeniul arhitecturii, se remarcă, mai întîi, construcțiile civile: poduri (ca cel

de la Drobeta); ziduri de incintă (Ulpia Traiana, Napoca, Romula), care protejau locuitorii, dîndu-le sentimentul stabilităţii şi al liniştii; terme, ca cele descoperite la Ulpia Traiana, Apulum, Drobeta, Romula, Micia, ce ilustrează preocuparea pentru igienă şi cultură fizică a provincialilor; foruri, ce răspundeau necesităţilor economice ale oraşelor (Ulpia Traiana, Napoca); amfiteatre (Ulpia Traiana, Micia, Porolissum), care dezvăluie interesul locuitorilor pentru activităţile distractive specifice lumii romane; villae rusticae (Hobiţa, Ciumăfaia, Apoldu etc.). Urmează apoi edificiile religioase: temple (cele mai multe la Ulpia Traiana, apoi la Micia, Tibiscum, Malva), palate, ca monumentalul Aedes Augustalium de la Ulpia Traiana, destinat cultului împăratului şi zeiţei Roma; incinte funerare (Ulpia Traiana). În sfîrşit, trebuie amintite construcţiile cu destinaţie militară, precum castra, castella, burgi. Unele dintre aceste realizări arhitectonice se remarcau prin proporţiile monumentale, rafinamentul execuţiei şi grija pentru înfrumuseţare cu reuşite capiteluri toscane, ionice, dorice, corintice sau compozite.

b) Sculptura a cunoscut, de asemenea, un mare avînt în Dacia, fapt probat de existenţa unor numeroase ateliere de lapicizi la Ulpia Traiana, Apulum, Potaissa, Napoca, Porolissum etc., unde se realizau capiteluri, statui, monumente funerare (aediculae, stele, coronamente). De o inegalabilă valoare estetică sînt unele statuete din bronz înfăţişînd diferite zeităţi: Dionysos de la Apulum, Mars şi Jupiter de la Potaissa, Daina şi Venus de la Ulpia Traiana, Venus de la Gilău, Jupiter Dolichenus şi zeiţa Libera (sau bacanta) de la Ilişua; deşi sînt, probabil, importuri, ele trădează gustul deosebit al celor care le-au utilizat pentru necesităţile lor religioase.

Creaţii picturale nu s-au păstrat, dar existenţa lor a fost semnalată epigrafic la Ulpia Traiana, unde se aminteşte pictarea unui portic (picturam porticus), şi la Apulum, unde este menţionat un pictor -Mestrius Martinus. S-au conservat, însă, mai multe mozaicuri, dintre care cele

mai frumoase sînt Judecata lui Paris și Implorarea lui Ahile descoperite la Ulpia Traiana.

b) Limba și scrierea latină. Învățămîntul. Creații literare. Limba oficială a provinciei a fost latina, fiind utilizată în administrație, armată, în sistemul juridic, în orașe, în raporturile dintre autorități și particulari, dintre coloniști și băștinași. Drept urmare, latina s-a impus treptat în limbajul geto-dacilor, care, după o perioadă de bilingvism, au părăsit definitiv idiomul tradițional. Latina vorbită în Dacia, ca și în alte provincii, era latina "vulgară", populară, adică limba simplă, mai vie, a oamenilor de rînd - militari, veterani, meșteșugari, negustori etc. Folosirea pe scară largă a latinei în Dacia este demonstrată și de cele peste 3000 de inscripții latinești, față de numai cîteva grecești și palmiriene; aceasta reprezintă o dovadă incontestabilă a caracterului latinofon al provincialilor, orientarea Daciei către ținuturile puternic romanizate ale Imperiului.

În provincia nord-dunăreană nu se cunosc școli publice, dar există indicii că ele au funcționat. Astfel, la Sarmizegetusa romană, Gherla, Drobeta, Apulum, Gilău și Porolissum au fost descoperite cărămizi, vase sau fragmente de vase pe care soldați, mai ales, au făcut exerciții de scris (litere, nume). De asemenea, au fost găsite numeroase instrumente din bronz sau din os (stili) folosite pentru scrierea pe tăbliță cerate. În sfîrșit, pe unele monumente sînt figurate scene școlare (Germisara, Micia etc.). Învățămîntul avea un caracter precumpănitor oral, bazîndu-se, printre altele, pe memorarea unor fragmente din literatura clasică latină și greacă. În Dacia, există dovezi în acest sens. Astfel, unele inscripții funerare sînt redactate în hexametri (la Ulpia Traiana, Apulum, Germisara, Micia, Tibiscum, Romula) iar de la Romula provine o interesantă însemnare cu îndemnul: "învață... după Homer evenimentele războiului troian".

Toate acestea arată că, deși provinciali, locuitorii Daciei beneficiau de o instrucție adecvată, cu nimic mai prejos decît a altor cetățeni ai Imperiului. O dovadă în acest sens o constituie și încercările literare descoperite în provincie; ele se

reduc doar la compoziţii versificate de pe inscripţii, modeste ca valoare estetică, dar probînd o mare sensibilitate şi o delicateţe a sentimentelor ce trebuiesc remarcate. Revelatorii sînt, în această direcţie, dedicaţia lui Bassus de la Germisara şi epitaful lui Publius Aelius Ulpius de la Tibiscum. Conţinutul lor este următorul:

Hanc tibi marmoreo caesam de monte dicavi
Regina undarum, nympha, decus nemoris
Voto damnati perfecta quem prece Bassus
Moenitae propter moenia Germisarae.

("Ţie, regină a apelor, nimfă, podoaba pădurii,
Bassus, ale căruia rugi tu le-ai plinit bucuros,
Ţi-a dedicat, dintr-o stană de marmură,
altarul acesta
Lîngă Germisara ta, de pe-ntăritele culmi")

şi respectiv, Hanc sedem longo placiut sacrare labori
Hanc requiem fessos tandem qua condere artus
Ulpius emeritus longaevi muneris annis
Ipse suo curam titulo debit, ipse sepulcri
Arbiter hospitium membris fatoque paravit

("Ulpiu lăcaşul acesta voi să-l consacre el însuşi
Unei cariere-ndelungi, repaos în care să-şi pună
Oasele sale trudite; cînd anii de oaste trecură,
Însuşi, arbitru mormîntului său, îşi făcu epitaful
Însuşi găti adăpost şi destinului său şi lui însuşi")

În sfîrşit, unele inscripţii dezvăluie aderenţa ideilor unor curente filosofice printre locuitorii provinciei, cum sînt aceste cuvinte de certă sorginte stoică de pe un epitaf de la Tibiscum: D(is) M(anibus). Terra tenet corpus, nomen lapis, atque animam aer; quam melius fuer(...) ("Zeilor Mani. Pămîntul ţine (cuprinde) corpul, numele (este pe) piatră iar sufletul (se află în) aer; cu atît mai bine ar fi fost (...)")

c) Religia. Universul religios al provinciei Dacia este foarte bogat. El se deosebeşte radical de cel din perioada statului dac liber prin mai multe aspecte: se compune dintr-

un amalgam de divinităţi, idei, credinţe, de origini diverse, avînd conţinuturi specifice şi forme variate de manifestare; caracterul mai elaborat al doctrinelor religioase; antropomorfismul divinităţilor; rezistenţa unor credinţe autohtone, reflectate mai ales în ritul şi ritualul funerar.

Zeităţile adorate în Dacia sînt foarte numeroase. Specialiştii au arătat că acest fapt se datorează mai multor cauze: 1) proveniența etnică a dedicanţilor, fără oa aceasta să constituie întotdeauna o regulă; se întîlnesc, astfel, divinităţi romane (Jupiter Optimus Maximus, Iuno, Liber, Mars, Lares, Hercules etc.), greceşti (Aesculapius, Hygia, Apollo etc.), orientale (Mithras, Sol Invictus, Deus Aeternus, Baal, Azizus etc.), tracice (Cavalerul Trac, Cavalerii Danubieni) etc.; 2) locul ocupat de Dacia în geografia spirituală a Imperiului, respectiv aşezarea la confluenţa curentelor de idei venite dinspre Occident şi Orient; 3) aspectul natural şi economia teritoriului, ceea ce explică adorarea unor zeităţi simbolizînd natura, bogăţia ogoarelor, spiritul apelor, comerţul etc. (Silvanus, Diana, Liber şi Libera, Terra Mater, Ceres, Flora, Nymphae, Fons, Genius Comercii etc.); 4) popularitatea unor credinţe religioase (de exemplu, mithraisul); 5) atitudinea provincialilor faţă de Imperiu şi politica religioasă a împăraţilor, aşa cum se reflectă în practicarea cultului împăratului şi al zeiţei Roma, adorarea lui Jupiter Optimus Maximus (divinitatea supremă în statul roman), folosirea unor epicleze ca Augusta, Augustus, Regina pe lîngă numele unor zeităţi, utilizarea formulei In honorem domus divinae etc.

În afara acestor culte recunoscute oficial de statul roman, în Dacia au apărut şi urme ale creştinismului, considerată atunci o religio illicita, care au putut pătrunde prin intermediul soldaţilor, negustorilor, călătorilor veniţi din orient; este vorba de geme sau plăcuţe cu inscripţii gnostice (Orlea, Romula etc.), opaiţe, inscripţii, cărămizi sau vase care par a avea pe ele semnul crucii sau alte simboluri creştine (Napoca, Potaissa, Micăsasa, Micia etc.)

Cît priveşte religia populaţiei autohtone, este sigur că

vechile divinități (Zalmoxis, Gebeleizis etc.) nu sînt atestate. Istoricii au arătat că este foarte posibil ca unele zeități geto-dacice să fi fost "absorbite" de cele romane prin așa-numitul fenomen de interpretatio Romana (adorarea unor divinități străine sub nume romane). Așa s-ar explica, printre altele, deosebita venerație de care se bucurau în Dacia zeități ca Libera, Diana, Silvanus, Hercules, Genius Daciarum și mai ales Diana Mellifica (Diana producătoarea de miere, Diana protectoarea albinelor); dacă lucrurile stau astfel, atunci el dovedește o intensă romanizare a autohtonilor.

Organizarea cultului în Dacia nu se deosebea prea mult de cea din Imperiu. Astfel, din rîndul decurionilor din colonii și municipii se alegeau flamenii (flamines) și augurii (augures), în frunte cu un pontifex. Alte culte erau deservite de un preot numit sacerdos. Toți aceștia se ocupau de organizarea jertfelor, sărbătorilor etc.

Romanii au adus în Dacia și modificări în ritul și ritualul funerar, în credințele despre "lumea umbrelor". Acum se introduce în stînga fluviului înhumația, elemente noi de ritual (obolul lui Charon, vase de băut etc.), apar inscripții funerare cu reprezentări simbolice ale sufletului (stele, scara, vînturile, barca etc.), morții (Thanatos, Attis, Gorgona Medusa etc.) și nemuritorii (vrejul de iederă, de viță de vie, Hercules, Eroul etc.).

Însușirea unor credințe și idei religioase, practici și obiceiuri funerare romane de către autohtonii geto-daci a dus la îmbogățirea universului lor spiritual. Și această îmbogățire a fost foarte profundă, de vreme ce unele elemente ale spiritualității românești arhaice prezintă ecouri ale concepțiilor antice. Astfel, credința despre cele trei ursitoare se originează în concepția romană despre Parcae, colindele de tipul "Isus născut din piatră" sau "Originea grîului, a meiului și a vinului", precum și invocația din creațiile populare "Soare, soare, sfinte soare!" păstrează motive ale cultului lui Mithras, ideile despre transformarea sufletului în stea provin din cele similare antice, la care se adaugă foarte

multe obiceiuri funerare (darea găinii peste groapă, vărsarea apei în groapa mortului, depunerea de mîncare și băutură pe morminte etc.) de aceeași veche tradiție. Toate acestea nu lasă nici o îndoială asupra puternicii amprente a romanității în spațiul nord-dunărean.

Dacia în timpul anarhiei militare. Retragerea autorităților romane din Dacia. Evenimentele dramatice care au afectat Imperiul după Severus Alexander (222-235) s-au răsfrînt și asupra provinciei Dacia. Astfel, în timpul lui Maximin Tracul (235-238) Dacia și Pannonia au fost atacate de către dacii liberi și sarmați, împăratul reușind să-i respingă, după care și-a luat titlurile de Dacicus Maximus și Sarmaticus Maximus. Incursiunile carpilor din 242 și 245 afectează și provinciile nord-dunărene, în special Dacia Malvensis și estul Daciei Apulensis. În consecință, au loc mai multe distrugeri, sînt îngropate o serie de tezaure, Romula este înconjurată cu ziduri iar unele castre de pe limesul transalutanus sînt părăsite în timpul lui Filip Arabul (244-249). Atacuri puternice ale dacilor liberi au loc în 248-249, fiind respinse de către Traianus Decius (249-251); evenimentul îi aduce împăratului titlul de Dacicus Maximus, iar o inscripție de la Apulum îl numește restitutor Daciarum; monedele proclamă cu emfază Dacia felix ("Dacia fericita").

Derularea cu intensitate a incursiunilor carpilor, goților, bastarnilor și ale altor neamuri la sud de Dunăre, în provinciile Moesia, Thracia, pînă la Marea Egee, au creat o situație nouă pentru Dacia. Împăratul Gallienus a început fortificarea liniei dunărene, urmărind întărirea apărării provinciilor sudice. Programul său a fost continuat de către Aurelian (270-275), care s-a aflat în fața unei dileme: fie să păstreze Dacia și atunci risca să-și vadă ținuturile din dreapta Dunării distruse de invazii, fie să părăsească provincia nord-dunăreană, retrăgînd de aici armata și întărind astfel paza pe frontieră, ceea ce ar fi contribuit la stoparea atacurilor și apărarea Imperiului. Împăratul a optat pentru a doua soluție, așa cum menționează istoricul Eutropius: "Deoarece întreg Illyricum și Moesia erau devastate și pierzînd speranța că va putea-o

păstra, Aurelian a evacuat Provincia Dacia, pe care o întemeiase Traian dincolo de Dunăre..." Data exactă a părăsirii Daciei nu se cunoaște; cel mai plauzibil este momentul de la sfîrșitul domniei lui Aurelian (274/275). În legătură cu caracterul retragerii - așadar, cine a plecat și cine a rămas în Dacia - izvoarele sînt foarte contradictorii. Analiza lor critică a dus la concluzia că din provincia nord-dunăreană a fost evacuată armata (exercitus), autoritățile civile, marii proprietari de latifundii, proprietarii atelierelor meșteșugărești și marii negustori, care erau legați direct de stăpînirea romană. Numeroase date arheologice, numismatice, epigrafice etc. arată fără nici un dubiu că la nord de fluviu a rămas o populație romanică, care continua să-și desfășoare activitățile sale tradiționale. De altfel, romanii n-au abandonat toate punctele de dincolo de Dunăre, păstrînd capete de pod în stînga fluviului, precum Sucidava, Jupa, Gornea, Pojejena, Drobeta, Barboși, ceea ce le-a îngăduit să controleze un teritoriu mult mai întins. Așadar, Dacia nu a fost pierdută în urma unei lupte, nici nu a fost cedată vreunei populații migratoare; ea a fost abandonată din motive strategice, pentru scurtarea frontului de apărare și concentrarea forțelor militare ale Imperiului.

În momentul părăsirii provinciei Dacia, soarta populației autohtone era demult schimbată. Romanitatea prinsese rădăcini adînci, ceea ce va determina puterea de rezistență a dacoromanilor în timpul marilor migrații.

3. ALTE TERITORII INTRATE TEMPORAR SUB STĂPÎNIRE ROMANĂ (SECOLELE I-III e.n.)

În afara teritoriilor dacice care au format permanent provinciile Moesia și Dacia, romanii au ocupat temporar și alte zone locuite de geto-daci. Astfel, stăpînirea romană s-a extins asupra unui număr mult mai mare de autohtoni, care au fost incluși în sistemul politic-administrativ, militar, economic al Imperiului, în sfera culturii și civilizației romane. Teritoriile respective trebuie considerate, de aceea, ca părți componente ale Imperiului, ca zone de romanizare intensă a autohtonilor și de etnogeneză românească.

Stăpînirea romană în sudul Moldovei. Cercetările din ultimul timp au arătat că o zonă de aproximativ 5500 km^2, cuprinsă între Siret, Dunăre, Marea Neagră, lacul Sasîc, limes-ul Tatarbunar-Vadu lui Isac, rîul Prut și valul Tulucești-Șerbești, precum și ținutul orașului Tyras au făcut parte din Imperiu în secolele I-III e.n. Autoritatea romană asupra sudului Moldovei s-a făcut simțită încă de la intervențiile lui Ti.Plautius Silvanus Aelianus din 57-67 e.n., la nordul Dunării de Jos și al Mării Negre. Cu acest prilej, în anii 57 e.n. Tyras, veche colonie milesiană, a intrat sub dominație romană. Schimbarea erei și folosirea calendarului roman în locul celui ionian în 65 e.n. precum și numeroasele monede care încep cu Domitian probează o prezență romană puternică în zonă. Cu siguranță, însă, sudul Moldovei este încorporat provinciei Moesia Inferior abia în urma acțiunilor militare ale lui Traian din primul război dacic. Astfel, papirusul Hunt, datînd din 105-106, arată că la Piroboridava (Poiana, pe Siret) staționau soldați din cohors I Hispanorum, iar Ptolomeu (Geografia III, 10,8) includea între granițele Moesiei Inferior orașele Zargidava, Tamasidava și Piroboridava, pe Siret, și Niconium, Ophiussa și Tyras, între Siret și Nistru. Aceste informații scrise sînt confirmate și de unele descoperiri

arheologice și epigrafice. Astfel, la Tyras o inscripție din anii 116-117 amintește construirea unui edificiu public de către Q.Pompeius Falco, guvernatorul Moesiei Inferior, cu concursul unui detașament al legiunii a V-a Macedonica și al unor trupe auxiliare. De asemenea, la Orlovka (Aliobrix?) și Barboși apar castella de pămînt (1, respectiv 2), apoi castre de piatră ridicate de către Traian, imediat după 106. În sfîrșit, castrul de la Piroboridava bara valea Oituzului, iar cel de pe înălțimea "Troian", lîngă Piatra Neamț, bloca valea Trotușului. De asemenea, valurile de pămînt dintre Șerbești-Tulcești și Valul lui Isac-Tatarbunar au putut fi ridicate în aceeași perioadă, pentru a proteja teritoriul din sudul Moldovei controlat de către romani.

Fiind parte componentă a Imperiului roman, teritoriul din sudul Moldovei s-a integrat în structurile statului roman, contribuind, astfel, la includerea locuitorilor geto-daci în sfera civilizației romane. Din punct de vedere administrativ, sudul Moldovei făcea parte din provincia Moesia Inferior. Sub raport militar, în regiunea respectivă au staționat mai multe unități romane. Astfel, la Barboși sînt menționate detașamente (vexillationes) din legio V Macedonica (106-167) și legio IItalica (167-275), precum și cohors II Mattiacorum și classis Flavia Moesica (sec. II-III); la Orlovka, mai multe cărămizi atestă prezența unor detașamente din legiunile a V-a Macedonica și I Italica și din classis Flavia Moesica; la Tyras, sînt menționate detașamente din legio V Macedonica, legio I Italica, legio XI Claudia, precum și, eventual, o cohortă; în sfîrșit, la Ismail, a staționat, probabil, un detașament din legio I Italica. Unitățile respective au jucat, ca peste tot în Imperiu, un puternic rol romanizator asupra populației locale. Faptul este cu atît mai revelator cu cît, așa cum o arată descoperirile de la Barboși, în jurul castrelor existau așezări civile, unde prezența elementului local geto-dacic este atestată prin numeroase urme arheologice.

În viața economică a provinciei zona respectivă ocupa un loc aparte. Ea se afla situată pe un important drum

comercial care venea din Asia și Crimeea, trecînd prin Tyras și Barboși, se îndrepta prin trecătoarea Bretcu spre Dacia și de aici spre Pannonia și provinciile vestice ale Imperiului. De asemenea, așezările din sudul Moldovei aveau o importanță deosebită în asigurarea legăturilor cu triburile geto-dacice libere, de la care importau cantități însemnate de grîne și alte produse. Astfel, zona Moldovei sudice, parte componentă a Moesiei Inferior, a contribuit la integrarea ținuturilor locuite de autohtoni în economia statului roman, ducînd, astfel, la romanizarea acestora.

Așezările din ținutul sud-moldovean încorporat Imperiului s-au putut dezvolta în mod nestingherit, fiind protejate de armata romană. Ceea ce trebuie arătat mai întîi este faptul că, odată cu ocupația romană, așezările fortificate ale dacilor de la Poiana, Barboși și Orlovka au fost dezafectate, așa cum s-a întîmplat și în Dacia. Cu toate acestea, așezările rurale ale autohtonilor au continuat să existe, fiind incluse în sistemul administrativ al Imperiului. Aceasta a făcut ca locuitorii lor să se integreze în activitățile economice romane, să-și însușească tehnici și metode de lucru romane, să adopte regulile sistemului juridic roman, cuvinte latine, obiceiuri și credințe romane. Astfel, s-a asigurat romanizarea geto-dacilor din sudul Moldovei. Singurul oraș din zonă a fost Tyras. Acesta și-a păstrat caracterul său grecesc, fapt demonstrat de inscripții, unde sînt menționate adunarea poporului, sfatul, magistraturile tradiționale. Protecția romană i-a asigurat însă o bună dezvoltare economică, cu influență și asupra ținutului din jur. De asemenea, descoperirile arheologice de la Barboși, precum și unele date epigrafice au determinat pe unii cercetători să postuleze existența aici a unei organizări quasi-municipale, a cărei jurisdicție se întindea asupra unui teritoriu delimitat de valul Tulucești-Șerbești. Or, aceasta demonstrează nivelul destul de ridicat atins de civilizația romană din zonă. În sfîrșit, în rîndul așezărilor trebuie menționate castelele și castrele din zonă (Barboși, Orlovka), care au adăpostit un anumit număr de mi-

litari ce vorbeau latineşte şi aveau strînse legături cu populaţia din jur. De asemenea, aşezările din jurul castrelor constituiau tot atîtea locuri de iradiere a romanismului în teritoriile locuite de autohtoni.

Ca şi în alte teritorii dacice ocupate de către romani, populaţia din zonă era formată din autohtoni geto-daci şi colonişti romani; la Tyras, un procent ridicat din locuitorii oraşului îl formau grecii. Populaţia locală geto-dacică este atestată peste tot în sudul Moldovei prin resturi ceramice, aşezări şi locuinţe (Barboşi, Orlovka, Vinogradovka, Vlădiceni, Limanskoe, Vasilevka, Kotovskoe, Glubokoe, Tyras, Starokozackoe etc.) În ceea ce priveşte elementul roman, datele oferite de izvoare nu sînt prea numeroase. Oricum, alături de militarii staţionaţi aici, locuiau şi negustori, meşteşugari, proprietari ai unor zone agricole, funcţionari imperiali însărcinaţi cu administrarea vămilor şi a teritoriului. Inscripţiile latineşti, precum şi numeroasele aspecte de cultură materială şi spirituală romană probează prezenţa factorului roman. De altfel, penetraţia elementului latinofon în zonă se observă şi într-un oraş de veche tradiţie greceasc㠠(Tyras), unde apar inscripţii latineşti, nume greceşti romanizate, dedicaţii către împăraţii romani. În sfîrşit, trebuie arătat că descoperirile arheologice atestă şi prezenţa redusă a unui număr de sarmaţi pătrunşi în zona ocupată de romani (de exemplu, necropola de la Krinično e, la nord de Ismail).

Viaţa spirituală din sudul roman al Moldovei are şi ea un caracter romanic. Acest aspect este probat de mai multe fapte. Astfel, limba oficială vehiculată în zonă era latina, aşa cum o arată inscripţiile descoperite la Barboşi (14 inscripţii latineşti, faţă de doar 2 greceşti, precum şi numeroase ţigle, olane şi cărămizi ştampilate cu litere latine), Ismail (2), Orlovka (cărămizi, fragmente şi ţigle cu litere latine), Tyras (8, plus cărămizi şi ţigle romane). În context, populaţia autohtonă a trebuit să-şi însuşească limba latină, întrucît necesităţile de ordin economic, juri-

dic, social, administrativ, cultural din Imperiu o cereau fără echivoc. Din punct de vedere religios, locuitorii teritoriului roman din sudul Moldovei se integraseră, de asemenea, universului spiritual roman. Cele mai numeroase date provin de la Barboşi, unde inscripţiile şi monumentele culturale documentează adorarea unor divinităţi romane şi greco-elenistice (Bacchus-Dionysos, Eros, Fortuna, Hercules, Venus, Aesculap, Hygia), autohtone (Cavalerul trac, Cavalerii danubieni) şi orientale (Mithras, Sol). Descoperirile din ultimul timp au documentat şi penetraţia primelor elemente ale creştinismului; este vorba de o cruciuliţă de sidef, o cruce pandantiv de sidef sigur creştină (prima jumătate a sec. III) şi două fragmente ceramice care ar putea conţine inscripţii cu caracter creştin. De asemenea, într-un mormînt de înhumaţie orientat V-E s-a găsit o fibulă de aur cu inscripţia. INNOCENS, care face parte din onomastica creştină timpurie; dacă la aceasta se adaugă faptul că în inventar s-a găsit şi o ceaşcă dacică, atunci se poate spune că la Barboşi este atestat primul creştin daco-roman (mormîntul este datat cu monede de la Claudius II Gothicus) Riturile funerare sînt cele caracteristice lumii romane: înhumaţia şi incineraţia. Astfel, în sudul Moldovei se conturează un tablou spiritual specific romanităţii, care a contribuit la consolidarea vieţii romane în zonă şi, în consecinţă, la romanizarea populaţiei geto-dacice.

Stăpînirea romană în sudul Moldovei s-a menţinut pînă în timpul lui Gallienus-Aurelian, deşi unele teritorii, precum cel din afara valului Tulucești-Şerbeşti, au fost abandonate încă de la Hadrian. Părăsirea teritoriului respectiv s-a făcut în contextul evenimentelor dramatice care au afectat Imperiul începînd de la mijlocul sec. al III-lea. Cu toate acestea, şi după 275 romanii au mai stăpînit la nord unele capete de pod, precum cel de la Barboşi.

În concluzie, teritoriul din sudul Moldovei a fost o parte componentă a Imperiului roman în secolele II-III e.n., contribuind la romanizarea intensă şi ireversibilă a populaţiei autohtone geto-dacice şi la răspîndirea valorilor

culturii romane printre dacii din afara statului roman.

Stăpînirea romană în Muntenia. Dominația efectivă a Imperiului roman asupra Munteniei a durat puțin, limitîndu-se la intervalul cuprins între sfîrșitul primului război daco-roman și începutul domniei lui Hadrian (102-117/118). Astfel, din papirusul Hunt aflăm că în anii 105-106 e.n. la Buridava (Stolniceni, jud.Vîlcea) staționa un detașament din cohors I Hispanorum. De altfel, întregul teritoriu intrase în componența Moesiei Inferior. Pentru protejarea lui, împăratul Traian a ridicat o serie de castre în zona subcarpatică la Bumbești-Porceni (jud.Gorj), Buridava- Stolniceni (jud.Vîlcea), Voinești și Rucăr (jud.Argeș), Tîrgșor, Mălăiești și Drajna (jud.Prahova). Teritoriul dintre Carții Meridionali și Dunăre a fost păstrat de către Imperiu pînă la momentul dificil creat prin invaziile sarmaților și răscoala dacilor din provincie la moartea lui Traian. Noul împărat, Hadrian, a hotărît să abandoneze teritoriul nord- dunărean alipit Moesiei Inferior. În ciuda perioadei limitate de stăpînire efectivă romană, în Muntenia începuse deja să se închege o viață romană. Astfel, din papirusul Hunt reiese că soldații romani percepeau un tribut de grîne (annona) de la populația locală, ceea ce demonstrează extinderea structurilor administrativ-fiscale romane în zonă.

Cu toate că autoritățile romane s-au retras din Muntenia, ținutul a continuat să fie controlat cu strictețe pe toată durata stăpînirii Daciei. Ridicarea unui castru la Pietroasele în timpul lui Caracalla și descoperirea unor arme și piese din echipamentul militar roman demonstrează prezența unor detașamente militare romane care supravegheau populația locală. De altfel, ținutul respectiv era considerat ca parte componentă a Imperiului; o dovadă în acest sens o constituie inscripția descoperită la Drajna de Sus, care menționează recrutarea unui soldat din localitatea Ramidava (Drajna): C.Val (erius) [Her] culanus vet (eranus) extatore [praefe] cti alae II aravacor [um] ... natus vico Ramid [ava]. Dacă la toate acestea se adaugă numeroasele descoperiri de factură romană din mediul autohton, atunci se pot observa la adevărata

dimensiune influența romană în Muntenia, rolul civilizației provinciale în romanizarea dacilor sud-carpatici.

Teritoriul dintre limes alutanus și limes transalutanus. În timpul domniei lui Antoninus Pius, prin 141-143, stăpînirea romană a revenit în vestul Munteniei, pe o distanță variind între 10 și 50 km la est de Olt, odată cu ridicarea așa-numitului limes transalutanus. Acesta constituie tipul tradițional de limes roman, format dintr-un val de pămînt bătut și ars, șanț și castre, care se întindea pe o distanță de 235 km, între Dunăre. (Poiana, jud.Teleorman) și Carpați (Rîșnov). Valul era înalt de 3 m și lat de 10-12 m, avînd în față șanț. În spatele valului se află șirul de 13 castre, dintre care patru duble, și turnuri: Poiana (1), Roșiorii de Vede (1), Băneasa (2), Putineiu (1) (jud.Teleorman), Urlueni (2), Săpata de Jos (2), Jidava (1) (jud Argeș), Cumidava (Rîșnov) (2) (jud. Brașov). Scopul acestui limes era de a proteja mai eficient linia Oltului, așadar granița Daciei Inferior. Dintre trupele staționate aici se cunoaște doar cohors I Vindelicorum de la Cumidava (de la începutul sec. III pînă la 222-235); de asemenea sînt atestați 11 soldați din diferite cohorte care au activat la Jidava, în cel mai mare castru de pe limes.

Fiind încorporat Imperiului, teritoriul respectiv a cunoscut aceleași forme de organizare specific provinciale, dar datele de care se dispune în acest sens provin mai ales din cercetări arheologice. Astfel, s-a putut arăta faptul că, din cauza timpului relativ redus de stăpînire romană, în jurul castrelor nu s-au format așezări civile. Cu toate acestea s-a scos la iveală numeroase așezări ale dacilor ce locuiau în acest teritoriu și care, pe parcursul celor peste 100 de ani de dominație romană, au intrat în multiple relații cu romanii. De altfel, cultura materială și spirituală a autohtonilor din acest teritoriu nu se deosebește cu nimic de cea a confraților lor din restul Munteniei, încît cercetătorii au integrat-o în faciesul cultural Chilia-Militari. Din ținutul cuprins între limes alutanus și limes transalutanus se cunosc cca. 30

de puncte din care provin urme de locuire geto-dacică din secolele II-III: Scornicești-Rușciori (2 așezări și o necropolă), Colonești-Guești, Colonești-Mărunței, Vulturești, Ipotești (așezări), Chilia (așezare și necropolă). Așezările erau situate, ca și în alte zone dacice, în zone propice desfășurării agriculturii, creșterii vitelor și meșteșugurilor (metalurgia fierului, olăritul, la Colonești-Mărunței etc.). Daco-romanii din zonă practicau incinerația, așa cum o arată descoperirile din necropolele de la Chilia și Scornicești. Prezența populației autohtone geto-dacice este cea mai elocventă dovadă că romanii nu au exterminat-o, ci au integrat-o în sistemul politic, administrativ, economic și militar al Imperiului.

Intensitatea legăturilor cu romanii se reflectă în numărul mare de produse provinciale prezente în așezările autohtonilor: ceramică zgrunțuroasă (la Colonești-Mărunței ea reprezintă 35% din întregul material ceramic lucrat la roată, iar la Scornicești - 30%), amfore, opaițe, diverse tipuri de farfurii, terra sigillata, ace din os, chei și catarame de fier etc. De asemenea, au fost descoperite mai multe tezaure monetare romane (Valea Rîului, jud. Vîlcea; Vîlcele, Săpata de Jos, jud. Argeș; Sîmburești, Slatina, Viespești, jud. Olt), care pot fi puse în legătură cu anumite evenimente care au afectat zona respectivă.

Ca în orice ținut roman, aici se folosea ca limbă oficială latina. Deși inscripțiile monumentale lipsesc, totuși unele indicii există. Astfel, la Socetu (jud. Teleorman) s-a descoperit un fragment dintr-o farfurie de factură locală pe care a fost incizată în pasta moale inscripția latinească AVERELI(V?)S SILVAN(V?)S FECIT PATAELAM (în loc de PATELLAM) BONAM; aceasta arată că printre locuitori se aflau știutori de limbă latină. De altfel, prezența militarilor, precum și a autorităților romane presupunea învățarea de către autohtoni a limbii oficiale a Imperiului, care le permitea integrarea mai strînsă în sistemul administrativ, economic, juridic, militar al provinciei. Astfel, romanizarea lor s-a desfășurat pe aceleași coordonate ca ale celorlalți geto-daci incluși în provincia nord-dunăreană.

Stăpînirea romană în teritoriul dintre Olt și limes transalutanus a încetat în contextul acțiunilor războinice ale carpilor și goților de la mijlocul secolului al III-lea. Dintre acestea, marea invazie din 245-247 a afectat profund Dacia, încît autoritățile romane au părăsit unele castre de dincolo de Olt. Unele dintre ele însă au continuat să fie menținute în sistemul defensiv al Daciei, așa cum o arată descoperirile de la Poiana, unde ultimile monede provin de la Volusianus (251-253).

Așadar, și vestul Munteniei a constituit un spațiu de stăpînire romană, un loc al simbiozei daco-romane, un teritoriu de manifestare și de răspîndire a romanității printre geto-daci.

4 DACII DIN AFARA PROVINCIEI (SECOLELE II-IV e.n.)

Stăpînirea romană la nordul Dunării nu s-a exercitat asupra teritoriului întregii Dacii. După 106 rămîneau în afara provinciei teritoriile Crișanei, Maramureșului, nordul și centrul Moldovei pînă la Nistru, care continuau să fie locuite de triburi dacice. Evoluția istorică a acestora în secolele II-IV e.n. se caracterizează prin următoarele aspecte:

- lipsa unui organism politico-statal unitar - cauză imediată a războaielor daco-romane;
- existența, probabil, a mai multor uniuni tribale aflate sub conducerea unor clanuri mai puternice(de exemplu, costoboci, apoi carpi);
- restructurarea anumitor aspecte social-economice tradiționale, în sensul că vechea aristocrație decade, fapt reflectat în dispariția centrelor fortificate și a înmormîntărilor în tumuli;
- puternic control roman, așa cum o arată încetarea așezărilor întărite, prezența a numeroase tezaure provenite din subsidii, lipsa oricăror mențiuni despre căpetenii și dinastii geto-dacice;

Stăpînirea romană în teritoriul dintre Olt și limes transalutanus a încetat în contextul acțiunilor războinice ale carpilor și goților de la mijlocul secolului al III-lea. Dintre acestea, marea invazie din 245-247 a afectat profund Dacia, încît autoritățile romane au părăsit unele castre de dincolo de Olt. Unele dintre ele însă au continuat să fie menținute în sistemul defensiv al Daciei, așa cum o arată descoperirile de la Poiana, unde ultimile monede provin de la Volusianus (251-253).

Așadar, și vestul Munteniei a constituit un spațiu de stăpînire romană, un loc al simbiozei daco-romane, un teritoriu de manifestare și de răspîndire a romanității printre geto-daci.

4 DACII DIN AFARA PROVINCIEI (SECOLELE II-IV e.n.)

Stăpînirea romană la nordul Dunării nu s-a exercitat asupra teritoriului întregii Dacii. După 106 rămîneau în afara provinciei teritoriile Crișanei, Maramureșului, nordul și centrul Moldovei pînă la Nistru, care continuau să fie locuite de triburi dacice. Evoluția istorică a acestora în secolele II-IV e.n. se caracterizează prin următoarele aspecte:

- lipsa unui organism politico-statal unitar - cauză imediată a războaielor daco-romane;
- existența, probabil, a mai multor uniuni tribale aflate sub conducerea unor clanuri mai puternice(de exemplu, costoboci, apoi carpi);
- restructurarea anumitor aspecte social-economice tradiționale, în sensul că vechea aristocrație decade, fapt reflectat în dispariția centrelor fortificate și a înmormîntărilor în tumuli;
- puternic control roman, așa cum o arată încetarea așezărilor întărite, prezența a numeroase tezaure provenite din subsidii, lipsa oricăror mențiuni despre căpetenii și dinastii geto-dacice;

Scanned with OKEN Scanner

- continuarea dezvoltării culturale conform tradițiilor Latèneului geto-dacic (tipuri de așezări, locuințe, ocupații, rit și ritual funerar, ceramică, obiecte de uz curent și de podoabă etc.);

- exercitarea unei puternice influențe a romanității nord-dunărene asupra culturii materiale și spirituale a dacilor din afara provinciei, astfel încît și aceștia se vor încadra, treptat, în sfera civilizației romane;

- coabitarea unor grupe ale dacilor liberi cu romanii, în regiunile intrate temporar în posesia Imperiului (teritoriul dintre limes alutanus și limes transalutanus, Muntenia, sudul Moldovei dintre Carpați și Nistru), sau cu neamurile în migrație (sarmați, germanici), fapt care a dat un anumit specific culturii lor materiale și spirituale.

Dacii din vestul și nord-vestul provinciei Dacia. Despre existența dacilor liberi din vest și nord-vest avem mai multe informații. Astfel, se știe că la moartea lui Traian și începutul domniei lui Hadrian (117-118) sarmații iazigi împreună cu dacii liberi au năvălit în provincie, punînd sub semnul întrebării stăpînirea romană. De asemenea, este foarte posibil ca războaiele din 143, 144, 156-157 purtate de "guvernatorii și generalii" lui Antoninus Pius (138-161), prin care au supus, printre "multe alte neamuri", și pe "daci", să fi avut loc tot împotriva semințiilor dacice din nord-vestul și nordul provinciei. În timpul ofensivei declanșate de neamurile germanice ale marcomanilor și quazilor împotriva granitei nordice a Imperiului au fost antrenați, probabil, și dacii din Crișana și Maramureș. Cu siguranță, însă, pe timpul împăratului Commodus (180-192) romanii i-au învins pe dacii liberi din nord-vest (SHA, Vita Commodi, 13,5). Cassius Dio (LXXII,3,3) menționează chiar că guvernatorul C.Vettius Sabinianus Iulius Hospes a adus sub ascultarea sa 12.000 de daci mărginași, alungați din țara lor de baștină, și le-a promis că le va da pămînt în Dacia romană. În sfîrșit, în contextul evenimentelor de la mijlocul secolului al III-lea, respectiv numeroasele

invazii ale triburilor libere, împăraţii Maximin Tracul (235-238), Filip Arabul (244-249) Traianus Decius (249-251), Gallienus (253-268) şi Aurelian (270-275) îşi iau titlul de Dacicus Maximus, ceea ce reflectă victorii ale romanilor împotriva dacilor liberi din vest şi nord-vest. Aşadar, izvoarele literare şi epigrafice fac referire doar la acţiunile războinice ale dacilor de la graniţele vestice şi nord-vestice ale provinciei Dacia, fără a furniza alte date despre relaţiile acestora cu Imperiul, modul de viaţă, organizarea social-politică etc.

Descoperirile arheologice vin să suplinească aceste lacune ale ştirilor scrise. Astfel, s-a putut observa că, asemenea tuturor dacilor din afara provinciei, şi la cei nordici şi vestici are loc, imediat după războaiele daco-romane, o încetare a aşezărilor fortificate, care erau centre de rezistenţă. Aşa s-a întîmplat, de exemplu, cu dava întărită de la Malaja Kolanja, pe malul drept al Tisei, în regiunea Ujgorod (U.R.S.S;). De asemenea, se constată o mutare a aşezărilor, ca urmare a ridicării limesului vestic şi nord-vestic al Daciei romane. Toate acestea reflectă o serie de condiţii impuse de Imperiu pentru a asigura liniştea provinciei nord-dunărene.

Cultura materială şi spirituală a dacilor vestici este reprezentată de faciesul cultural Sîntana-Arad, iar a celor nord-vestici de faciesul cultural Medieşu Aurit. De fapt, ele formează o unitate, întrucît descind din aceeaşi tradiţie dacică Latène şi se află sub directă influenţă romană. Astfel, aşezările lor aveau un caracter rural, nefortificat (Cicir, Covăsînţ, Moroda, Sîntana-Arad etc. - în Crişana; Medieşu Aurit, Lazuri, Berea, Ciumeşti - în Maramureş). Locuinţele erau construite la suprafaţă sau erau adîncite în sol. Locuitorii îşi păstrează vechile activităţi economice - agricultura şi creşterea vitelor. Nu lipsesc meşteşugurile casnice, în special olăritul, aşa cum o demonstrează descoperirea a 13 cuptoare de ars vase la Medieşu Aurit şi 7 la Lazuri (jud. Satu Mare). Necropolele se aflau în apropierea aşezărilor şi cuprindeau numai morminte de incineraţie, ceea

ce arată că dacii liberi îşi păstraseră vechile lor credinţe funerare. În acelaşi timp, însă, se observă dispariţia mormintelor tumulare, specifice perioadei anterioare, care demonstrează o decădere a aristocraţiei autohtone. Cu toate acestea, numeroasele informaţii despre incursiunile dacilor liberi în Imperiu nu pot exclude posibilitatea existenţei unor forme de organizare politică (triburi, uniuni de triburi), dar care erau controlate atent de către autorităţile romane. De altfel, descoperirea unui turn de observaţie la Şiria (jud.Arad) reflectă preocuparea Imperiului pentru controlul zonei de la nord de Mureş şi protejarea căii de navigaţie pe acesta.

Relaţiile cu romanii din provincie sînt dovedite de numeroase vestigii arheologice. Astfel, s-a putut constata că, după consolidarea stăpînirii romane în Dacia, odată cu ridicarea limesului, are loc o <u>înmulţire a numărului de aşezări ale dacilor liberi lîngă graniţa provinciei</u>. Ele sînt situate pe anumite direcţii de circulaţie, ceea ce demonstrează <u>intense legături comerciale</u> cu provincia intracarpatică. De altfel, numărul mare de importuri romane (fibule, cătărămi de bronz, ceramică roşie romană, opaiţe, <u>terra sigillata</u>, vase de sticlă, mărgele de tip roman), precum şi existenţa monedelor izolate şi a tezaurelor de denari imperiali (Covăsînţ, Cherechiu, Vînători - jud. Arad) reflectă intensitatea schimburilor comerciale cu Imperiul, viaţa economică prosperă a aşezărilor dacice. În sfîrşit, cercetătorii au constatat că în anumite puncte de pe sectorul de nord-vest al limesului se poate observa o "<u>integrare militară</u> a triburilor barbare în sistemul defensiv provincial". Toate acestea demonstrează, cu putere, <u>integrarea dacilor liberi din Crişana şi Maramureş în sfera civilizaţiei romane, forţa de penetraţie a romanităţii nord-dunărene, capacitatea autohtonilor extraprovinciae de a recepta valorile superioare ale culturii provinciale. Astfel a început procesul de romanizare a dacilor liberi, continuat după retragerea aureliană prin pătrunderea lor - primii, alături de carpi - în interiorul fostei provincii, aşa cum o demonstrează descoperirile de la Cipău-"Gîrle</u> .

b) Dacii din nord-estul provinciei Dacia (costobocii). Cea mai nordică ramură a geto-dacilor o alcătuiau costobocii. De numele lor este legată cultura Lipița (după stațiunea eponimă din Ucraina), care are ca arie de întindere bazinul superior și mijlociu al Nistrului și cel superior al Prutului, deși este foarte posibil ca în cadrul ei să se fi inclus și alte grupuri culturale geto-dacice. Caracterul său dacic este dovedit de ceramică, rit și ritual funerar, aspecte de cultură spirituală (de exemplu, templul circular cu coloane de lemn de la Doljnean, raionul Hotin). Perioada de afirmare a acestei culturi este cuprinsă între secolul I î.e.n. și începutul secolului al III-lea e.n.

După cucerirea Daciei de către romani, triburile nordice au rămas în afara zonei de control a Imperiului. Acest lucru a favorizat menținerea unor structuri politice autohtone, precum instituția regală, așa cum o arată o inscripție descoperită la Roma, unde se amintește numele unui rege al costobocilor (Pieporus, rex Coisstobocensis), precum și membrii familiei sale (soția Ziais, fiica lui Tiatus, și nepoții acesteia - Natoporus și Drilgisa).

Ca peste tot în lumea dacică liberă, așezările dacilor din nord-est erau nefortificate și se situau în apropierea surselor de apă. Locuințele erau cele tradiționale la geto-daci: de suprafață sau îngropate în sol, avînd uneori amenajate vetre de foc sau cuptoare pentru copt pîine și gătit, precum și cuptoare de ars vase, gropi de provizii etc. Ocupațiile locuitorilor erau cele ale unei populații stabile: agricultura, creșterea animalelor, dar și metalurgia fierului (Remezivcy, Ucraina), olăritul etc. În ceea ce privește ritul și ritualurile funerare, din cele peste 125 de morminte descoperite s-a putut constata o mare diversitate, respectiv: necropole dacice caracterizate prin biritualism (incinerație la adulți și înhumație la copii), la Lipița; necropole birituale, unde înhumații sînt numai adulți, ca la Bolotnoe, Zvenigorod - "Goeva Gora" și Zvenigorod - "Zaguminski" (acestea nu aparțin populației dacice, întrucît înhumația nu-i este caracteristică);

necropole exclusiv de incinerație, precum la Grinev, în punctele "Moghila" și "Grădina Olicsiv", și Zvenigorod, în punctele "Grădina Velicaca" și "Biserica Veche" (Ucraina); morminte izolate sau în grupuri restrînse depuse în poziție secundară în mantaua unor tumuli mai vechi, ca la Kolokolin, Cizikov, Krywenkie, Nowosiolka și Serwatyńce, și care constutuie o particularitate a culturii Lipița față de celelalte aspecte culturale ale dacilor.

În secolele II-III e.n. ,în mediul culturii Lipița se găsesc multe produse romane (amfore, fragmente de terra sigillata, vase de bronz, fibule,chei, monede), care pot fi puse pe seama contactelor comerciale cu Imperiul. De asemenea, unele tezaure trebuie considerate dovezi ale raporturilor clientelare ale costobocilor cu statul roman. Astfel, avem documentată influența romană și la această seminție dacică nordică, ce a pregătit romanizarea ei ulterioară.

Momentul de afirmare politică maximă a costobocilor a fost secolul al II-lea e.n. În acest răstimp, ei s-au aflat în multiple raporturi politico-militare cu Imperiul roman și unele triburi germanice. Astfel, biograful împăratului Marcus Aurelius îi amintește ca participanți la marea coaliție antiromană declanșată odată cu izbucnirea războaielor marcomanice. În 170, însă, ei întreprind o puternică incursiune la sudul Dunării, afectînd provinciile Moesia Inferior, Thracia, Macodonia, pînă în Attica. Mai multe izvoare literare și inscripții, inclusiv de pe teritoriul Dobrogei, amintesc de această trecere a costobocilor prin teritoriul roman. Cassius Dio (LXXI, 12,1) arată că seminția dacică a fost nevoită să se retragă în grabă, deoarece țara le era atacată de vandalii-lasdingi, care i-au și învins. După acest moment, rolul politic al costobocilor se diminuează, inițiativa fiind preluată de neamurile germanice aflate în migrație către sud. De altfel, cercetarea arheologică a putut demonstra faptul că, începînd de la sfîrșitul secolului al II-lea, pe cursul superior al Nistrului încep să-și facă apariția elemente culturale străine de mediul dacic, respectiv așa-numiții tumuli carpatici, care sînt puși în legătură cu înaintarea vandalilor-hasdingi. În secolul care

urmează este foarte greu de urmărit destinul istoric al costobocilor, dar, așa cum susțin specialiștii, ei s-au amestecat cu dacii liberi din sud sau au continuat să viețuiască pe vechile locuri, intrînd în contact cu diferite neamuri aflate în deplasare către Imperiu.

Dacii din estul provinciei Dacia. Între lanțul Carpaților Orientali (la vest), Nistru (la est), limita sudică a culturii Lipița (la nord) și aliniamentul Șerbești-Tulucești-Stoicani-Tatarbunar-Tyras (uneori și cel delimitat de Trotus-Ploscuțeni-Stoicani-Prut (între Stoicani și Leova) - Leova-Copanca) (la sud), se aflau mai multe triburi ale dacilor liberi estici, dintre care cei mai activi au fost, începînd din secolul al III-lea, carpii. De altfel, cu foarte mici diferențe de la zonă la zonă, cultura materială și spirituală a dacilor estici este foarte unitară, încît cercetătorii au desemnat-o cu un nume generic - cultura carpică.

Aflați în imediata apropiere a provinciilor Dacia și Moesia, dacii liberi de la estul lanțului carpatic pînă la Nistru au suferit o puternică influență romană. Multiplele lor raporturi cu Imperiul au constituit o bază foarte solidă în procesul de romanizare.

În înțelegerea raporturilor dintre dacii liberi din spațiul carpato-nistrian și statul roman și a romanizării acestora trebuie pornit de la faptul că întreg teritoriul amintit era locuit de o populație unitară ca etnic și cultură. Astfel, conform izvoarelor literare, zona de la nordul gurilor Dunării de la est de Prut era locuită de carpizi (Ephoros, Fragm. 158/78; Pseudo-Scymnos, V, 841) și harpi (Ptolemeu, III, 10,7); mai spre vest, se găseau carpianii (Ptolomeu, 5,10); toate erau, probabil, ramuri ale unuia și aceluiași neam - carpii , pomeniți cu insistență de izvoarele literare și epigrafice din secolele III-IV. De altfel, aria de răspîndire a acestora se întindea mult către est, între Nipru și Bug, zonă unde Herodot (IV,17), Strabon (XII, 3, 21) și Pompenius Mela (11,1, 7) amintesc pe callipizi , pe care îi deosebeau de sciții nomazi prin modul de viață sedentar ("grîul, scrie Herodot... ei /carpizii/ îl seamănă

și mănîncă, ca și ceapa, usturoiul, lintea și meiul"). În sfîrșit, la est de Carpați au locuit și alte triburi dacice (tyrageți, caucoensi). Descoperirile arheologice confirmă existența unei civilizații dacice unitare între Carpați și Nistru. Lăsînd la o parte punctele arheologice dintre Carpați și Prut, care se ridică la ordinul sutelor, materialele provenite de la Bocani, Șoldănești, Prajila, Cotești, Zărnești, Sărata Nouă, Șabalat, Katargi, Trifănești Noi, Bălăbănești, Tyras și Orlovka-Aliobrix probează același caracter dacic foarte evident.

În urma războaielor daco-romane, dacii est-carpatici au suferit numeroase modificări în structura social-politică, economică și în viața spirituală Astfel, ca o consecință imediată a conflictelor, zona sudică a teritoriului lor a fost încorporată Imperiului. Centrul și nordul Moldovei au rămas în stăpînirea dacilor, dar condițiile romanilor au fost foarte dure, expresia cea mai elocventă constituind-o încetarea tuturor așezărilor fortificate (Răcătău, Brad, Bîtca Doamnei). De asemenea, este foarte posibil ca Imperiul să fi întreținut o anumită dezorganizare politică printre triburile dacice, care să nu permită reunificarea lor. În acest sens, pledează numeroasele tezaure monetare descoperite în zonele extracarpatice, care pot fi puse în legătură cu raporturile clientelare dintre Imperiu și diferite formațiuni teritoriale ale dacilor liberi. În sfîrșit, consecințele s-au resimțit și pe planul organizării social-politice autohtone, în sensul că vechea aristocrație a fost mult diminuată și și-a pierdut mult din prestigiu; cel mai bine se reflectă acest aspect în dispariția înmormîntărilor în tumuli. De asemenea, preoțimea autohtonă a suferit același proces de decădere, așa cum o demonstrează abandonarea construcțiilor de cult monumentale specifice perioadei anterioare.

Cu toate aceste modificări, cultura materială și spirituală a dacilor liberi estici din secolele II-III e.n. este foarte înfloritoare. Ea reprezintă o formă evoluată a Latèneului dacic clasic, impregnat însă de numeroase influențe romane și, în mai mică măsură, sarmatice. Astfel, așezările erau nefortificate și se aflau situate pe pantele dealuri-

lor, de-a lungul rîurilor și văilor (Poiana Dulcești, Văleni, jud.Neamț; Băiceni, jud.Iași; Căbești-Milești, Ștefan cel Mare, Cucorăni, jud.Bacău). Unele zone ale spațiului carpato-nistrian prezintă un număr mare de așezări (de exemplu, în nordul Moldovei s-au precizat 74), ceea ce reflectă o creștere demografică foarte accelerată. De asemenea, unele dintre aceste așezări, prin materialele descoperite, se detașează în mod deosebit; astfel, la Muncelul de Sus (jud.Iași) s-a descoperit un tezaur de vase romane de argint, la care se adaugă trei depozite monetare în zonă; la Puriceni (jud.Neamț) și Măgura (jud. Bacău) au fost recuperate tezaure monetare cuprinzînd 1159 și, respectiv, 2830 de piese de argint. Toate acestea reflectă o anumită detașare a așezărilor respective - probabil centre ale unor formațiuni teritoriale dacice sau ale unor fruntași locali.

Dacii estici practicau aceleași ocupații ca și alte semințiii dacice, respectiv agricultura, creșterea animalelor și meșteșugurile (de exemplu, prelucrarea fierului și lemnului la Poiana Dulcești; olăritul la Butnărești, jud. Neamț). De asemenea, dacii liberi estici întreținеau un foarte activ comerț cu Imperiul roman, fapt demonstrat de numeroasele podoabe (mărgele, pudriere), chei, fibule, catarame, amfore (la Vetrișoaia, jud. Vaslui; Holboca, jud. Iași; Pîngărați, jud. Neamț), vase de sticlă, terra sigillata (Băiceni, jud. Iași), piese de harnașament (Săbăoani, jud. Neamț) etc.; toate reflectă o intensă activitate de schimb cu provinciile Imperiului, integrarea economiei dacilor liberi în circuitul economic al statului roman. Aceasta constituie o importantă premisă a romanizării lor.

Locuințele dacilor estici erau asemănătoare cu ale celorlalți daci din afara provinciei Dacia, respectiv erau construite la suprafață sau îngropate în sol. În apropierea lor se aflau diferite amenajări (bucătării în aer liber, gropi de provizii, cuptoare). Necropolele aflate lîngă așezări (Văleni, Săbăoani, jud. Neamț; Poienești, jud. Vaslui; Dămienești, Oncești, jud. Bacău) păstrează multe dintre trăsăturile

caracteristice ale ritului și ritualului funerar al perioadei anterioare. Astfel, dacii estici practicau incinerația adulților, copiii fiind înhumați; aceasta demonstrează anumite concepții religioase specifice fiecărei vîrste și nu o influență sarmatică, așa cum au susținut unii cercetători. Mormintele prezentau un bogat inventar (cuțite, ace de cusut, pandantive în formă de căldărușă etc.). Influența romană se resimte puternic și în acest domeniu, respectiv în preluarea obiceiului de a găuri urnele funerare, formînd așa-numita "fereastră a sufletului" (Valeni) - obicei atestat în provincia Dacia și perpetuat pînă tîrziu în spiritualitatea românească. Or, acest fapt demonstrează începutul procesului de romanizare a dacilor estici pe plan spiritual, așadar integrarea lor în spiritualitatea romană chiar dacă se aflau în afara granițelor Imperiului.

Relațiile dacilor estici cu Imperiul roman s-au manifestat și pe plan politic. Existența a numeroase tezaure monetare foarte bogate în spațiul carpato-nistrian reflectă raporturi de ordin clientelar ale diferitelor triburi dacice cu autoritățile imperiale. Începînd din secolul al III-lea, în fruntea semințiilor dacice est-carpatice se impun carpii. Așa cum arată numeroase izvoare literare și epigrafice, aceștia au fost implicați, pînă la începutul secolului al IV-lea e.n., în numeroase incursiuni în Imperiu, inclusiv în Dacia. În unele dintre aceste acțiuni, carpii au colaborat cu goții și cu alte triburi libere. Primul atac masiv al carpilor a avut loc în 238 asupra Moesiei Inferior, încît a fost nevoie de multă abilitate din partea guvernatorului pentru a înlătura pericolul, respectiv a cumpărat retragerea goților prin plata unor subsidii, nemulțumindu-i pe carpi. Incursiunile din 245-247 au afectat, însă, și provincia Dacia Malvensis, așa cum o arată mai multe informații literare, epigrafice și descoperiri arheologice; împăratul Filip Arabul a obținut cu greu victoria împotriva coaliției antiromane. Sub Aurelian, în 273,

carpii sînt din nou învinși, cei luați prizonieri fiind colonizați în Moesia Inferior. Este foarte posibil ca aceste atacuri să fi stat la originea hotărîrii luate de către Aurelian de a părăsi Dacia. Conflictele dintre carpi și romani continuă cu intensitate și în timpul tetrarhiei (295-297, 302-303) și la începutul domniei lui Constantin cel Mare (306-311, 315-318), fapt probat de numeroase izvoare literare și epigrafice; se poate spune astfel că pînă la începutul secolului al IV-lea carpii au constituit forța politică dominantă în spațiul extracarpatic, ceea ce explică și faptul că ei sînt cei care, împreună cu dacii liberi din vest, pătrund primii în fosta provincie nord-dunăreană, abandonată de Aurelian.

Conflictele armate dintre carpi și romani au avut și importante consecințe pentru romanizarea autohtonilor. Astfel, așa cum precizează unele izvoare, incursiunile în Imperiu s-au soldat cu luarea în captivitate a numeroși romani din Thracia, Moesia, Macedonia etc. (cf. Zosimos, 1,34; 1, 42; S.H.A., Vita Claudii, 8, 1-2 etc.), care au răspîndit printre daci elemente de cultură materială, de limbă și religie. Astfel, poetul Commodian (a doua jumătate a sec. III) scria că unii prizonieri luați în timpul incursiunilor din 250-253 au desfășurat acțiuni de misionarism creștin printre locuitorii nord-dunăreni; la fel, scria istoricul Philostorgios (368-425), au procedat cei luați în urma invaziilor din timpul împăraților Valerian (253-260) și Gallienus (253-268). Pe seama acelorași captivi trebuie puse atelierul de prelucrat sticlă de la Komarov (lîngă Hotin) și inscripțiile RV... și TITVS de la Sobari (lîngă Soroca).

În sfîrșit, în seria factorilor care au pregătit romanizarea dacilor estici trebuie incluse relațiile dacilor romanizați din provincia nord-dunăreană cu confrații lor est-carpatici. Este vorba de activitățile transhumate desfășurate de o parte și de alta a Carpaților. Astfel, inscripțiile din Dacia romană menționează existența unor conductores pascui et salinarum în estul provinciei iar Cassius Dio (LXXII, 3,2) precizează foarte clar că populația dinafara

ținutului roman folosea pășunile din vecinătatea Daciei; or, aceste contacte dintre dacii romanizați și cei din exterior au facilitat răspîndirea culturii materiale romane, schimbul de cuvinte, idei, cunoașterea unor obiceiuri romane, contactarea unor căsătorii etc. Astfel, toate aceste aspecte (contacte economice intense, raporturi clientelare, relații politico-militare, activitatea captivilor romani, acțiunile transhumante, preluarea unor obiceiuri de rit funerar ca "fereastra sufletului", controlul politic al Imperiului asupra unor zone ale dacilor estici și apoi amestecul populației prin retragerea romanilor pe unele aliniamente sudice) constituie factori ai romanizării dacilor liberi est-carpatici, fenomen care se va desăvîrși în perioada ulterioară. În acest mod, ca și dacii liberi din vestul, nord-vestul și nordul provinciei, dacii liberi estici au cunoscut valorile civilizației romane și le-au însușit, chiar dacă se aflau în afara Imperiului; or, aceasta constituie o etapă obligatorie și necesară a romanizării lor.

Dacii din Muntenia. Dacii din zona sud-carpatică au intrat mai de timpuriu în contact cu romanii. Așa cum se cunoaște, încă din timpul primului război dacic ei s-au aflat sub dominație romană, situație menținută pînă la Hadrian. Oricum, ținutul respectiv rămîne sub strictul control al romanilor pe parcursul secolelor II-III e.n. Dovada cea mai elocventă o constituie atît construirea limes-ului transalutan cît și ridicarea unui castru la Pietroasele (jud. Buzău) de către detașamente ale legiunii XI Claudia în timpul lui Caracalla (198-217). Astfel, dacii liberi din Muntenia s-au aflat sub o permanentă și puternică influență romană.

Ca și în cazul celorlalți daci liberi, cultura materială și spirituală a dacilor din Muntenia s-a dezvoltat pe fondul Latène autohton, cu importante aporturi romane. Ea are un caracter unitar pe întreg spațiul respectiv, fiind cunoscută în literatura de specialitate ca aspectul cul-

tural Chilia-Militari, care are multiple asemănări cu faciesurile Sîntana-Mediesu Aurit, Lipiţa şi carpic. În timp, acest aspect cultural se datează între secolul II -începutul secolului al IV-lea. Aşezările de tip Chilia-Militari sînt situate pe văile rîurilor (Mătăsaru pe Tinoasa, Dulceanca pe Burdea etc.) sau pe pantele dealurilor (Bragadiru-Zimnicea). Toate sînt nefortificate, ceea ce constituie un indiciu al controlului roman în zonă. Locuitorii trăiau în locuinţe de suprafaţă sau îngropate în sol şi se ocupau cu agricultura, creşterea animalelor, meşteşugurile (prelucrarea fierului la Mătăsaru, jud. Dîmboviţa; Teiul, jud.Argeş; prelucrarea lemnului la Mătăsaru; olăritul la Străuleşti-Bucureşti etc; torsul, ţesutul etc.), precum şi comerţul cu Dacia şi Moesia. Necropolele dacilor sud-carpatici (Mătăsaru, Tîrgşor, Tei-Bucureşti, Curcani- jud.Călăraşi etc.) arată că aceştia practicau în exclusivitate ritul tradiţional -incineraţia.

Relaţiile dintre locuitorii autohtoni din Muntenia şi Imperiu au fost foarte intense. Astfel, din punct de vedere politic, teritoriul dintre Carpaţii Meridionali şi Dunăre de la est de Olt s-a aflat sub permanentul control roman, ceea ce explică şi lipsa ştirilor sigure privitoare la eventuale acţiuni războinice pornite de aici. În acelaşi timp, nu există nici o informaţie referitoare la forme de organizare politică a dacilor din Muntenia sau a unor conducători ai acestora. Contactele economice au fost, de asemenea, foarte strînse. Muntenia era un ţinut agricol foarte bogat, de unde romanii ridicau importante cantităţi de grîu, în schimbul cărora dădeau vase de bună calitate, unelte, fibule, catarame, chei, vase de sticlă etc. Numărul mare de monede izolate şi tezaure reflectă aceste raporturi comerciale intense. Penetraţia culturii romane este reflectată şi de descoperirea unor vase care prin tehnică şi formă constituie imitaţii locale după modele romane (ceramică de aspect zgrunţuros, opaiţe, vase mari de provizii);or, acest fapt demonstrează însuşirea unor procedee şi tehnici de cultură materială romană de către autohtoni. Nu lipsesc nici aspecte de ordin spiritual. Astfel,

faptul că în mediul dacic liber era cunoscută limba latină este dovedită de prezența unor vase de factură locală cu inscripții latinești (toate din sec. III e.n.) la Mătăsaru (jud. Dîmbovița) (4 fragmente cu litere și părți de cuvinte) și Curcani (jud.Ilfov) (1 fragment cu literă). De asemenea, în centrul Munteniei, la București-Tei, au fost descoperite două statuete de bronz reprezentînd pe zeul Apollo și zeița Venus (?); probabil că ele sînt în legătură cu anumite credințe ale autohtonilor însușite de la romani. Tot din Imperiu provin o serie de instrumente medicale (plăci de tuf vulcanic, pensete, linguriță, spatulă etc.) provenite de la Mătăsaru și care reflectă însușirea de către dacii localnici a unor reguli de igienă și cosmetică romană. În sfîrșit, ca urmare a relațiilor cu statul roman au ajuns în Muntenia unele arme sau fragmente de echipament (vîrfuri de lance sau de săgeți; plăcuțe de la o lorica squamata, la București-Militari; o insignă de beneficiarius , la Mătăsaru; piese de harnașament etc.), care pot fi puse în legătură cu anumite aspecte ale raporturilor dintre Imperiu și autohtoni, respectiv prezența unor detașamente romane de control în zonă. Toate aceste descoperiri reflectă puternica influență romană asupra populației dacice libere din Muntenia, începutul romanizării acesteia.

Începînd de la mijlocul secolului al III-lea, odată cu intensificarea atacurilor carpice, teritoriul Munteniei a început să intre sub autoritatea triburilor dacice estice; cel puțin așa o demonstrează prezența unor materiale carpice în nord-est, pe raza județului Buzău. După retragerea aureliană, pînă la începutul sec. IV, întreg teritoriul dintre Carpați și Dunăre a intrat sub control carpic, situație menținută pînă la victoriile lui Constantin cel Mare asupra carpilor din 315-318.

B. DE LA DACO-ROMANI LA ROMÂNI

1. DOBROGEA ÎN PERIOADA ROMANO-BIZANTINĂ (sfîrșitul sec.III - sfîrșitul sec.VII)

Odată cu proclamarea ca imperator, în toamna anului 284, a lui Caius Aurelius Valerius Diocletianus (284-305), în istoria Imperiului roman începea o nouă perioadă istorică - Dominatul. Noul împărat era considerat stăpîn (Dominus) al tuturor locuitorilor statului, fiind adorat ca un zeu. Senatul și armata își diminuau atribuțiile în fața imperator-ului, care întruchipa divinitatea pe pămînt. Prin reformele cu caracter administrativ, militar, financiar și ideologic pe care le-a elaborat, Dioclețian a reușit să pună capăt crizei ce afectase Imperiul în secolul al III-lea, refăcînd economia, asigurînd stabilitatea politică și menținînd unitatea statului roman.

Teritoriul dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră (Dobrogea) a beneficiat de aceste reforme, fiind stăpînit de Imperiu pînă în timpul împăratului Heraclius (610-641). În tot acest interval istoric, cunoscut sub numele de perioada romano-bizantină, în ținutul dobrogean au avut loc o serie de transformări pe plan administrativ, militar, economic, politic, social, spiritual, cu consecințe deosebit de importante atît pentru populația romanizată de la sudul Dunării, cît și pentru cea de la nord de fluviu. Aceasta întrucît Dobrogea a format o unitate geografică și etnică cu cîmpia munteană, sudul Moldovei și al Basarabiei, unitate întreținută de multiple legături de natură politică, economică și spirituală de-a lungul secolelor; de aceea, istoria Dobrogei romano-bizantine este în strînsă interdependență cu cea a teritoriului nord-dunărean.

Organizarea administrativă a Dobrogei romano-bizantine. Dioclețian a realizat o nouă împărțire administrativă a Imperiului, anume a format 101 provincii grupate în 12 dioceze (dioeceses). În acest context, între anii 286-293, fosta provincie Moesia Inferior a fost divizată în două provincii: Moesia Secunda și Scythia (sau Scythia Minor). Aceasta din urmă cuprindea aproximativ actuala Dobroge, respec-

tiv un teritoriu delimitat de Dunărea de Jos, Marea Neagră și o linie sudică ce pornea de la Kranevo-Ecrene (Bulgaria), pe limita dintre orașele Dionysopolis-Balcic și Odessos-Varna , pe la vest de Zaldapa (Abrittus) și Tropaeum Traiani-Adamclisi, pentru a se opri pe Dunăre, între Altinum - Oltina și Sacidava- Muzait. Cercetările din ultimul timp au arătat că limita nordică a provinciilor Moesia Secunda și Scythia Minor a putut depăși uneori Dunărea, cuprinzînd un spațiu întins din Muntenia și sudul Moldovei, respectiv pînă la Brazda lui Novac, care începe de la Drobeta și se sfîrșea la Pietroasele și valurile sud-moldovene. Această stăpînire romană la nord de fluviu a fost facilitată și de prezența unor detașamente militare într-o serie de castella de pe malul stîng al fluviului, respectiv Gornea, Dierna, Drobeta, Hinova. Puțineiu, Desa, Bistret, Sucidava- Celei, Dafne, Barboși, Aliobrix. Or, aceasta are o importantă deosebită pentru populația romanică nord-dunăreană, care a putut să-și continue viața în structurile statale ale Imperiului roman și după abandonarea Daciei.

Capitala Scythiei Minor se afla la Tomis. Provincia respectivă făcea parte, împreună cu alte cinci provincii balcanice - Europa, Thracia, Haemimontus, Rhodope și Moesia Secunda - din dioceza Thracia, inclusă, la rîndul său, în prefectura Orientului.

Odată cu nouă împărțire administrativă a Imperiului, Diocliția a procedat și la separarea definitivă a puterilor civile și militare. În consecință, provincia Scythia Minor era condusă de un guvernator provincial numit praeses, care îl înlocuia pe vechiul legatus Augusti propraetore. El făcea partea din ordinul ecvestru, fiind desemnat cu titlul de vir perfectissimus ("bărbat preastrălucit"). Sarcinile sale se reduceau la afacerile civile ale provinciei, fiind dependent de vicarius Thraciarum. Din punct de vedere militar, Scythia Minor se află sub conducerea unui dux perfectissimus.

Acest statut administrativ al Scythiei Minor se va menține pînă la împăratul Iustinian (527-565), în anul 536 acesta a desprins provincia de dioceza Thracia, integrînd-o

într-un organism militar-administrativ nou, numit Quaestura Iustiniana Exercitus. Din el mai făceau parte provinciile Moesia Secunda, Caria, Insulele Ciclade și Insula Cipru și și era condus de un quaestor justinianus exercitus, care avea ca sarcină apărarea mai eficientă a limes-ului dunărean și a capitalei Imperiului- Constantinopolul.

Odată cu criza politică și militară a Imperiului romano-bizantin din secolul al VII-lea, statutul administrativ al DOBROGEI este mai dificil de surprins. Stăpînirea romană aici a suferit un declin, dar este posibil, așa cum susțin unii cercetători, ca Scythia să fi devenit, după împăratul Haraclius (610-641), o thema, așadar un district administrativ și militar condus de un strategus.

Organizarea militară a Scythiei Minor. Conform reformelor lui Dioclețian,comanda militară a provinciei se afla în mîinile unui dux, numit uneori și comes et dux. Acesta făcea parte din ordinul ecvestru, purtînd titlul de vir perfectissimus, apoi de vir clarissimus și vir spectabiles. În Dobrogea, izvoarele epigrafice și literare pomenesc nouă sau zece duces, care aveau în subordine mai mulți funcționari, grupați în officia ("birouri").

Armata provinciei Scythia Minor era formată din două legiuni - Legio II Herculia, cu sediul la Troesmis , și legio I Iovia (Scythica) la Noviodunum, și mai multe unități auxiliare (auxilia): trupe de cavalerie (cunei equitum) (7) și de infanterie (milites) (6). La acestea se adăugau formațiunile de corăbieri (classis).De asemenea, uneori, cu prilejul manevrelor sau al luptelor de la graniță, erau dislocate în provincie și trupele de elită (comitatentes).

După dezastrul militar de la Adrianopol (378), cînd numeroase trupe au fost distruse, și după confruntările cu hunii de la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea, împărații au procedat la recrutarea unor noi formațiuni militare, al căror nume, din nefericire, nu este cunoscut. Conform datelor oferite de izvoarele literare, epigrafice și juridice din secolele IV-V, unitățile erau formate din foederati, așadar barbari așezați în Imperiu, dar mai

tîrziu s-a renunțat la serviciile acestora, alcătuindu-se trupe din mercenari (goți, huni etc.), dar mai ales din populație locală (*riparienses* sau *limitanei*), care, în schimbul apărării frontierei, primeau un lot de pămînt în deplină proprietate. Acest fapt are o importantă capitală pentru continuarea procesului de romanizare a populației locale.

Din timpul lui Iustinian, armata provinciei a fost pusă sub autoritatea unui *quaestor justinianus exercitus*, un rol important în apărarea ținutului revenind, alături de populația locală, armatei mobile. La 602, aceasta, sub conducerea centurionului Phocas, s-a răsculat împotriva împăratului Mauricius, contribuind astfel la pierderea autorității Imperiului în zonă.

Apărarea provinciei Scythia Minor se realiza și cu ajutorul sistemului defensiv foarte bine organizat și mereu refăcut de către împărații secolelor IV-VI. Acesta era format dintr-un mare număr de *castra*, *castella*, *quadriburgia* și *burgi* construite pe *limes*-ul dunărean, în interiorul provinciei sau pe litoral, precum și din orașele romano-bizantine din Dobrogea. Unele dintre aceste fortificații continuau din epoca anterioară (*Axiopolis*, *Noviodunum*, *Dinogetia* etc.), altele au fost ridicate în perioada romano-bizantină (de exemplu, castelul de la Ovidiu, de lîngă Constanța).

Grija deosebită a împăraților pentru întărirea provinciei Scythia Minor se explică prin aceea că ea se afla în contact nemijlocit cu teritoriile controlate de neamurile în migrație și, în același timp, constituia un adevărat bastion pentru apărarea capitalei Imperiului. Scriitorul Sozomenus observa foarte exact acest lucru atunci cînd scria (*Ist. bis.*, VI,6): "Sciții (locuitorii Scythiei)... sînt prin poziția locurilor necesari lumii romane, fiind așezați ca un zid în fața presiunii barbarilor".

Ca și în secolele I-III, în întreaga perioadă romano-bizantină armata a rămas o școală de romanizare, întrucît toate articolele regulamentelor și toate comenzile militare erau redate în latină (*cede*, *sta*, *torna* etc.). Faptul este confir-

mat şi de numele latinesti al comandanţilor armat romano-bizantine atestaţi în izvoare. Astfel, armata a contribuit la întărirea romanităţii în Dobrogea şi la asimilarea barbarilor aşezaţi pe acest teritoriu. Foarte semnificativa este, în acest sens, o inscripţie de la Tomis, unde este amintit un Terentius filius Gaione (nume germanic), care slujise ca ostaş printre arcaşii tineri (militans inter sagittar(io)s iuniores).

Evoluţia vieţii politice în Scythia Minor. Istoria Dobrogei în perioada secolelor IV-VII poate fi urmarită pe mai multe etape:

Etapa Diocleţian-Valens (284-378). Paralel cu reformele administrative şi militare, Diocleţian a început şi acţiunea de consolidare a Imperiului, în special a provinciilor de graniţă,mai expuse atacurilor migratorilor.Activitatea lui a fost continuată si consolidată de împăraţii dinastiei constantiniene,astfel încît Imperiul si-a refăcut unitatea politică,forţa militară şi prestigiul printre barbari.În acest context, provincia Scythia Minor a ocupat un loc distinct. Astfel, mulţi scriitori antici (Eutropius, Eumenes, Eunapios, Zosimos, Amminanus Marcellinus) vorbesc despre activitatea constructivă şi acţiunile de consolidare a stăpînirii romane în Dobrogea desfăşurată de împăraţii din intervalul 284-378. Descoperirile epigrafice şi arheologice confirmă aceste date. Astfel, s-a putut constata că multe cetăţi şi oraşe ale provinciei (Transmarisca- Turcoaia, Bulgaria; Capidava, Dinogetia, Troesmis, Tropaeum Traiani, Tomis, Histria etc) au fost refăcute a fundamentis ("din temelii") de către Diocleţian şi Constantin cel Mare (306-337); în ele au apărut noi clădiri (domus-ul şi termele de la Dinogetia, basilica forensis cu scopuri comerciale şi apeductele de la Tropaeum Traiani, biserici etc.), au fost pavate străzi, s-au îngrijit drumurile, au fost extinse incintele, s-au construit anexe etc.Sub Valens s-au înălţat noi fortificaţii la Cius (Hisarlîc-Cîrliciu, jud. Constanţa), Gratiana,Valentiniana şi Topraichioi (jud. Tulcea), întărindu-se astfel sistemul defensiv al provinciei.

Activitatea economică și comercială a fost facilitată prin reforma financiară a lui Constantin, bazată pe trei valori nominale principale (solidus de aur, miliarenus de argint și follis de bronz). Predominarea masivă a monedelor de bronz și concentrarea lor în centre ca Histria, Tomis, Tropaeum Traiani demonstrează intensa activitate economică și comercială din provincie. Acest lucru a fost posibil și datorită refacerii drumurilor de către împărații dinastiei constantiniene, așa cum o arată mai mulți stîlpi miliari descoperiți pe drumurile ce străjuiau litoralul (Vama Veche, Callatis, Tomis, Histria), interiorul sau malul dobrogean al Dunării (Carsium, Troesmis etc.).

Această consolidare administrativă, economică și militară a Imperiului, inclusiv a Scythiei Minor, a îngăduit împăraților de la Constantinopol să restabilească autoritatea statului roman în zona Dunării Mijlocii și de Jos. Astfel, izvoarele literare și epigrafice informează despre victoriile împăraților Dioclețian și Galerius împotriva carpilor, bastarnilor și sarmaților. Aceste acțiuni au fost continuate de către Constantin cel Mare, care la începutul domniei învinge în mai multe rînduri pe carpi, după care în 331-332 zdrobește puterea goților, impunîndu-le un tratat foarte dur (332). Prin victoriile lui Valens din 367-369 asupra goților, Imperiul își întărește poziția de-a lungul fluviului. Aceste acțiuni au avut importante consecințe și pentru romanitatea nord-dunăreană, întrucît a fost din nou încorporată în statul roman, ceea ce a dus la consolidarea și dezvoltarea ei. În sprijinul acestei realități vin mai multe descoperiri arheologice. Astfel, pentru intervalul cuprins între sfîrșitul secolului al III-lea și pe parcursul secolului al IV-lea, s-au dezvelit la nord de Dunăre mai multe fortificații în care au staționat trupe romane: Pojejena de Sus, Gornea, Ad Mediam- Mehadia, (jud. Caraș-Severin), Svinița, Dierna- Orșova, Drobeta, Putinei, Castrovul Banului, Batoți-Tismana, Izvorul Frumos, Izvoarele (jud. Mehedinți), Desa, Bistreț (jud.Dolj), Sucidava-Celei (jud.Olt), Dafne-"în fața cetății Transmarisca" (neidenti-

ficată), Turnu Măgurele, Piua Pietrei, Pietroasele (jud.Buzău), Barboşi (jud.Galaţi), eventual Aliobrix. De asemenea, pentru a asigura mai lesne legăturile dintre cele două maluri ale fluviului, Constantin cel Mare a construit în 328 un pod între cetăţile Oescus (Ghighen, Bulgaria) şi Sucidava (Celei, jud.Olt) şi a refăcut drumul de la nord de Celei. În sfîrşit, în acelaşi interval istoric a fost ridicată Brazda lui Novac, care asigura prezenţa romană pe un spaţiu foarte larg la nord de fluviu. În acest mod, prin întreaga lor activitate din stînga Dunării, împăraţii din perioada 284-378 au inclus în Imperiu zone întregi din Banat, Oltenia, Muntenia şi sudul Moldovei. Romanitatea nord-dunăreană a fost reintegrată sistemului administrativ, militar, economic, politic al statului roman, a cunoscut noile aspecte ale culturii materiale şi spirituale romane; astfel, ea s-a detaşat de populaţiile migratoare, şi-a definit mai precis specificul. Că împăraţii considerau ţinutul nord-dunărean parte componentă a Imperiului reiese şi din unele informaţii literare. Iulian Apostata, de exemplu, aminteşte următoarele cuvinte ale lui Constantin rostite în faţa zeilor: "Prin faptele săvîrşite împotriva uzurpatorilor sînt mai presus decît Traian; şi sînt fără îndoială egalul lui prin reluarea ţinuturilor pe care el le dobîndise mai înainte, dacă nu cumva valorează mai mult să recîştigi un lucru decît să-l cîştigi" (Caesares,24). De asemenea, împăratul Constans (337-350) şi-a luat titlul de imperator terrarum, prin care îşi afirma stăpînirea şi asupra teritoriilor de dincolo de Dunare.

Odată cu apariţia hunilor în zonele nord-pontice (375), o parte a goţilor au cerut împăratului Valens permisiunea de a se aşeza în Imperiu. La scurt timp după trecerea acestora în dreapta Dunării (376), datorită abuzurilor funcţionarilor romani, goţii s-au răsculat, devastînd întreaga diocezăThracia. În bătălia de la Adrianopol (378) armata romană a fost zdrobită, împăratul Valens însuşi pierzîndu-şi viaţa. De pe urma acestui eveniment, "care a cumpănit greu în treburile statului roman", cum scria istoricul Ammianus

Marcellinus (XXXI, 13,11), a avut de suferit și provincia Scythia Minor. Numeroase distrugeri sînt documentate la Argamum, Histria, Dinogetia etc.; așezările rurale, în special villae-le rusticae, își încetează existența; armata este distrusă. Astfel se încheia un capitol foarte important din istoria Dobrogei romane.

Etapa Theodosius I - Zenon (379-491). Această etapă istorică a fost una dintre cele mai dificile din istoria Imperiului Roman de Răsărit. Pe plan intern, statul roman era zguduit de disputele de natură religioasă, iar pe plan extern făcea eforturi sporite pentru a înlătura primejdia atacurilor vizigoților, hunilor și ostrogoților. Scurtul moment de acalmie de după încheierea păcii cu vizigoții (39<) și plecarea lor în Italia la începutul secolului V este întrerupt de atacurile hunilor. Sub conducerea lui Rua, apoi a fraților Attila și Bleda (434-445) sau numai a lui Attila (445-453), aceștia vor aduce mari prejudicii romanilor. Imperiul va pierde controlul asupra teritoriilor nord-dunărene și chiar asupra unor zone dintre Dunăre și Balcani. Ca urmare a invaziilor repetate, împăratul Theodosius II (408-450) va fi nevoit să răscumpere pacea cu prețul unui tribut foarte ridicat (în 434). După destrămarea conglomeratului hunic în urma bătăliei de la Nedao (454), regiunea dunăreană a Imperiului este tulburată de ostrogoți. Această situație foarte precară, la care s-au adăugat impozitele foarte ridicate și abuzurile funcționarilor au determinat un număr mare de locuitori ca în timpul împăratului Zenon (474-490) să părăsească orașele și să se așeze în sate sau să intre în mînăstiri.

Ca și pentru alte provincii romane, intervalul istoric amintit reprezintă pentru Scythia Minor un moment de puternic regres: frontiera dunăreană trece printr-o adevărată criză, încetinește ritmul constructiv, slăbește circulația monetară, decad orașele și așezările rurale, sînt părăsite locuințele. Numeroase distrugeri violente sînt consemnate mai ales în așezările de pe limes (Halmyris, Aegyssus, Troesmis, Topraichioi, Capidava), dar și din interiorul provinciei (Ulmetum) și de pe litoral (Tomis).

Cu toate acestea, atenția împăraților pentru provincia dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră nu încetează. Mai multe descoperiri confirmă efectuarea unor operații de refacere și reconstrucție, mai ales a incintelor la Histria, Tropaeum Traiani etc.). Deși modestă, viața romană continuă în întreaga provincie.

Etapa Anastasius I - Iustinian I (491-565). După etapa diocletiano-constantiniană, intervalul cuprins între domnia lui Anastasius I (491-518) și a lui Iustinian I (527-565) marchează cea de-a doua etapă de mai multă liniște politică, prosperitate economică și înflorire culturală din istoria Dobrogei romano-bizantine. Momente critice n-au lipsit, precum invaziile hunilor-kutriguri, anților și sclavinilor sau convulsiile interne, dar, pe ansamblu, provincia dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră a cunoscut o reală dezvoltare, pe toate planurile.

Prin reformele sale pe plan economic, financiar și administrativ, împăratul Anastasius are meritul de a fi pregătit apogeul puterii și culturii romano-bizantine din timpul lui Iustinian. El a încurajat meșteșugurile și comerțul, a suprimat cheltuielile inutile, a desființat unele impozite apăsătoare, a reorganizat armata, a consolidat sistemul defensiv al Imperiului, a sporit atribuțiile episcopilor în orașe. De asemenea, a reușit să potolească mișcarea cu substrat social și religios condusă de Vitalianus.

Opera lui Anastasius va fi continuată de către Iustin I (518-527), dar mai ales de către Iustinian I (527-565). În timpul acestuia, Scythia Minor, ca și alte provincii ale Imperiului, a cunoscut o reală înflorire. În mai multe pasaje ale scrierii sale De aedificiis, istoricul Procopius din Caesareea ne informează despre activitatea constructivă din timpul lui Iustinian destinată întăririi frontierei dunărene și diferitelor așezări din interiorul provinciei. Astfel, Procopius scria (IV, 5,1-8) că împăratul "a întărit țărmul fluviului Istru... cu fortificații și garnizoane de soldați..., a zidit din nou întăriturile dărîmate, nu cum fuseseră mai înainte, ci cu mult mai puternice; și pe foarte multe le-a

dres și le-a înnoit tot el. În felul acesta a redat complet imperiului siguranța pe care o pierduse..."; paralel cu aceasta, au fost întărite așezările din interior, inclusiv cele rurale, completînd, astfel, sistemul defensiv al ținutului dobrogean. Printre cetățile reparate de Iustinian istoricul Procopius menționează localități mai vechi (Ulmetum, Aegyssus, Halmyris, Callatis, Altinum, Sucidava, Carsium, Argamum, Tomis, Noviodunum, Troesmis, Zaldapa, Ibida), dar și altele necunoscute din alte izvoare (Noveiustiniane, Presidiv etc.).

Cercetările arheologice confirmă sau îmbogățesc aceste date, oferind o imagine mult mai reală a dezvoltării provinciei Scythia Minor în etapa Anastasius-Iustinian. Inscripțiile și materialele arheologice arată că au avut loc refaceri ale incintelor la Dinogetia, Aegyssus, Axiopolis, Troesmis, Noviodunum, Tomis, Callatis, Histria, Argamum, Tropaeum Traiani, Ulmetum, s-au efectuat lucrări edilitare la Tomis, au fost ridicate clădiri cu destinație comercială la Histria, s-au mărit edificiile cu caracter public la Tropaeum Traiani, s-au construit numeroase basilici creștine la Tomis, Histria, Tropaeum Traiani, Argamum, Troesmis etc. Viața economică prosperă este demonstrată de circulația monetară foarte intensă din timpul lui Iustin I și Iustinian I mai ales, de descoperirea unor sigilii și ponduri de plumb la Sucidava-Pîrjoaia (Izvoarele) (jud. Constanța) și a unei balanțe de bronz destinată marcajului mărfurile pentru comerț la Dinogetia. Viața religioasă și culturală cunosc, de asemenea, o mare dezvoltare, așa cum o probează numeroasele basilici ridicate în acest timp și lucrările artistice dezvelite prin investigații arheologice.

Din punct de vedere politic, Imperiul redevine o mare putere în zona Dunării Mijlocii și de Jos. Atacurile anților și sclavinilor sînt respinse în mai multe rînduri, precum și pe cele ale hunilor-kutriguri și protobulgarilor. Autoritatea romană se extinde din nou în stînga Dunării, asupra populației latinofone, pe un spațiu ce cuprindea Banatul, Oltenia și, eventual, părți din Muntenia și sudul Moldovei.

faptul este probat de circulația monetară romano-bizantină foarte intensă la nord de fluviu, de construirea sau refacerea unor castre la Literata- Palanca, Zernes- Dierna, Sucidava- Celei, Ostrovul Mare, Drobeta, Insula Banului, precum și de extinderea autorității arhiepiscopiei Iustiniana Prima (Caricin Grad, Iugoslavia) asupra creștinilor nord-dunăreni. In aceste ținuturi controlate de Imperiu s-a desfășurat o intensă viață romană, au existat orașe cu jurisdicție asupra teritoriilor rurale din jur, s-au făcut recrutări din rîndul populației locale, s-au ridicat biserici (Sucidava), unde se desfășurau liturghii în limba latină; astfel, romanitatea nord-dunăreană a primit un nou impuls, s-a întărit.

Spre sfîrșitul domniei lui Iustinian, în întreg Imperiul apar semnele decăderii. Cheltuielile enorme făcute pentru recucerirea Italiei, Africii și Spaniei, pentru purtarea războaielor cu perșii și pentru reconstruirea orașelor și cetăților au ruinat finanțele statului roman. In același timp, armata nu mai dispunea de resursele necesare pentru a face față presiunii noilor dușmani. La Dunărea de Jos, izvoarele literare amintesc despre invazia pustiitoare din anul 559 a kutrigurilor conduși de Zabergan în alianță cu slavi și protobulgari. Pentru Scythia, acest atac a avut consecinte nefaste; au fost distruse Dinogetia, Capidava, sectorul central al Histriei, quadriburgium-ul de la Ovidiu (lîngă Constanța), iar activitățile economice și comerciale au avut de suferit, așa cum o demonstrează circulația monetară scăzută din anii 559-561. De asemenea, un nou pericol se profila în zona nordului Dunării de Jos - apariția avarilor conduși de khaganul Baian (561-562). Astfel, istoria Dobrogei romano-bizantine va intra într-o nouă etapă a evoluției sale.

Etapa Iustin II - Heraclius (565-641). Ultima etapă a stăpînirii romano-bizantine în Dobrogea este foarte convulsionată. De altfel, ea se conjugă perfect cu imaginea generală a statului roman, care trece la sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul celui de-al VII-lea printr-o puternică criză. Fiind ruinat economic și financiar și sleit pe plan militar,

Imperiul are de făcut față presiunilor venite din Occident (pierderea posesiunilor spaniole, nord-italice și africane ca urmare a atacurilor vizigoților, longobarzilor și, respectiv, berberilor și arabilor), din Asia (războaiele cu perșii terminate abia în 629) și din zona Dunării Mijlocii și de Jos (intensificarea atacurilor avarilor și slavilor). Statul roman pierde din nou controlul asupra ținuturilor nord-dunărene, unde își extind dominația avarii. De asemenea, atacurile repetate ale avarilor și slavilor la frontiera nordică a Imperiului (566,570, 573, 578), ocuparea Sirmiumului (582), distrugerea a numeroase orașe și cetăți, luarea multor mii de prizonieri,precum și marea invazie din 584-587, în timpul împăratului Mauricius Tiberius (582-602), cînd au fost distruse numeroase orașe (Durostorum, Zaldapa, Marcianopolis, Tropaeum Traiani etc.) au dus la pierderea treptată a controlului Imperiului și asupra teritoriilor dintre Dunăre și Balcani. In ciuda revirimentului din ultimii ani de domnie ai lui Mauricius Tiberius (592-602), cînd armata romano-bizantică obține mai multe victorii asupra sclavinilor și avarilor în stînga Dunării, la 602 trupele de la granița se răscoală, nemulțumite de hotărîrea împăratului de a rămîne peste iarnă la nord de fluviu. Sub conducerea centurionului Phocas , acestea se îndreaptă spre Constantinopol, unde Mauricius este înlăturat și proclamat împărat conducătorul răscoalei (602-610). Drept urmare, granița dunăreană rămîne fără o apărare solidă, ceea ce îngăduie slavilor să treacă masiv în Imperiu, unde s-au așezat definitiv.

Cu toată această situație foarte gravă, viața romano-bizantină continuă în provincia Scythia Minor chiar și după momentul critic din 602. Mai multe descoperiri arheologice și numismatice provenite de la Aegyssus, Murighiol, Nufărul (jud.Tulcea), Capidava, Beroe-Piatra Frecăței, Ulmetum, Tropaeum Traiani, Histria, Tomis, Callatis, Argamum, etc. arată că în aceste așezări cultura materială are un caracter romano-bizantin, că urmele slave sînt foarte reduse, că Imperiul a menținut provincia cel puțin în primii ani domniei lui Heraclius (613-615), fără a mai

vorbi de litoral, care a fost în permanență controlat de statul bizantin.

Spre sfîrșitul secolului al VII-lea, sub presiunea khazarilor, își fac apariția la gurile Dunării bulgarii. Atrași de bogățiile Imperiului, aceștia trec fluviul în 679 sub conducerea lui Asparuch, înfrîng armatele bizantine și se așează în partea estică a Bulgariei de astăzi (680).

Cu aceste evenimente se încheie și istoria Dobrogei romano-bizantine. Romanitatea de aici era, de-acum, puternică și capabilă să evolueze spre forme superioare.

Viața economică și socială în Scythia Minor. În perioada romano-bizantină economia Dobrogei cunoaște o nouă fază de dezvoltare. Ea a fost puternic influențată de situația politică a provinciei, de reformele cu caracter economic și fiscal elaborate de autoritățile imperiale, precum și de relațiile cu migratorii.

După criza prin care trecuse Imperiul la mijlocul sec.al III-lea, economia se reface treptat în zona estică a statului roman. Sistemul monetar creat de Constantin și perfecționat de urmașii săi, iar apoi restructurat de Anastasius a contribuit la revitalizarea tuturor ramurilor economice. Acest fapt se observă și în Scythia Minor. Astfel, în domeniul agriculturii se observă continuarea activităților tradiționale, dar apar și unele aspecte noi. Mai întîi, are loc o creștere a importanței acestei ramuri economice în viața locuitorilor din fortificații, care au acum un caracter militar-agrar. Faptul respectiv se datorează noului sistem de apărare practicat de Imperiu , respectiv recrutarea unor localnici (limitanei), care, în schimbul serviciului militar, primeau un lot de pămînt în deplină proprietate. De altfel, un decret din 443 preciza că "ogoarele frontierelor împreună cu toate terenurile mlăștinoase și toate drepturile de proprietate de care, conform cu vechile reglementări, trupele limitanee însele sînt obișnuite să aibă grijă, să le cultive în propriul profit, libere de orice serviciu public obligatoriu, vor fi deținute de ele

ferm şi fără teamă de stoarcere de bani, dacă astfel de ogoare sînt cultivate de ei în prezent...". În al doilea rînd, regimul juridic al pămîntului şi al populaţiei agricole se modifică. Astfel, în locul sclavilor, pămîntul era muncit de către coloni. Treptat, printr-o serie de legi, aceştia au fost legaţi de pămînt (adscripticii), ceea ce constituie o premisă a procesului de feudalizare. De asemenea, s-au format mari proprietăţi (peculium) deţinute de latifundiari (patroni), aşa cum o sugerează numărul mare de villae rusticae descoperite în Dobrogea. În sfîrşit, în condiţiile accentuării caracterului natural al economiei, statul roman a sporit impozitele, în special cele în natură. În consecinţă, populaţia agricolă liberă (vicani) a fost supusă la plata annonei, o dare în produse aplicată pe cap de locuitor (capitatio humana) în funcţie de suprafaţa de pămînt deţinută (jugatio terrena). Acest sistem a fost introdus de către Diocleţian şi s-a menţinut pînă în secolul al VII-lea. Orăşenii nu plăteau annona, dar Constantin cel Mare i-a impus de plata unui impozit în aur (auri lustralis collatio), care, din cauza caracterului său apăsător, a fost abolit de către Anastasius.

Dezvoltarea meşteşugurilor cunoaşte, în perioada romano-bizantină, un nou avînt. Astfel, progrese însemnate se înregistrează în activitatea constructivă, în exploatarea la suprafaţă a minereurilor de fier (Dervent, Capidava, Teliţa etc.), extragerea cuprului (mina de la Altîn-Tepe), a pietrei (cariere de piatră pe litoral şi pe linia Dunării), în fabricarea ceramicii (în multe aşezări ale provinciei).

Pe plan comercial, Scythia Minor a întreţinut strînse legături cu alte zone ale Imperiului (Constantinopol, Grecia, bazinul Mării Egee, Asia Mica, Siria, Egiptul, Africa de Nord, mai puţin cu Occidentul), cu populaţia daco-romană nord-dunăreană şi cu lumea barbară. Produsele importate de provincia dunăreană erau ceramica de lux, amforele, vinul, uleiul, podoabele etc., în schimbul cărora oferea produse agricole, peşte etc. Cu lumea nord-dunăreană

legăturile erau, de asemenea, foarte strînse, aşa cum informează unii scriitori din epocă (Themistius, Priscus Panites) şi o arată numeroasele produse provinciale şi monede descoperite în stînga fluviului. Astfel, economia populaţiei romanice de peste Dunăre a fost integrată în economia statului romano-bizantin, contribuind la strîngerea legăturilor dintre cele două ramuri ale romanităţii carpato-dunărene. De altfel, intensitatea legăturilor comerciale ale Scythiei Minor cu alte ţinuturi este reflectată în instituirea funcţiei de comes commerciorum, introducerea exagium- ului (o unitate de măsură a monedei de aur numită solidus, în sec.V, pe vremea comitelui Flarius Servandus), folosirea unor instrumente de măsură şi greutăţi în conformitate cu etalonul legal (Dinogetia), precum şi numărul foarte mare de sigilii şi plumburi comerciale descoperite la Sucidava-Izvoarele (jud. Constanţa), Tomis şi Noviodunum.

Spre sfîrşitul secolului al VI-lea şi începutul celui de al VII-lea, ca urmare a numeroaselor incursiuni barbare, a enormelor cheltuieli pentru purtarea războaielor, ridicarea numeroaselor construcţii şi plata subsidiilor către migratori, economia bănească a Imperiului decade. Impăraţii sînt nevoiţi să dea tot mai multe decrete prin care locuitorii Imperiului, inclusiv cei din Scythia Minor, beneficiază de reducerea, reeşalonarea sau chiar anularea unor impozite. Treptat, economia naturală se instalează în toate zonele Imperiului, devenind generală în secolele VII-IX. Astfel, se pun bazele economiei feudale în curs de formare.

Viaţa culturală şi religioasă în Scythia Minor. Între secolele IV-VII, viaţa spirituală a Dobrogei prezintă următoarele aspecte: are loc trecerea treptată de la spiritualitatea antică, la cea creştină, bazată pe alte valori morale, estetice, religioase; se răspîndeşte creştinismul de factură latină; cultura materială şi spirituală îşi păstrează caracterul romanic, îmbogăţit însă de noile condiţii politico-economice şi sociale ale perioadei romano-bizantine; populaţia provinciei continuă să fie o populaţie majoritară latinofonă, ca urmare a folosirii, în continuare, a latinei

ca limbă oficială; legăturile de natură culturală și spirituală cu populația romanizată de la nordul fluviului se amplifică.

Fenomenul cel mai spectaculos din viața spirituală a provinciei Scythia Minor a fost trecerea treptată de la universul de gîndire, mental, religios antic, politeist, sincretist, bazat pe valorile culturii greco-romane și orientale, la cel creștin, monoteist. Această modificare s-a făcut foarte lent, așa cum se surprinde foarte bine în inscripții și descoperiri arheologice. Astfel, la începutul perioadei romano-bizantine (sfîrșitul secolului III - începutul secolului IV) numeroși locuitori ai provinciei continuau să adore divinități de origine greco-romană (Jupiter Optimus Maximus, Mars Conservator, Hera Regina, Hercules Ripensis), orientală (Cybela, Mithras), tracică (Deus Sanctus Hero); acest fapt se va perpetua chiar și după oficializarea creștinismului (313), încît va fi nevoie de aplicarea unor măsuri coercitive de către unii împărați pentru a se renunța la practicile păgîne. Cu toate acestea, multe credințe antice au supraviețuit sau au fost preluate de creștinism, contribuind la îmbogățirea caracterului specific al creștinismului românesc.

Deși dovezi ale prezenței creștinilor în Dobrogea există din perioada Principatului, noua religie se va răspîndi cu repeziciune după Edictul de la Milano (313), cînd a fost recunoscută ca o religie legală. Difuzarea și generalizarea creștinismului în Scythia Minor, ca în întreg Imperiul, s-a făcut în limba latină, ceea ce a contribuit la continuarea și aprofundarea procesului de romanizare. În Dobrogea, religia creștină și biserica au cunoscut o rapidă și puternică dezvoltare și organizare. Astfel, încă în secolul al IV-lea la Tomis funcționa o episcopie, pentru ca la sfîrșitul secolului al V-lea și începutul celui de al VI-lea aceasta să devină o arhiepiscepie autocefală cu rang de mitropolie, avînd în subordine încă 14 episcopii înființate în celelalte orașe ale provinciei. Această organizare este dovedită de unele inscripții (un episcop Ștefan este

menţionat la Callatis) şi de cele aproape 35 de bazilici şi capele private descoperite în toate marile oraşe ale Scythiei Minor, dar şi în mediul rural (Teliţa, jud.Tulcea). Mai cunoscuţi în izvoare sînt episcopii de Tomis, dintre care patru au purtat nume latineşti (Bretanio, Terentius, Paternus, Valentinianus),iar doi dintre ei au scris lucrări în limba latină (Ioan şi Theotim II). De asemenea, conducătorii bisericii de Tomis au participat la conciliile ecumenice din secolele IV-VI, s-au implicat în dezbaterile religioase din epocă, au apărat simbolul credinţei ortodoxe fixat la Niceea, au desfăşurat activitate misionarică la nordul Dunării, în rîndurile populaţiei romanizate şi barbare.

Un loc important în viaţa religioasă a Scythiei Minor şi chiar a Imperiului l-au avut scriitorii creştini de limbă latină de aici, precum Sfîntul Ioan Cassian (cca 350-430/35), Dionysius Exiguus (cel Mic) (sec.VI), Iohannes Maxentius (sec.VI), călugării "sciţi" (sec.VI), episcopii Ioan (sec.V), Theotim II (sec.V) şi Valentinian (sec.VI); aceştia au elaborat lucrări prin care au făcut cunoscută credinţa, au întreţinut corespondenţă cu învăţaţi ai epocii, şi-au adus contribuţia la clarificarea unor chestiuni de dogmă, au contribuit la dezvoltarea creştinismului în alte zone ale Imperiului. Toate acestea demonstrează intensitatea vieţii creştine din provincia Scythia Minor, rolul important pe care l-a avut în răspîndirea creştinismului de limbă latină la nord de fluviu.

În perioada romano-bizantină, în Scythia Minor, ca în întreg Imperiul, limba oficială a fost latina, chiar dacă în oraşele de pe litoral s-a utilizat şi greaca.Folosirea limbii latine este demonstrată de mai multe argumente: în administraţia, armata, tribunalele şi bisericile din Imperiu se folosea latină; în 439, un decret imperial preciza că toate testamentele, pentru a fi valabile, trebuiau redactate în latină; în timpul dominaţiei lui Attila, scriitorul Priscus Panites arată că populaţia din provinciile dunărene nu cunoaştea limba greacă; multe dintre legile lui

Iustinian au fost redactate în latină; numeroşi comandanţi militari şi episcopi din secolele IV-VI poartă nume latineşti; multe dintre localităţile menţionate de istoricul Procopius în secolul VI în De aedificiis au forme latineşti (Constantiana, Monteregine, Valentiniana, Gratiana, Noveiustiniana, Adina etc.); pînă la Heraclius (610-641), textul monedelor era latinesc; în sfîrşit, pe la 540 prefectul Ioannes a încercat să introducă limba greacă în serviciile publice din provinciile europene ale Imperiului, dar acţiunea sa a eşuat, căci locuitorii, inclusiv cei din Scythia Minor, "vorbeau toţi latina", arăta scriitorul Ioannes Lydus (De magistratibus, III,68). Astfel, se poate afirma fără echivoc că în secolele IV-VI în Dobrogea era o populaţie latinofonă, fapt demonstrat şi de inscripţiile descoperite aici, care sînt redate în latină pînă la sfîrşitul stăpînirii romano-bizantine (ultima inscripţie provine de la Lazu, lîngă Constanţa, şi datează de la începutul secolului VII). Legăturile multiple - economice, politice, religioase - pe care această populaţie le-a avut cu romanitatea nord-dunăreană au contribuit la întărirea acesteia din urmă şi la generalizarea romanizării printre populaţia geto-dacică neinclusă în hotarele Imperiului. Astfel, aşa cum au arătat lingviştii, latina vorbită pe cele două maluri ale Dunării forma o unitate, numită, convenţional, latina dunăreană; această unitate s-a menţinut pînă la aşezarea slavilor în Balcani. Desigur, trebuie arătat că limba vorbită de către daco-romani nu mai era latina clasică, din perioada secolelor I-III; aşa cum o arată cuvintele de pe inscripţii, toponimia, hidronimia, era una evoluată, care se îndrepta spre limba română. Este vorba de apariţia unor schimbări fonetice (sunetele ci, ţ, ts, dz etc. /Muţianicastelon < Muciani castellum, Terţenutas < Cercenutas, Tsiernensis Cerna, Burgundzones < Burgundiones/), a unor noi forme gramaticale, inovaţii pe plan lexical etc.

În domeniul artei, în perioada romano-bizantină s-au făcut muneroase realizări. Astfel, în arhitectură se remarcă construcţiile militare (cetăţi, castre, castele etc.), clădirile cu caracter civil (basilica forensis de la

Tropaeum Traiani, bazarul din Histria), termele (Dinogetia, Histria), apeductele (Tropaeum Traiani), numeroasele biserici (Tomis-5, Argamum-3, Axiopolis-2, Beros-1, Callatis-1 Capidava-1, Dinogetia-1, Histria-5 + o capelă privată, Ibida-1, Niculițel-1, Novidunum-1,Sucidava-1, Troesmis-3, Tropaeum Traiani-5 + o capelă; Ulmetum-1, Telița-1), villae-le rusticae (peste tot în provincie pînă la sfîrșitul sec. IV), "palatele" (clădiri somptuoase - domus la Histria). În sculptură, s-au realizat stele funerare, sarcofagii și mai ales capiteluri (corintice, impostă, coș), coloane și balustrade (cancelii), destinate lucrărilor arhitectonice. Nu lipsesc nici realizările picturale și în mozaic . Astfel, de la Tomis se cunoștea un mormînt mai vechi cu resturi de pictură, dar în 1988 a fost descoperit un mormînt-cavou, a cărui tencuială a fost în întregime pictată, în tehnica al seco; pictura conține reprezentări antropomorfe, zoomorfe și fitomorfe de o mare valoare artistică, asemănătoare cu multe creații de același gen din Imperiu. În sfîrșit, mozaicul este cunoscut prin descoperirile de la Tomis; se poate conchide, astfel, că viața culturală și religioasă a Dobrogei romano-bizantine a cunoscut o mare dezvoltare, fiind o dovadă a bogăției sufletești a locuitorilor meleagului amintit.

2. Romanitatea nord-dunăreană de la sfîrșitul secolului al III-lea pînă la începutul secolului al VIII-lea

Marile aspecte ale istoriei spațiului nord-dunărean în mileniul I e.n. După retragerea aureliană și pînă la afirmarea poporului român ca etnos în sud-estul Europei, teritoriul nord-dunărean a suferit numeroase restructurări de ordin politic, economico-social, cultural și etnic. Toate acestea au fost determinate de o serie de factori, precum: acțiunile politice ale Imperiului roman și bizantin în zona Dunării Mijlocii și de Jos; stăpînirea diferitelor neamuri aflate în migrație; relațiile populației daco-ro-

mane cu autoritățile imperiale și cu barbarii; raporturile economice din zona danubiană; schimbările din sfera culturală și religioasă a lumii europene în mileniul I; progresele din domeniul tehnic etc. În funcție de acești factori evoluția istorică a spațiului nord-dunărean în mileniul I prezintă următoarele caracteristici:

- pe plan politic, istoria romanității nord-dunărene este dominată de afirmarea politică a Imperiului, de revenirea stăpînirii acestuia pe anumite porțiuni, precum și de confruntările dintre statul roman și apoi bizantin cu diferitele neamuri aflate în migrație; pe scurt, populația daco-română din stînga Dunării evoluează, în general, în sfera de interes a politicii imperiale romane și bizantine și a populațiilor în migrație;

- pe plan economico-social, în mileniul I se crează premisele trecerii spre structurile specifice unei noi epoci istorice - Evul Mediu, care păstrază însă numeroase aspecte originale, determinate de condițiile în care s-a cristalizat și dezvoltat;

- pe plan etno-demografic, intervalul istoric amintit reprezintă perioada continuității daco-romane, a desăvîrșirii romanizării și a nașterii unui nou etnos, de factură romanică - poporul român; paralel cu aceasta, a avut loc procesul de asimilare a diferiților migratori staționați aici;

- pe plan spiritual, s-a făcut trecerea de la spiritualitatea antică, de tradiție dacică și romană, la cea creștină, paralel cu afirmarea caracterului romanic al culturii materiale și a limbii; acestea au constituit elementele definitorii care au individualizat populația autohtonă - romanică și creștină - de cea migratoare - barbară și păgînă.

Evoluția acestor aspecte poate fi urmărită pe mai multe etape istorice, delimitate în funcție de anumite realități politice care au afectat spațiul nord-dunărean.

Istoria romanității nord-dunărene în primul secol de după retragerea romană (275-381).

Intervalul istoric amintit este delimitat de momentul părăsirii Daciei și a sudului Moesio al Moldovei sub Aurelian

(275) și trecerea vizigoților în Imperiu ca urmare a presiunii hunice (381). În tot acest timp, evoluția istorică a romanității nord-dunărene a prezentat anumite diferențe de la zonă la zonă, ceea ce impune tratarea lor separată.

Teritoriul fostei Dacii romane. Problema fundamentală a istoriei teritoriului fostei provincii traiane este aceea a continuității populației daco-romane după retragerea aureliană. Adepții teoriei imigrationiste susțin că din Dacia a fost retrasă întreaga populație, teritoriul respectiv rămînînd un fel de terra deserta ("țară deșertă") pe care s-au perindat neamurile în migrație. Această idee este infirmată de numeroase dovezi:

a) dovezi arheologice. Cercetările din ultimul timp din fostele orașe, castre si așezări rurale ale Daciei au scos la iveală numeroase urme care atestă continuitatea de viață în povincie. Astfel, la Ulpia Traiana, fosta capitală, basilica vestică a Palatului Austalilor a fost împărțită în două încăperi inegale de un zid de proastă calitate, în una din ele descoperindu-se vetre de foc și un canal de scurgere a apei. De asemenea, între două clădiri intra muros s-a construit un zid asemănător celui din aedes Augustalium. În sfîrșit, nemaiputînd apăra zidirile orașului, lungi de peste 2 km, locuitorii au transformat amfiteatrul într-o fortăreață prin blocarea intrărilor. Tot aici un mic tezar cu monede de Valentinianus I (363-375) a fost ascuns într-una din loji. La Napoca, în cartierul Mănăștur au fost dezvelite o așezare și două cuptoare din secolul IV. Tot din acest oraș provin 38 de morminte de înhumație, cu schelete depuse în casete de cărămizi sau sarcofage de piatră, combinate cu materiale epigrafice mai vechi; ele nu pot aparține decît unei populații romanizate autohtone, care cunoștea maniera de înmormîntare specific romană. La Apulum, au fost dezvelite morminte de înhumație în sarcofage din cărămizi romane refolosite, datate, pe baza inventarului, printre care și monede, în secolul al IV-lea. De asemenea, din acest mare centru roman provin mai multe opaițe din lut ars din aceeași perioadă istorică. De la Potaissa au fost recuperate mai multe morminte, obiecte de podoabă, ceramică, monede datînd de la sfîrșitul secolului al III-lea și

din secolul al IV-lea. La Tibiscum, s-a putut observa că după părăsirea Daciei au fost ridicate mai multe ziduri în unele edificii, în timp ce un atelier de mărgele şi unul de olărie continuau să funcţioneze.Ele erau folosite de populaţia locală, care nu a urmat armata şi administraţia la sudul Dunării. De la Porolissum se cunosc mai multe morminte de înhumaţie din secolul IV. De asemenea, atelierele ceramice şi cele de producere a obiectelor din bronz au continuat să fie folosite. Toate aceste descoperiri arată că viaţa a continuat în vechile centre orăşeneşti ale provinciei, deşi în forme mai modeste. Or, populaţia nu putea fi decît cea care cunoştea topografia oraşelor, modul de viaţă urban, ocupaţiile specifice mediului citadin - aşadar, populaţia daco-romană. Faptul este întărit şi de aceea că nici un fost oraş sau castru roman nu prezintă vreo urmă de incendiu sau distrugere prin asediu.

Descoperiri arheologice au fost făcute şi în mediul rural al provinciei (peste 40 de aşezări) şi în caste: Bratei (jud.Sibiu) (mare necropolă de incineraţie de tip roman de la sfîrşitul secolului IV - începutul secolului V), Iernut (jud.Mureş) (o urnă cinerară conţinînd, printre altele, o monedă a împărătesei Severina emisă în anul 275), Cristeşti (ateliere de olărie din secolul IV), Sighişoara- "Dealul Viilor" (o locuinţă de suprafaţă cu groapă de provizii din sec.IV şi una îngropată în sol de la sfîrşitul veacului IV şi începutul celui de-al V-lea), Sfîntu Gheorghe-"Nisipărie" (jud. Covasna) (locuinţe, atelier de redus minereu de fier, cuptor de copt pîine, obiecte din secolul IV) etc.

În concluzie, descoperirile arheologice confirmă continuitatea daco-romană în fosta provincie, infirmînd ideile teoriei imigraţioniste.

b)dovezi epigrafice. Din teritoriul vechii Dacii provin mai multe obiecte cu inscripţii în limba latină. Ele nu puteau fi realizate decît de o populaţie care cunoştea această limbă, deci daco-romanii. Astfel, de la Biertan (jud.Sibiu) provine un ex voto creştin din bronz, pe o cărui placă se află inscripţia Ego Zenovius votum posui ("Eu, Zenovie, am pus acest dar"). Aşadar, este vorba de un donarium ("dar") pus de un creştin

daco-roman. O inscripție asemănătoare a fost descoperită și pe un vas de argilă, de asemenea de factură creștină, de la Porolissum: EGO...VIVS VOT (um) P(osui). Tot de aici provine un gît de cană din pastă roșie, vopsit, pe care a fost zgîriată inscripția SIS FELIX VTERE FELIX, formulă tipică pentru începutul secolului IV. Folosirea latinei este atestată și la Micia- Vețel; aici, pe arcul unei fibule transformat în inel este scris Quartine/vivas ("Să trăiasti, Quartine!"). În acest fel, avem dovada persistenței unei populații latinofone în stînga Dunării după retragerea aureliană.

c) dovezi ale răspîndirii creștinismului. În ultimul timp, dovezile privind răspînderea creștinismului în rîndul populației locale au devenit tot mai numeroase. Obiectele respective nu puteau aparține migratorilor, întrucît aceștia erau păgîni. Ele erau folosite de o populație romanică, întrucît creștinismul a fost un fenomen spiritual specific lumii romane. Astfel, au fost dezvelite basilici creștine de secol IV la Slăveni (jud.Olt) și Porolissum(?),ceea ce arată că aici se aflau comunități creștine, vase de cult (Porolissum, Ulpia Traiana), opaițe de lut cu caracter creștin (Apulum, Ulpia Traiana, Romula, Ilișua etc.). candelabre (Biertan), vase liturgice (Biertan), instrumente de ștampilat pîinea rituală (Jabar, Palatca), inele cu inscripții creștine (Bologa, Potaissa, Dierna, Ulpia Traiana, Sucidava), monumente vechi creștinate, statui distruse ale vechilor zcități (Ulpia Traiana) etc. Aceste descoperiri demonstrează și strînsele legături ale romanicilor nord-dunăreni cu cei din Imperiu.

d) dovezi numismatice. Alături de descoperirile arheologice și epigrafice, un rol important în demonstrarea continuității daco-romanilor îl au monedele izolate și tezaurele. Analizele întreprinse în ultimul timp au arătat că circulația monetară nu încetează în Dacia după retragerea aureliană. În multe din centrele fostei provincii au fost descoperite numeroase monede și tezaure din bronz (unele începute înainte de evacuare: Laslea, Reghin, în

Podișul Tîrnavelor; Orșova, Jupa etc.) aparținînd secolului al IV-lea. Prezența în cantitate mare a acestei monede mărunte reprezintă o dovadă sigură a continuității daco-romanilor, întrucît numai acestia cunoșteau valoarea monedelor de bronz, migratorii preferîndu-le pe cele din aur și argint, pe care le transformau în podoabe.

Așadar, descoperirile arheologice, epigrafice și numismatice vin în sprijinul ideii continuității vieții romane în fosta provincie. Desigur că această viață era mult mai modestă decît în timpul stăpînirii romane. Ea a rămas la aceleași standarduri doar în partea sudică a teritoriului, acolo unde romanii continuau să dețină posesiuni. Astfel, în timpul dinastiei dioclețiano-constantiniene au făcut parte din Imperiu așezările de la Pojejena de Sus, Gornea, Mehadia (jud.Caraș-Severin), Drobeta, Svinița, Orșova, Puținei, Ostrovul Banului, Batoți-Tismana, Izvorul Frumos, Izvoarele (jud. Mehedinți), Sucidava-Celei. În aceste locuri și în ținuturile aferente a existat o viață romană autentică, s-a aflat administrație și armată romane, s-au aplicat normele sistemului juridic roman, s-a folosit limba latină, s-au vehiculat credințe și obiceiuri romane. La Drobeta, Sucidava,Hinova și în alte locuri s-au descoperit urme ale clădirilor ridicate în această perioadă, ateliere meșteșugărești, inscripții latine (și la Romula și Gornea), obiecte de factură romană, iar la Slăveni a fost dezvelită o basilică creștină cu mormînt de martir. Toate acestea au contribuit la întărirea romanității nord-dunărene, la intensificarea legăturilor cu daco-romanii din celelalte ținuturi ele fostei provincii. Pentru a facilita aceste legături Constantin cel Mare a construit un pod între Oescus (Ghighen, Bulgaria) și Sucidava- Celei, a refăcut drumul dintre Sucidava si Romula si a reamenajat, probabil, portul de la Ostrovul Mare. Astfel, populația autohtonă nord-dunăreană s-a găsit în nemijlocite raporturi cu romanitatea sudică.

Celelalte zone ale fostei provincii Dacia nu au mai fost încorporate Imperiului, dar nici n-au fost afectate

de invaziile unor migratori. Odată cu desființarea granițelor primii care profită de acest lucru sînt dacii liberi; aceștia pătrund dinspre vest și nord-vest, așa cum o arată descoperirile de la Cipău-"Cîrle" (jud. Mureș), și dinspre est, așa cum lasă să se înțeleagă materialele arheologice de la Obreja, Soporu de Cîmpie, Mediaș, Șopteriu. Astfel, a început procesul de amestec între populația romanizată din fosta provincie și dacii neromanizați, proces care constituie o importantă cale de generalizare a romanizării în ținutul nord-dunărean. Cele mai timpurii vestigii gotice se situează în jurul anului 375, cum o dovedesc materialele de la Sîntana de Mureș și Palatca.

Această situație politică a permis locuitorilor daco-romani să continue vechile lor activități. Astfel, în sfera economică, ocupația de bază a lor era agricultura, corelată cu creșterea vitelor. În orașe, dar și în alte așezări au continuat formele de producție meșteșugărească tradiționale: olăritul (Cristești, Moigrad, Micăsasa-lo cuptoare, Sighișoara- "Dealul Viilor"-2 cuptoare), reducerea minereului de fier (Sfîntul Gheorghe-"Nisipărie", Fizeș-Banat), extragerea sării, prelucrarea materialelor de construcție (Ulpia Traiana, Apulum, Popolissum, Potaissa). Legăturile comerciale cu Imperiul în care un rol important l-au avut teritoriile recucerite sînt dovedite de afluxul masiv de monede de bronz. Vechile așezări urbane, deși continuă să existe, se află în declin: încetează să se mai construiască edificii, nu se mai pun inscripții, se refolosesc unele clădiri, apar locuiri improvizate, sînt abandonate unele edificii sau sînt refolosite ca necropole. Viața începe să se deplaseze spre mediul rural, astfel încît se poate constata o accentuare a procesului de ruralizare și apariția semnelor economiei naturale.

Pe plan spiritual, daco-romanii continuă să practice credințele tradiționale, dar se observă ascensiunea rapidă o creștinismului de limbă latină. Materialele creștine se concentrează în primul rînd în așezările urbane. Numărul lor este mult mai mare decît în perioada anterioară, ceea

ce probează creşterea numărului de credincioşi. Acest lucru a fost facilitat şi de instăuirea creştinismului ca religie oficială a Imperiului în secolul al IV-lea, de politica religioasă dusă de împăraţii dinastiei constantiniene în afara graniţelor şi de permanentele legături dintre cele două ramuri ale romanităţii.

În concluzie, în secolul al IV-lea populaţia fostei provincii Dacia era formată din daco-romani, a căror cultură materială şi spirituală avea un caracter provincial-roman.

Ţinutul estic şi sud-carpatic. Pe parcursul primului secol de după părăsirea teritoriului moesic din sudul Moldovei, istoria spaţiului extracarpatic s-a caracterizat prin anumite deosebiri faţă de cel al fostei provincii dacice. Astfel,din punct de vedere politic, replierea romană pe fliviu a îngăduit afirmarea triburilor carpice, ale căror acţiuni războinice antiromane începuseră încă de la mijlocul secolului al III-lea, uneori în coaliţie cu goţii. Numeroase izvoare literare şi epigrafice din epocă vorbesc despre conflictele carpo-romane desfăşurate în timpul tetrarhiei (295-297,302-303) şi la începutul domniei lui Constantin cel Mare (306-311,315-318). Unele dintre aceste acţiuni s-au soldat cu colonizarea unui mare număr de carpi în Imperiu. Acestia sînt învinşi definitiv în 318 de către Constantin, astfel că forţa lor politico-militară decade. Drept urmare, în ţinutul est-carpatic se instaurează dominaţia germanilor-vizigoţi, a căror infiltrare în arealul culturii de la est de Carpaţi începuse încă de la sfîrşitul secolului al III-lea.Refacerea unităţii Imperiului şi a forţei militare a acestuia a îngăduit împăraţilor dinastiei constantiniene să revină cu stăpînirea la nordul Dunării. Această acţiune a fost concretizată în ridicarea unor castre şi cetăţi în stînga fluviului la Dafne, "în faţa cetăţii Transmarisca", Turnu Măgurele, Piua Pietrei, Barboşi, Pietroasele, eventual Aliobrix, precum şi ridicarea "Brazdei lui Novac", ce pornea de la Drobeta şi sfîrşea la Pietroasele. V i c t o r i i l e lui Constantin cel Mare în

331-332 și ale lui Valens din 367-369 asupra goților, finalizate cu încheierea unor tratate (foedus-uri) foarte avantajoase pentru Imperiu, au consolidat stăpînirea romană la nord de fluviu. Astfel o bună parte din Muntenia și sudul extrem al Moldovei a fost dominat politic de către statul roman. În restul teritoriului, între Carpați și Nistru, s-a menținut autoritatea politică a vizigoților.

Această realitate politică a avut urmări și pe plan etno-demografic. Astfel, odată cu desființarea granițelor provinciei Dacia și părăsirea teritoriului sudic al Moldovei au avut loc deplasări [illegible] de populație, astfel încît s-a realizat „o extindere a romanității la est și sud de Carpați"; aceasta constituie o importantă cale a romanizării populației dacice rămase în afara provinciilor romane. În al doilea rînd, revenirea stăpînirii romane la nord de Dunăre a contribuit de asemenea, la continuarea procesului de romanizare, întrucît în teritoriile respective a existat o administrație romană, s-au desfășurat activități economice specifice Imperiului, au staționat trupe romane, s-au impus forme de cultură materială și spirituală romanice. Aceasta reprezintă o altă cale de romanizare a populației nord-dunărene. În sfîrșit, în arealul culturii daco-romane și dacice de la est și sud de Carpați s-au infiltrat elemente etnice și culturale străine, odată cu migrația triburilor germanice. Astfel, societatea est-și sud-carpatică avea o structură polietnică (daco-romani, daci neromanizați, germanici, sarmați).

Situația politică și etno-demografică respectivă a avut urmări și pe planul culturii materiale, anume formarea complexului cultural Sîntana de Mureș-Cernjachov, specific secolului al IV-lea. Cercetările din ultimul timp au arătat faptul că acesta s-a format prin aportul unor elemente culturale provincial-romane (cele mai numeroase), dacice, germanice și, în mai mică măsură, sarmatice; nu există nici cel mai mic indiciu care să fie atribuit slavilor.

Descoperiri aparținînd acestei perioade istorice au fost făcute în numeroase puncte ale spațiului extracarpatic;

unele dintre ele se suprapun pe obiective mai vechi, ceea ce probează continuitatea populației locale: Kodîn, Hliboca (raion Cernăuți), Budești, Delakeu, Zagaikani, Mălășești, Lucașovca II, Sobari, Bălăbănești etc. (Rep.Moldova), Bîrlad-Valea Seacă, Poienești, Fîntînele, Fedești (jud. Vaslui), Iași-Nicolina, Ciurchi (jud.Iași), Barcea (jud. Galați), Oreavu, Mărtinești (jud.Vrancea), Miorcani (jud. Botoșani), Tîrgșor (jud. Prahova), Mogoșani (jud.Dîmbovița), Gherăseni (jud.Buzău), Spanțov, Oinac (jud.Ilfov), Independența (jud.Călărași) etc. Aceste descoperiri au arătat că așezările culturii Sîntana de Mureș-Cernjachov erau situate, de obicei, pe forme de relief joase, ferite de vînturi, în apropierea surselor de apă și a terenurilor bune pentru agricultură. Locuințele erau construite la suprafață (unele erau foarte mari, ca cea de 120 m^2 de la Iași-Nicolina) sau îngropate în sol. Necropolele erau birituale, cuprinzînd morminte de înhumație și incinerație: sub influență romană, însă, probabil și a creștinismului, se observă trecerea masivă de la incinerație la înhumație, reducerea sau chiar abandonarea obiectelor de inventar, orientarea scheletelor V-E, după ritualul creștin. Aceste aspecte reprezintă, indiscutabil, influențe ale culturii spirituale romane, așadar sînt dovezi ale romanizării. Locuitorii spațiului extracarpatic practicau o agricultură extensivă, așa cum o arată întinderea unor așezări, pentru care foloseau seceri, pluguri, hîrlețe, rîșnițe etc. De asemenea, se ocupau cu creșterea animalelor (vite, păsări, etc.). În aceeași direcție, există foarte multe dovezi ale practicării diferitelor meșteșuguri: prelucrarea bronzului și fierului (Bîrlad-Valea Seacă, Comrat), confecționarea obiectelor din corn de cerb (20 de ateliere la Bîrlad-Valea Seacă), prelucrarea sticlei (Komarov, în Basarabia), olăritul (Adunații Copăceni, Mironești, jud. G i u r g i u). Un domeniu important al vieții economice îl constituiau relațiile comerciale cu Imperiul. Informațiile literare și descoperirile arheologice confirmă schimburile economice foarte active dintre populațiile de pe cele două maluri ale Dunării; ele

constituie alte dovezi ale continuării procesului de romanizare a populației nord-dunărene. Astfel, retorul Themistius scria că goții aveau posibilitatea să vîndă și să cumpere în toate cetățile Imperiului, dar în urma păcii din 369 Valens le-a răstrîns acest drept doar la două cetăți. De asemenea, numărul mare de materiale romane (amfore, amforete, căni cu gură trilobate, pahare de sticlă), precum și numeroase monede, mai ales de după anul 324, pun în evidență strînsele raporturi comerciale cu Imperiul.

Pe plan spiritual, în răstimpul celor o sută de ani au loc importante transformări. Cel mai interesant aspect îl constituie răspîndirea creștinismului. Astfel, numeroase izvoare literare vorbesc despre intensa viață creștină de la nordul Dunării, într-o zonă pe care istoricii o localizează în NE Munteniei și sudul Moldovei. În acest sens, istoricul bisericesc Socrates scria că prin tratatul din 332 încheiat între Constantin cel Mare și Ariaric, conducătorul goților, aceștia erau obligați să accepte libertatea pentru creștini. Drept urmare, organizarea noii religii cunoaște un mare avînt. Se formează o episcopie, în fruntea căreia s-au aflat Theofil, Ulfila, Goddas, Uranios și Silvanus, au slujit preoți ca Sansalas și Guthicas, s-au întemeiat mînăstiri unde s-au remarcat călugări ca Audius și Arpyla, s-au propagat diferite erezii (arianismul, audianismul), s-au întreținut relații cu bisericile din Imperiu, inclusiv din Scythia Minor. Răspîndirea creștinismului în rîndul populației autohtone s-a făcut în limba latină, fapt confirmat de scriitorul Auxentius de Durostorum, care, într-o lucrare dedicată lui Ulfila, arăta că acesta a propovăduit creștinismul la nord de fluviu "în limba greacă, latină și gotică"; singura populație căreia putea să-i vorbească în latinește era cea autohtonă, daco-romană sau în curs de romanizare. Unele descoperiri arheologice vin să confirme aceste știri: morminte orientate V-E, lipsite de inventar sau cu inventar puțin, precum și unele obiecte creștine (un medalion reprezentînd pe Daniel în groapa cu lei într-un mormînt de la Mihălășeni, jud. Botoșani). Răs-

pîndirea creștinismului în limba latină a fost o altă cale de romanizare a populației autohtone după retragerea stăpînirii romane din Dacia, a reprezentat um mijloc de întărire a legăturilor dintre romanitatea nord-dunăreană și cea sud-dunăreană, a constituit un factor de adîncire a caracterului romanic al culturii materiale și spirituale a populației locale, a dus la întărirea latinității limbii vorbite de către aceștia. De altfel, în mod sigur în secolul IV au intrat în limba populației daco-romane unii termeni creștini, dintre care basilica ("biserica") este cel mai evident. Aceasta constituie și o dovadă a continuității daco-romane în stînga fluviului, întrucît în Imperiu s-a impus termenul grecesc ecclesia, iar dacă românii ar fi venit de la sud de fluviu, atunci ar fi preluat și ei acest cuvînt, dar acest lucru nu s-a întîmplat.

Ca urmare a progresului rapid al creștinismului, șeful vizigoților, Athanarich, a început persecuțiile între anii 369-372; lor le-au căzut victimă mulți creștini, printre care și Sava Gotul, care a fost înnecat în rîul Buzău.

Paralel cu răspîndirea creștinismului, se observă și conservarea unor obiceiuri mai vechi, de factură antică, cum ar fi punerea în morminte a unor cărbuni sau lemne arse parțial, vase de băut, monede, ofrande de păsări, folosirea incinerației etc. Toate acestea dovedesc bogăția spirituală a locuitorilor nord-dunăreni, trecerea treptată de la spiritualitatea antică la cea creștină.

Pe planul organizării sociale și a raporturilor dintre migratori și autohtoni izvoarele literare și descoperirile arheologice permit formularea unor concluzii. Astfel, goții erau organizați în triburi, în fruntea cărora se aflau conducători (regi), precum Alavivus, Fritigern etc. Aceste triburi se uneau, formînd confederații (uniuni de triburi) puse sub autoritatea temporară a unui șef, așa cum era Athanarich, desemnat în izvoare cu titlul de iudex. Celula de bază a societății gotice era familia mare, așa cum o arată descoperirea unor locuințe de dimensiuni mari (Stallhaus), specifice vechilor germanici. Populația autohtonă trăia

organizată în obşti săteşti, aşa cum se desprinde foarte clar din Pătimirea sfîntului Sava Gotul;din această lucrare se poate observa existenţa în sate a unor adunări de obşte, a unui sfat, a instituţiei jurătorilor, precum şi a unor diferenţe de avere între membrii comunităţii. Faţă de dominatorii goţi, daco-romanii trebuiau să plătească un tribut, care consta în produse, participarea la unele lucrări sau la acţiuni militare.

Această perioadă istorică se încheie odată cu trecerea vizigoţilor în Imperiu sub presiunea hunilor (381). Aceşti migratori au ajuns în 375 în nordul Mării Negre şi, după ce au învins pe ostrogoţi, au trecut rîul Tyras (Nistru), silindu-i pe unii vizigoţi să treacă în Imperiu (376), iar pe alţii sub conducerea lui Athanarich să încerce o rezistenţă în zona de NE a Munteniei şi de sud a Moldovei, unde au ridicat un val de apărare. Dar germanicii n-au putut face faţă puternicii armate hunice, încît în 381 au fost nevoiţi să ceară îngăduinţă împăratului Theodosie de a trece la sud de Dunăre, lucru care s-a şi întîmplat. Cu aceasta, în istoria romanităţii nord-dunărene se deschidea o nouă etapă.

Romanitatea nord-dunăreană în timpul dominaţiei hunice (381-454): generalizarea romanizării . În a doua jumătate a secolului al IV-lea şi-au făcut apariţia în zona de nord a Mării Negre hunii. Aceştia erau o populaţie asiatică, de neam turanic, nomadă şi războinică. După ce au supus mai multe neamuri, au trecut Tyras-ul (Nistru), provocînd o mare panică în rîndul populaţiilor din zonă. O parte a vizigoţilor conduşi de Alavivus şi Fritigern, care îmbrăţişasă creştinismul, a primit permisiunea de a trece în Imperiu (376). O altă, sub conducerea lui Athanarich, a început să facă pregătiri de război. Dar fiind învinşi, s-au retras, spune istoricul Ammianus Marcellinus (XXXI,3), "în prăpăstiile munţilor". Aici, conducătorul vizigoţilor, "fiindu-i teamă de primejdia mai mare care se apropia,... a început să ridice ziduri înalte de la malurile rîului Gerasus (Siret) pînă la Dunăre, spintecînd în

două ținuturile taifalilor". Istoricii moderni au localizat acest "zid" ca fiind valul Stoicani-Ploscuteni, pe cînd alții îl identidică cu valul Moldovei de Mijloc. Oricum, această realizare n-a fost în măsură să-i protejeze pe vizigoți; ei au fost învinși și Athanarich a trebuit ca în 381 să ceară protecția împăratului Theodosie I "împreună cu toată mulțimea sa", scrie istoricul Socrates (Ist.bis., V, 10, 3-4). Astfel, ținutul nord-dunărean a intrat sub o nouă dominație, cea hunică.

Cercetările arheologice din ultimul timp au demonstrat faptul că invazia hunilor nu a avut un caracter atît de distrugător, cum se credea. Numeroase așezări și necropole ale populației autohtone din Republica Moldova (Dănceni, Mălăești, Budești), Moldova Vestică (Botoșani-Dealul Cărămidăriei, Nichiteni, Trușești-Cuha, jud. Botoșani; Iași-Fabrica de cărămizi, Iași-Nicolina, jud. Iași; Bîrlad-Valea Seacă, jud. Vaslui), Muntenia (Ipotești, jud.Teleorman; Tîrgșor, Budureasca, jud. Prahova), Transilvania (Bratei l, jud.Sibiu; Sighișoara, jud.Mureș; Țaga, Soporu de Cîmpie, jud. Cluj), Oltenia (35 de așezări sigur atribuite autohtonilor) își continuă existența.

Dominația hunică asupra spațiului nord-dunărean a avut un caracter nominal și temporar, fapt probat de inexistența unor așezări sau necropole hunice, ci doar a unor urme sporadice în NE Moldovei (Concești, Botoșani, Buhăeni etc.), NV Munteniei (Pietroasele - tezaurul "Cloșca cu puii de aur", Chiojd, Gherăseni, Bălteni), NV Transilvaniei (Apahida 2, Tăuteu, Moigrad, Coșoveii de Jos). Multe dintre aceste descoperiri formează așa-numitele morminte princiare, care aparțin, în special, grupurilor de populație supusă, mai ales ostrogotă, prin intermediul cărora hunii controlau politic și militar zona respectivă. Această realitate istorică e cu atît mai evidentă cu cît centrul stăpînirii hunice s-a aflat în Pannonia și cîmpia Tisei, pe care le-au luat în stăpînire în jurul anilor 420-430, trecînd prin Carpații Păduroși. De aici, sub conducerea regilor Rua, apoi a frații lor Bleda și Attila (434-445) și în cele din urmă doar

a acestuia (445-453) au organizat numeroase expediţii împotriva Imperiului roman de Răsărit şi de Apus.

Aşadar, din punct de vedere politic, romanitatea nord-dunăreană s-a aflat sub dominaţia hunilor. În tot acest timp, relaţiile cu romanitatea sud-dunăreană, deşi n-au încetat, s-au redus simţitor. Imperiul trecea printr-o situaţie foarte dificilă, părăsind teritoriile stăpînite pînă atunci în stînga fluviului. Numeroase aşezări au fost distruse (printre care şi Sucidava, Drobeta), trupe militare au fost desfiinţate, Attila reuşind să-şi extindă stăpînirea chiar şi în dreapta Dunării. Într-un cuvînt, raporturile dintre cele două ramuri ale romanităţii dunărene au fost mult îngreunate.

Dominaţia hunică a avut importante consecinţe şi pe planul culturii materiale a populaţiei autohtone. Astfel, invazia hunică a dus la abandonarea totală a vechilor aşezări urbane din fosta provincie (acum dispar din memoria oamenilor numele vechilor oraşe romane), generalizarea modului de viaţă rural şi, în acelaşi timp, uniformizarea culturii materiale şi spirituale a locuitorilor daco-romani. În mod aproape paradoxal, aceste aspecte au avut drept consecinţă continuarea şi definitivarea procesului de romanizare prin amestecul populaţiei romanizate cu cea neromanizată. Foarte semnificatică este, în acest sens, informaţia istoricului Zosimos (Ist.cont.,IV,34), care aminteşte pe carpodaci, aşadar pe carpii care se amestecaseră cu locuitorii vechii Dacii.

În general, însă, tabloul vieţii economice din această perioadă este marcat de o puternică sărăcire. Totuşi, populaţia autohtonă continua să practice activităţile tradiţionale, aşa cum o demonstrează descoperirile arheologice şi cum se desprinde din informaţiile istoricului Priscus Panites. Acesta scria că localinicii trăiau în sate, cultivau meiul, orzul, preparau mierul, se foloseau de bărci monoxile (Despre soliile romanilor la cei de alt neam, 3). De asemenea, relaţiile economice cu romanii au continuat,

căci Attila ceruse împăratului Theodosius II ca "tîrgurile să fie deschise deopotrivă și fără primejdie atît pentru romani, cît și pentru huni".

Nici pe plan spiritual legăturile cu Imperiul n-au încetat. Răspîndirea creștinismului de factură latină a continuat, căci, așa cum scria istoricul Sozomen (Ist.bis., VII, 26,6), episcopul Theotim I de Tomis desfășura, la sfîrșitul sec.IV, activitate misionarică la nord de Dunăre; pentru harul și virtuțile sale, "hunii" îl numeau "zeul romanilor". Acest fapt a avut consecințe și în domeniul lingvistic, în sensul că s-a întărit latinitatea limbii autohtonilor. În acest sens, Priscus Panites transmite știrea că a întîlnit la nordul fluviului și la curtea lui Attila oameni care vorbeau "limba ausonilor", adică limba romanilor, deci latina, întrucît "ausonii" erau un nume arhaic dat romanilor.

Care au fost raporturile dintre huni și populația autohtonă se poate desprinde din informațiile literare și din unele date arheologice. Astfel, istoricul Iordanes (Getica, 178) scria că Attila era "stăpînul tuturor hunilor și singurul stăpînitor al aproape tututror neamurilor din întreaga Sciție". Popoarele cucerite continuau să fie conduse de proprii lor "regișori", dar asupra lor Attila avea o putere despotică. Căci, scrie Iordanes (Getica, XXXVIII, 199-201), "conducătorii diferitelor popoare așteptau ca și slugile semnul lui Attila și cînd acesta le dădea un semn din ochi, fără să murmure, fiecare cuprins de frică și cutremur sta smirnă și îndeplinea numaidecît ordinul dat. Singur Attila, regele tuturor regilor (rex omnium regum), îngrijea de toți și pentru toți". Fiind în primul rînd războinici și nomazi, hunii disprețuiau munca cîmpului. "La dînșii /adică la huni/, ne informează istoricul Ammianus Marcellinus, nimeni nu ară și nici nu pune vreodată mîna pe plug; căci toți umblă de colo pînă colo fără sălașuri statornice, fără cămin și fără lege, fără un trai regulat, dintotdeauna ca niște fugari, împreună cu căruțele în care locuiesc..." (XXXI, 2,10). În consecință, alimentele necesare hranei și le

procurau de la populația locală sub forma unui tribut. De asemenea, este posibil ca daco-romanii să fi fost obligați să participe la campanii militare alături de huni, căci Zosimos arăta că la 381 carpodacii i-au însoțit pe huni în campaniile împotriva romanilor.

Confederația hunică s-a determinat în anul 454, în urma bătăliei de la Nedao. După moartea lui Attila (453), "Ardaric, regele gepizilor... supărat de faptul că atît de multe neamuri sînt tratate ca niște sclavi fără valoare, s-a răsculat /în 454/ cel dintîi împotriva fiilor lui Attila. Avînd succes, a șters rușinea și pata rușinoasă a sclaviei, care îi fusese impusă, și a eliberat - prin acțiunea sa de cîștigare a independenței - nu numai neamul său, dar și pe celelalte, care erau la fel de asuprite" (Iordanes, Getica, 260). O parte dintre huni s-au retras în Asia, alții au fost primiți în Imperiu, fiind colonizați în partea nordică a Scythiei Minor. Astfel, lua sfîrșit dominația hunică asupra romanității nord-dunărene; în istoria ei începea o nouă etapă.

Romanitatea nord-dunăreană între 454-568: apariția romanicilor. Această etapă istorică începe după destrămarea confederației hunice (454) și sfîrșește odată cu distrugerea regatului gepidic de către coaliția avaro-longobardă (568), eveniment cu adînci consecințe pentru situația spațiului carpato-dunărean.

Înfrîngerea hunilor în bătălia de la Nedao (454) de către coaliția condusă de gepizi a dus la importante modificări politice în zona Dunării Mijlocii și de Jos. Pînă la instalarea primelor grupe slave în doua jumătate a secolului al VI-lea odată cu migrația avarilor, zona respectivă cunoaște o perioadă de acalmie politică; nu se constată urme numeroase ale unor populații migratoare care să fie puse în legătură cu eventuala lor dominație politică. Astfel, așa cum scria Iordanes (Getica, 264), după înlăturarea dominației hunice, gepizii ar fi pus stăpînire "ca învingători... pe pămîntul Daciei întregi". Dar descoperirile arheologice nu confirmă informația istoricului

roman. Prezența gepizilor în Transilvania este destul de redusă în acest interval, fiind reprezentată de descoperirile de la Moreşti (jud.Mureş), Porumbeii Mici (jud. Harghita) şi mormintele princiare de la Apahida 1 şi 2 şi Someşeni (jud.Cluj). Cercetătorii au constatat faptul că gepizii îşi exercitau autoritatea asupra Transilvaniei în calitate de federaţi ai Imperiului roman de Răsărit, aşa cum o arată splendidele obiecte de port (fibule din aur sau sardonix, inele cu inscripţie, medalioane etc.), care nu puteau ajunge aici decît în urma unei investituri imperiale asupra unui şef local.

Singura autoritate politică în zonă rămîne Imperiul de la Constantinopol. Refăcut datorită măsurilor cu caracter economic, financiar şi militar luate de Anastasius I şi de Iustinian I, statul roman revine cu autoritate pe linia Dunării şi chiar în stînga acesteia.Procopius din Caesareea, în cunoscuta lucrare Despre zidiri, cap.IV, arată că Iustinian a refăcut pe malul stîng al fluviului cetăţile Lederata, pe care a transforma-o "într-o fortăreată mare şi deosebit de întărită", Zernes (Dierna-Orşova) şi Sucidava. Cercetările arheologice şi descoperirile monetare confirmă faptul că în această perioadă zone întregi din Banat, Oltenia, sudul Munteniei şi eventual al Moldovei au fost stăpînite de Imperiul romano-bizantin. Aici au staţionat trupe romane, s-a făcut simţită administraţia imperială, s-a vorbit latineşte, într-un cuvînt, a existat o intensă viaţă romană. Acest fapt a contribuit la întărirea romanităţii nord-dunărene, la extinderea romanizării.

Această situaţie politică favorabilă a avut consecinţe foarte importante pentru evoluţia populaţiei locale nord-dunărene; s-au realizat unele progrese în planul dezvoltării economico-sociale, s-a desăvîrşit uniformizarea culturii materiale şi spirituale autohtone, astfel încît pe plan etnolingvistic s-a realizat definitivarea caracterului romanic al populaţiei locale nord-dunărene; astfel a fost posibilă mai tîrziu asimilarea slavilor rămaşi în stînga Dunării şi încheierea procesului de formare a poporului român.

Populația romanică se individualizează printr-o cultură materială și spirituală unitară, delimitată prin aspectele Costișa-Mănoaia-Botoșana-Hanska în Moldova, Cireșanu în Muntenia, Bratei 1 în Transilvania și Biharea în Crișana. Această unitate nu ar fi fost posibilă dacă cei care au creat și vechiculat aceste aspecte culturale nu ar fi avut o origine și o limbă comune. Practic, din acest moment putem vorbi de romanici, strămoșii cei mai apropiați și românilor.

Cercetările arheologice făcute în Bucovina (Porubna, Hliboca, Kodîn), Rep.Moldova (Hanska, Hucea, Mălăiești, Răscani), Moldova vestică (Botoșana, Zaharești, jud.Suceava; Draxini, Corlăteni, Nichiteni, jud.Botoșani; Iași-Nicolina, Cîrniceni, Buțuluc, jud.Iași; Costișa-Mănoaia, Davideni, Tîrpești, jud.Neamț, Băcău- Curtea Domească, Ștefan cel Mare, jud.Bacău; Dodești, Gara Banca, Drăgești, Fălciu, jud.Vaslui; Suceveni, jud. Galați; Focșani, Coroteni, jud. Vrancea), Muntenia (Budurească 3,4,5, Izvorul Dulce, jud. Buzău; Cireșanu, jud.Prahova), Transilvania (Bratei 1, Obreja, jud.Sibiu; Sighișoara, Murești, jud.Mureș; Dealul Viilor, Poiana, Țaga, jud.Cluj), Crișana (Biharea, jud. Bihor) au scos la iveală numeroase mărturii privind modul de viață, ocupațiile, viața spirituală a romanicilor. Astfel, așezările erau situate pe terenuri joase, de-a lungul rîurilor și văilor secundare,în apropierea unor cursuri de apă. Locuințele erau dispuse în linii sau grupate "în cuiburi", fenomen care poate fi pus în legătură cu existența unor familii înrudite. Ocupațiile erau cele tradiționale (agricultura, creșterea vitelor, olăritul, în anumite zone prelucrarea minereurilor, extragerea sării, meșteșugurile casnice),ceea ce probează caracterul sedentar, stabil al populației. De asemenea, se pot constata unele progrese, cum ar fi creșterea procentului de ceramică provincial-romană, ca urmare a revenirii stăpînirii romane în zona Dunării, sporirea cantității de ceramică lucrată la roată, preluarea unor tehnici meșteșugărești romane (turnarea în tipare a unor bijuterii, obiecte de port bizantine, obiecte creștine), spor demo-

grafic etc.Legăturile comerciale cu Imperiul sînt foarte puternice, fapt probat de intensificarea circulației monetare și sporirea numărului de produse romano-bizantine în spațiul nord-dunărean (amfore; opaițe, vase din aramă și metale prețioase, obiecte de podoabă din aur și argint etc.).

Pe plan spiritual se constată, de asemenea, însemnate progrese. Este vorba, în primul rînd, de intensificarea răspîndirii creștinismului de limbă latină. Acest lucru a fost posibil datorită liniștii politice din zona Dunării Mijlocii și de Jos, înființarea a numeroase episcopii pe linia fluviului (Sirmium, Singidunum, Viminacium, Ratiaria, Bononia, Oescus, Novae, Axiopolis, Capidava, Dinogetia etc.), care și-au extins jurisdicția și asupra teritoriilor nord-dunărene, revenirea stăpînirii romane la nord de fluviu și dezvoltarea unei vieți creștine intense. Nu întîmplător, odată cu înființarea arhiepiscopiei Iustiniana Prima în 535 în provincia Dacia Mediteraneea, împăratul Iustinian a extins jurisdicția acesteia și asupra creștinilor nord-dunăreni. Dovezile privind răspîndirea creștinismului sînt foarte numeroase, în toate zonele nord-dunărene. Astfel, la Sucidava a funcționant o basilică creștină, eventual și una la Drobeta. În bazinul Someșului, în zona Apahidei, a existat în secolul V un episcopat, fiind cunoscut numele unuia dintre episcopi - Omharus. Obiectele creștine s-au înmulțit foarte mult, ceea ce arată creșterea numărului de adepți ai noii religii; ele reprezintă: cruciulițe (în multe localități), tipare (Bucureasca 4, Izvorul Dulce, Sînmiclăus), opaițe (Bumbești, Feldiora, Răcari, Luciu etc.), vase cu cruci etc. De asemenea, foarte multe morminte prezintă caracteristici de rit și ritual creștine. Toate acestea au contribuit la întărirea romanității nord-dunărene, la apropierea ei de cea din dreapta fluviului, la îmbogățirea lexicului latin, la individualizarea autohtonilor ca etnic romanic. De altfel, acest lucru este confirmat și de unele izvoare literare, care amintesc despre folosirea limbii latine la

nordul fluviului în prima parte a secolului al VI-lea. Astfel, Procopius din Caesarea vorbeşte despre un "ant" (dar era romanic) pe nume Chilbudios care vorbea latineşte (Despre războaie, VII, 14).

Această perioadă de linişte şi stabilitate a început să se deterioreze mai ales de la mijlocul şi în a doua jumătate a secolului al VI-lea. Şi pînă atunci avuseseră loc mişcări ale unor populaţii, precum hunii-kutriguri şi anţii, dar Imperiul romano-bizantin avusese suficientă forţă şi abilitate pentru a înlătura primejdia. Astfel, anţii fuseseră legaţi printr-un tratat (foedus) în 545, iar în 551 şi 561 puterea hunilor-kutriguri şi utriguri a fost distrusă prin aplicarea cunoscutului principiu divide et impera ("împarte şi stăpîneşte"). De asemenea, gepizilor le-a fost reînnoit statutul de federaţi. Dar în anii 561-562 au ajuns în zona gurilor Dunării o altă seminţie nomadă de origine mongoloidă - avarii. Ei au trimis mai multe solii la Constantinopol, prin care cereau să fie primiţi în Imperiu, dar au fost refuzaţi, plătindu-li-se, în schimb, subsidii. După moartea lui Iustinian, noul împărat, Iustin II (565-578), a refuzat să le mai plătească sumele anuale. În aceste condiţii, avarii conduşi de khaganul Baian au acceptat propunerea longobarzilor de a lupta împreună împotriva gepizilor, cu condiţia însă ca avarii să primească "a zecea parte din toate patrupedele care se aflau la longobarzi şi, dacă aveau să fie biruitori,... jumătate din pradă şi tot ţinutul gepizilor" (Menander Protector, frag., 25). Sub loviturile avaro-longobarde, regatul gepidic a fost desfiinţat în 568. Astfel, în istoria spaţiului nord-dunărean începea o nouă etapă.

Romanitatea nord-dunăreană între 568-680/700: apariţia străromânilor. Etapa istorică respectivă are ca limită de început instaurarea dominaţiei avare în spaţiul nord-dunărean în urma distrugerii statului gepidic (568), iar ca moment de sfîrşit invazia bulgarilor şi formarea celui de-al doilea khaganat avar (680). Ea reprezintă ultima sec-

Scanned with OKEN Scanner

venţă de timp în evoluţia populaţiei romanice către poporul român. Din secolul al VIII-lea se poate vorbi în mod definitiv de români.

În tot acest interval istoric au loc o serie de importante transformări pe plan politic, economico-social, cultural şi demografic.

Astfel, pe plan politic, un teritoriu foarte întins, din zona stepelor Rusiei sudice şi pînă la Alpi şi din Boemia la Dunărea de Jos, se afla sub autoritatea avarilor. Centrul puterii lor se afla în Cîmpia Tisei, aşa încît dominaţia asupra teritoriului carpato-dunărean a avut un caracter nominal. Această situaţie politică, bazată pe pax avarica, tulburată doar pînă la 602 (momentul trecerii slavilor în Imperiu), a creat o anumită stabilitate în spaţiul respectiv, ceea ce a îngăduit o dezvoltare ascendentă a populaţiei locale, care, în final, va reuşi să se afirme ca un etnos aparte, cu structuri economico-sociale noi, cu o viaţă spirituală specifică.

Evenimentul cel mai important de la începutul etapei respective îl constituie migraţia slavilor. Incursiuni ale neamurilor slave sînt amintite de izvoarele romano-bizantine încă din prima parte a secolului al VI-lea, dar ele aveau doar un caracter de pradă, după care cetele slave se retrageau în teritoriile de pornire de pe Niprul Mijlociu şi Superior. Nu există urme materiale care să poată fi atribuite slavilor în această perioadă. Abia din a doua jumătate a secolului al VI-lea şi în special în ultimul său sfert, în strînsă legătură cu migraţia avarilor, a început deplasarea masivă a slavilor pe teritoriul carpato-nistrean şi dunărean.

Patria primitivă a slavilor se afla în Ucraina occidentală, la sud de mlaştinile Pripetului, în zona Niprului Mijlociu şi Superior, ca şi în părţile învecinate ale Poloniei de astăzi, pînă la Carpaţi. Cercetătorii au arătat că elementele specifice ale culturii slave s-au format foarte tîrziu, cu puţin timp înainte de începutul

migrației lor. Așa se explică inferioritatea culturală a lor față de populația romanică și rapiditatea cu care aceasta din urmă a asimilat pe slavii rămași în mijlocul ei.

Slavii au pătruns pe teritoriul carpato-dunărean în etape succesive, din direcții diferite și pe căi deosebite. Astfel, așa cum o arată repartiția geografică și concentrarea descoperirilor slave timpurii în anumite zone ale țării, migrația lor a afectat mai întîi zonele nord-estice ale Basarabiei și Moldovei vestice, apoi culoarul Siretului și Cîmpia Munteniei. Un alt grup a pătruns dinspre regiunile vecine de la est de Nistru, apoi peste Prut, infiltrîndu-se în răsăritul Podișului Moldovenesc, iar de aici, peste cursurile inferioare ale Prutului, Bîrladului și Siretului și peste colinele Tutovei, au ajuns în Cîmpia Română.

În Transilvania, primele grupe slave au pătruns în colțul de SE al acestui teritoriu, venind de pe valea Siretului și trecînd prin pasurile Carpaților, așa cum o demonstrează cercetările din așezările de la Cernat, Poian, Bezid, Sălașuri, Filiași. Tot la începutul migrației au pătruns în Maramureș anumite grupe slave. În restul teritoriului ardelean, respectiv în centrul și vestul său, așezările și necropolele slavilor nu pot fi datate mai devreme de sfîrșitul sec.VII și începutul sec.VIII (descoperiri de la Mediaș, Gușterița, Bratei etc.), fapt care se datorează prezenței gepizilor (Noșlac, Bratei, Gîmbaș, Band, Valea Largă).

În Banat, vestigiile de caracter slav lipsesc cu desăvîrșire înainte de secolul al VII-lea, în timp ce în Oltenia urme sporadice apar de la sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul celui următor (Făcăi, Insula Banului, Balta Verde).

În momentul în care pătrund în teritoriile locuite de populația romanică, slavii erau în posesia unei culturi extrem de rudimentare; ei nu cunoșteau roata olarului,

nu posedau suficiente cunoştinţe privitoare la meşteşugul olăritului (prepararea lutului, ardere), nu exista o diviziune a muncii suficient de dezvoltată. Istoricul Procopius din Caesareea scria (Despre războaie, VII,14) că slavii "locuiesc în colibe jalnice, răzleţiţi mult unii de alţii şi mereu se mută dintr-un loc în altul" şi că duceau "o viaţă aspră şi neîngrijită... şi sînt mereu plini de murdărie". Autorul Mauricius (Strategikon,XI,4) arăta, de asemenea, că slavii duceau" o viaţă de jaf", iar împăratul Leon cel Înţelept (Tactica, XVIII, 106) preciza chiar că "suportau greu muncile agricole, deoarece iubeau o viaţă mai liberă şi lipsită de trudă, decît să dobîndească cu multă osteneală belşug de băuturi şi avere".

Şi pe plan social slavii erau inferiori populaţiei romanice. În timp ce aceasta din urmă trăia organizată în obşti săteşti, bazate pe criterii economice şi valori juridice superioare, avînd ca celulă de bază familia monogamă, slavii se aflau în ultima fază a comunei primitive, respectiv democraţia militară. Istoricul Procopius precizează foarte explicit (Despre războaie, VII, 14, 22): "neamurile acestea, sclavinii şi anţii, nu sînt conduse de un singur om, ci trăiesc din vechime în rînduială democratică şi de aceea treburile lor, atît cele prielnice, cît şi cele neprielnice, sînt totdeauna dezbătute de către obşte".

În sfîrşit, viaţa lor spirituală era dominată de credinţe păgîne, animiste, de adorarea unor divinităţi ale fulgerului, rîurilor, a nimfelor etc., în cinstea cărora jertfeau "boi şi alte animale de tot felul" (Procopius, Despre războaie, VII, 14, 23-24). Cu alte cuvinte, ei se deosebeau şi pe plan religios de populaţia romanică, adeptă a creştinismului de factură latină.

Acest nivel inferior de dezvoltare nu avea cum să determine exercitarea unor influenţe slave asupra localnicilor; cercetătorii au arătat că procesul a fost invers, dinspre romanici spre slavi, respectiv, adoptarea de către aceştia a roţii încete pentru confecţionarea ceramicii,

a unor forme de vase, decoruri, tehnici de ardere, chiar cuvinte (lună, lunátik= somnabul < luna; Rusalii < Rosalia; koleda, koljada < Calendae; Trojanú < Traianus; strzygon < striga). Singurul cuvînt slav intrat în limba română în această perioada timpurie a fost sclau de la sclavus, sclavinus (numele slavilor).

În anul 602, ca urmare a răscoalei armatei de la Dunăre și a prăbușirii apărării granitei nordice a Imperiului, slavii au trecut în masă la sud de fluviu. Acest eveniment a avut consecințe enorme pentru destinul romanității carpato-dunăreano-pontice. Așezarea slavilor în Balcani a dus la spargerea romanității orientale, deplasarea unor grupe romanice spre sudul, sud-vestul și nordul Peninsulei Balcanice, ruperea romanității dunărene, crearea posibilităților de dezvoltare liberă a romanității nord-dunărene și de asimilare a rămășițelor slave rămase în teritoriul carpato-danubian.

În tot acest răstimp, populația locală a continuat să se dezvolte într-un ritm ascendent. Ea făurise o civilizație unitară, dezvoltată organic din cea precedentă și care este cunoscută în literatura istorică sub numele de Ipotești-Cîndești-Ciurelu în Muntenia și Oltenia, Suceava (Șipot)-Botoșana II-Hanska II pentru spațiul carpato-nistrean, Bratei 2 pentru Transilvania. Anumite deosebiri constatate între ele se datorează prezenței gepizilor în Transilvania, influenței romano-bizantine mai active în Muntenia, distrugerilor mai puternice în Moldova datorate migrației slavilor etc. Pe ansamblu, cultura materială și spirituală a populației nord-dunărene se caracterizează printr-o mare unitate; ea reprezintă ultima fază din evoluția romanității carpato-danubiene spre românitate; de aceea, cultura secolelor VI-VII poate fi atribuită strămânilor.

Cercetările arheologice din ultimul timp desfășurate în Transilvania (Aiton, Țaga, Soporu de Cîmpie, jud. Cluj; Bratei 2, Șeica Mică, jud. Sibiu; Dindești, Berea, jud.

Satu Mare; Biharea, Secuieni, jud.Bihor etc.), Banat (Cladova, Felnac, jud.Arad; Orşova, Drobeta, Svinița, Ostrovul Mare, Insula Banului, Hinova, jud.Mehedinți etc.), Oltenia (Vela, Verbița, jud. Dolj; Ipotești, Făcăi, Orlea, Gropșani, jud.Olt etc.), Muntenia (Băleni-Români, jud. Dîmbovița; Budureasca, Tîrgșor, Șirna, jud.Prahova; Dulceanca, Radovanu, Olteni, jud.Teleorman; pe raza municipiului București; Sărata Monteoru, jud.Buzău, etc.), Moldova vestică (Suceava-Șipot, Botoșana, Todirești, Budeni, jud. Suceava; Cucorăni, Băiceni, Lozna-Străteni, jud.Botoșani; Davideni, Izvoare-Bahna, Bornis, Valea Neagră-Dulcești, jud.Neamț; Iași-Nicolina, Iași-Crucea lui Ferent, jud. Iași; Dodești, Horga, Fedești, Rateșul Cuzei, jud.Vaslui etc.), Bucovina (Cuciurul Mare, Socol, Kodîn, Hliboca), Rep.Moldova (Seliștea, Dănceni, Hucea, Hanska II etc.) au adus importante precizări privind evoluția istorică a populației strărom ânești.

Astfel, s-a constatat o creștere a numărului de așezări și necropole (peste 400), ceea ce demonstrează un evident spor demografic. În al doilea rînd, s-a observat o concentrare a așezărilor autohtone pe anumite subunități geografice (zone de podiș și de cîmpie, văi ale unor cursuri de apă) cum ar fi cîmpia Burdea, văile mijlocii și inferioare ale Oltului, Jiului, Agreșului, Buzăului, teritoriul orașului București etc. în Muntenia și Oltenia, cursurile inferioare ale rîului Prut, Suceava, Moldova, Bistrița, Bîrlad, Putna, interfluviul Bahlui-Jijia, Trotuș-Siret, Elan-Horincea etc. în Moldova. Această relitate stă în legătură cu începutul procesului de unificare a obștilor sătești în formațiuni mai mari ("romanii populare"), care vor sta la baza apariției primelor formațiuni politice românești din secolele VIII-IX (cnezate, țări, "codri" etc.). Unificarea a fost determinată de anumite cauze, precum exploatarea în comun a unor resurse naturale (pășuni, surse de apă, zăcăminte de minereuri etc.), realizarea unor lucrări de defrișare, îndiguire etc., caracterul exogam al căsătoriilor, necesitatea apărării în comun împotriva

migratorilor etc.

Pe planul dezvoltării economice, se constată o continuare a modului de viaţă rural, dar cu progrese evidente. Astfel, activităţile tradiţionale, specifice unei populaţii stabile (agricultură, creşterea vitelor etc.) continuă să fie practicate. În acelaşi timp, se adaugă o dezvoltare mai puternică a meşteşugurilor specializate, cum ar fi prelucrarea fierului, confecţionarea bijuteriilor şi a obiectelor vestimentare, producerea ceramicii (Dumbrăveni, Corund, Felnac, Band, Sighişoara în Transilvania; Hucea (Rep.Moldova), Botoşana, Dodeşti, Davideni, Bornis, Ştefan cel Mare în Moldova vestică; Budureasca, în Muntenia etc.). De asemenea, în aşezări sporeşte cantitatea vaselor lucrate la roată, dar apar şi o serie de „tipuri hibride", ca urmare a contactelor cu migratorii slavi. În sfîrşit, în condiţiile instaurării economiei naturale în Imperiul bizantin şi a interpunerii slavilor între Dunăre şi Balcani raporturile economice cu statul de la Constantinopol sînt diminuate, dar ele nu încetează cu totul. Faptul este probat de circulaţia multor obiecte de factură bizantină în spaţiul nord-dunărean (vase din metal, ceramică, unelte, podoabe, obiecte de factură creştină etc.).

Unele progrese se observă şi pe planul organizării sociale. Acestea au fost favorizate de următorii factori: relativa linişte politică instaurată după trecerea slavilor în Imperiu, care a îngăduit acumularea unor bunuri de către anumiţi membri ai obştilor în condiţiile dezvoltării economice ascendente; interesul migratorilor (avari) pentru perceperea tributurilor în mod regulat prin intermediul unor persoane de încredere din rîndul localnicilor; teritorializarea satelor; influenţa exercitată de organizarea obştii bizantine, care în secolele VII-VIII devine structura socio-economică şi militară de bază a Imperiului bizantin; permanentizarea dreptului de folosinţă asupra unor terenuri din cadrul obştii (locul de casă cu spaţiul aferent, terenurile defrişate prin efort propriu). Din acest punct de vedere, slavii n-au avut nici o influenţă, întrucît, aşa cum s-a văzut,

aveau forme inferioare de organizare.

Prin intermediul cercetărilor arheologice s-au putut determina anumite aspecte ale acestei evoluții sociale. Astfel, gruparea obștilor pe anumite zone reflectă și o oarecare ierarhizare în cadrul lor, întrucît trebuiau reglementate problemele de natură economică, religioasă, militară, raporturile cu migratorii. În al doilea rînd, se observă gruparea unor case din sat pe anumite "cuiburi", ceea ce demonstrează existența familiilor-nucleu și a familiilor-înrudite. Aceste familii aveau drept de proprietate individuală asupra casei și a anexelor din jur (cuptoare etc.), așa cum se constată Branișteă, Seliște, Gura-Bîcului (Rep. Moldova), Davideni, Izvoare-Bahna (jud.Neamț) și Budureasca (jud.Prahova). Pe de altă parte, faptul că în unele așezări se găseau locuințe de mari dimensiuni, ca cea de la Bacău-Curtea Domnească, de 26,10 m, sau de o formă aparte, precum cea de la Udești (jud.Suceava), care ar fi etajată, arată că în cadrul comunităților erau oameni cu o anumită stare mai bună. În acest mod, se pot observa transformările care începură să aibă loc în obște - forma de organizare social-politică și de muncă de o mare tradiție la populația autohtonă. De altfel, păstrarea în limba română a unor cuvinte de originie dacică (mos) și latină (sat < fossatum, judex, județ < iudicium, lege < lex, domn < dominus, ceată < coetus, țară < terra etc.) probează vechimea obștii la români. Este foarte posibil ca, sub influență avarică, străromânii dă fi preluat termenul jupan.

Toate aceste transformări de natură demografică, economică și socială constituie premisele trecerii spre o nouă orînduire - feudalismul, care din secolul al VIII-lea apare definitiv cristalizat.

Perioada de timp cuprinsă între sfîrșitul secolului al VII-lea și secolul al VIII-lea prezintă și interesante evoluții în domeniul vieții spirituale. În primul rînd, se constată o sporire o numărului de obiecte de factură creștină în toate zonele țării: cruciulițe de aramă, argint, bronz sau bilon la Sucidava, Davideni-Neamț, Budureasca-

-Prahova, Bâleni-Dîmbovița etc.; filacteriu la Sărata-Monteoru-Buzău; opaițe la Dej, Turda, Cluj; géme cu motive creștine în Transilvania, Oltenia, Banat; cataramă cruciformă la Bratei-Sibiu; cap de centură decorat cu semnul crucii la Noșlac-Alba; tipare de cruciuliți la Olteni-Teleorman, Străulești-București, Botoșana-Suceava, Davideni-Neamț; toate acestea demonstrează o creștere a numărului de adepți ai religiei creștine în rîndul populației autohtone. În strînsă legătură cu acesta este și existența unor necropole și morminte izolate de înhumație cu orientare și elemente de ritual creștin în Moldova vestică (Secuieni, Săbăoani, Moldoveni), Muntenia (Vadu Săpat, Ceptura), Oltenia (Rîureni), Transilvania (Valea Largă etc.). Pe de altă parte, se observă și practicarea ritului incinerației, dar aceasta nu înseamnă întroarcerea la păgînism a daco-romanelor, ci o activare a tradițiilor locale, geto-dacice. Semnificativ este, în acest sens, un mormînt de incinerație de la Sărata Monteoru (jud. Buzău), care conținea în urna cinerară un filacteriu, așadar cel incinerat era creștin. De altfel, biserica n-a interzis arderea morților decît la sfîrșitul secolului al VIII-lea.

Un alt aspect al dezvoltării culturale este păstrarea caracterului romanic, observat în toate compartimentele creației materiale și spirituale. De altfel, izvoarele literare ale vremii precizează specificul romanic al populației nord-dunărene, așa cum face, în prima parte a secolului VII, Mauricius, care vorbea clar despre existența unor "romani" în stînga fluviului (Strategikon, XI, 4). Romanitatea a fost întărită de către numeroșii prizonieri pe care slavii și avarii i-au luat din Imperiu în urma conflictelor cu armatele romano-bizantine.

Romanitatea și creștinismul populației autohtone au fost elementele definitorii care au individualizat-o, au personalizat-o de migratori și au îngăduit asimilarea acestora. Semnificativ este, în acest sens, faptul că în jurul anului 680 toate necropolele gepidice din Transilvania, formate după desființarea regatului (Bratei, Noș-

lac, Cîmbaş) îşi încheie existenţa, ceea ce constituie o dovadă clară a asimilării acestui grup etnic de către străromâni. Acelaşi lucru s-a întîmplat cu slavii rămaşi după trecerea lor în masă la sudul Dunării. Pe această bază se poate afirma fără echivoc că în secolele VI-VII se încheie evoluţia tuturor componentelor care vor defini specificul poporului român ca etnos aparte în sud-estul Europei (structură economico-socială deosebită, caracter romanic combinat cu importante tradiţii geto-dacice, latinitate a limbii, viaţă religioasă creştină).

Etapa istorică respectivă se încheie spre sfîrşitul secolului al VII-lea, în condiţii bine determinate. Astfel, ca urmare a unor modificări politico-demografice ce au avut loc în secolul VII în regiunie dintre Volga, Don şi Marea Caspică, în zona nordică a gurilor Dunării îşi face apariţia un nou grup etnic - protobulgarii turanici conduşi de khaganul Asparuch. Conform ştirilor lui Theophanes Confessor, acest "neam murdar şi nespălat s-a aşezat în Onglu, dincolo de Dunăre" (Cronografia, anul 6171 (679)); zona respectivă a fost localizată de istorici la nord de Dunăre, între Nistru şi Prut (Bugeac). Întrucît năvăleau deseori "în ţinuturile din apropierea Dunării" aflate atunci "sub oblăduirea creştinilor", împăratul Constantin al IV-lea Pogonatul a încercat să-i alunge, dar n-a reuşit (680). Bulgarii pătrund în dreapta fluviului, înfiinţînd primul ţarat bulgar. Migraţia lor a afectat doar pentru scurt timp ţinuturile extra-carpatice.

Paralel cu aceste evenimente, un nou val de avari se îndreaptă către Cîmpia Tisei, unde pun bazele celui de-al doilea khaganat avaric (680-795/6). Astfel, către începutul anului 700 începe o nouă etapă istorică în evoluţia romanităţii carpato-dunăreano-pontice.

3) Încheierea procesului de etnogeneză a românilor (sec.VIII)

Momentul apariţiei românilor în istorie. Primele ştiri despre români. Etnogeneza românească a constituit,

așa cum s-a văzut, un proces de lungă durată, desfășurat pe parcursul mai multor secole. Elementul de bază al acestui îndelungat proces l-a constituit romanizarea populației autohtone, traco-geto-dacice. Pe etape, etnogeneza poate fi rezumată astfel:

1) sec. I î.e.n. - sfîrșitul sec.III e.n.: etapa formării romanității orientale, a „comunității lingvistice latine" dintre Carpați, Balcani și Marea Neagră;

2) sfîrșitul sec.III - mijlocul sec.V: etapa generalizării romanizării și a uniformizării culturii daco-romanilor;

3) mijlocul sec.V - sfîrșitul sec.VI: etapa afirmării romanicilor;

4) sfîrșitul sec.VI - începutul sec.VIII: etapa strămoșilor românilor;

5) din secolul al VIII-lea se poate vorbi de români; aceasta este momentul de apariție a poporului român și a limbii române în istorie. Această realitate este dovedită de mai multe argumente:

1) Începînd din secolul al VIII-lea, pe întreg spațiul cuprins între Nistru (în est), Tisa și zona lacului Balaton (la vest), ținutul Cernăuților (la nord) și munții Balcani (la sud) se formează o cultură unitară, cunoscută în literatura istorică sub numele de cultura Dridu. Ea s-a născut pe fondul cultural anterior (Suceava-Botoșana II-Hanska II, Ipotești-Cîndești-Ciurelu, Bratei 2) și nu prezintă deosebiri de la o zonă la alta. În consecință, ea nu putea fi decît creația unei populații unitare ca etnic și lingvistic; în mod logic, aceasta este populația locală, aflată într-un moment superior al evoluției sale, așadar populația românească.

2) Primele informații sigure despre români ca popor aparte duc către aceeași concluzie. Astfel, cronica notarului

anonymus al regelui Bela (II ?,III ?), redactată în secolul XII, menționează pe românii din Crișana, Transilvania și Banat împotriva cărora au luptat maghiarii la sfîrșitul sec.IX și începutul sec.X. Faptul, că anonymus îi pomenește pe români în acel moment nu înseamnă că atunci s-au format ca popor, ci că la acea dată existau deja*.

3) În același interval de timp (sec.VIII/IX), sînt menționate și celelalte popoare sau limbi romanice.

Secolul al VIII-lea are în istoria românilor și o importanță aparte pe planul dezvoltării economico-sociale .Cu acest veac începe propriu-zis Evul Mediu în spațiul carpato-dunăreano-pontic; faptul a fost posibil în urma dezvoltării firești a societății autohtone, ca urmare a transformărilor care începuseră să se manifeste încă din secolele VI-VII. Aceasta are implicații și pentru afirmarea românilor între celelalte popoare din zonă, întrucît autorii vremii au început să-i consemneze tocmai din momentul în care și-au format structuri politico-statale, s-au afirmat pe plan militar, au jucat un anumit rol în configurația politică din SE Europei. Pînă atunci populația autohtonă n-a fost amintită în izvoarele literare decît foarte rar, întrucît era o populație sedentară, pașnică, dominată de diferite neamuri migratoare (goți, huni, avari). Or, autorii nu se interesau decît de populațiile războinice, cu care Imperiul roman și apoi bizantin intra în contact, nu consemnau decît evenimentele frapante, spectaculoase, deosebite. Așa se explică așa-numitul argument al tăcerii (ex silentio) pe care adepții teoriei imigrationiste îl invocă pentru a susține lipsa continuității daco- romanilor în mileniul I.

Numele poporului român. În unele izvoare istorice românii sînt desemnați cu termenii valah, vlah, voloh, Wallach, olah, blak etc. Toate aceste cuvinte sînt echivalente, fiind folosite de populații neromanice (germani, slavi, greci,

---

*Unii istorici consideră că cele mai vechi știri despre români sînt cele referitore la cartierul Blacherne (al blachilor, vlahilor) din Constantinopol (sec.VI), vlahorinchini (vlahii de pe rîul Rihios din peninsula Chalcidică (sec. VII) și "balac" (valah) din Geografia universală a armeanului Anania Șirakați (sec.VII); dar toate aceste mențiuni sînt nesigure.

maghiari, turci) pentru a arăta că este vorba de un popor romanic (romanizat), care vorbește limba latină. Românii înșiși nu au folosit niciodată aceste denumiri: populația spațiului carpato-dunăreano-pontic s-a denumit întotdeauna pe parcursul mileniului I ca romanus, apoi ca român.

Așadar, numele poporului român conservă pe cel romanus, care provine de la Roma; românii sînt singurul popor de origine latină care a păstrat acest termen. Principalii factori care au contribuit la menținerea acestui nume sînt următorii: 1) perpetuarea romanismului în zona carpatică, după retragerea aureliană, și legăturile permanente cu romanitatea sud-dunăreană; 2) conștiința populației autohtone că aparține la o civilizație (cea romanică) superioară celei a barbarilor; 3) revenirea periodică a Imperiului roman la nordul fluviului; 4) echivalentele care s-au făcut mai ales din secolul al IV-lea între romanus - christianus și barbarus ("barbar") - paganus ("păgîn"), care au generat opoziția romanus/christianus("roman" = "creștin") - barbarus/paganus ("barbar" = "păgîn" = "necreștin"); 5) lipsa unor state barbare durabile, așa cum au fost în Occident, care să impună o anumită denumire etnică. Se poate afirma că termenul romanus s-a generalizat în spațiul nord-dunărean mai ales după secolul V, atunci cînd a avut loc uniformizarea culturii materiale a populației locale și s-a desăvîrșit romanizarea.

După afirmarea lor ca popor distinct în sud-estul Europei, românii nu și-au spus altfel decît români. Această realitate este dovedită atît de știrile provenite de la poporul român însuși,cît și din mărturiile străinilor care au intrat în contact cu populația din teritotiul carpato-dunărean. Astfel, Miron Costin scria că "numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este român sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dînșii și îndată după descălecat și după pustiire... și după al doilea descălecat, pînă astăzi; același nume este dat îndeobște și muntenilor și moldovenilor și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei. Rumân este un nume schimbat în curgerea anilor din roman; și astăzi

cînd întrebi pe cineva dacă ştie moldoveneşte, spun: stii rumâneşte, aproape ca: scis romanice. Un alt nume ei înşişi nu au primit între dînşii niciodată". Aşadar, învăţatul cronicar dădea glas conştiinţei unităţii de neam între toţi locuitorii teritoriului nord-dunărean. Nu a existat un popor moldovenesc sau voloh deosebit de cel român şi acest lucru este dovedit de numeroase informaţii provenite din diferite surse, inclusiv ucrainene şi ruseşti.

Teritoriul de formare a poporului român. Adversarii continuităţii poporului român susţin că acesta s-a format undeva la sud de Dunăre, respectiv fie în munţii Balcani, fie între Balcani şi fluviu, fie, mai ales, în triunghiul Naissus (Niš) - Scupi (Skopje)- Serdica (Sofia). O asemenea localizare a patriei primitive a românilor avea darul să explice, după ei, asemănările dintre limba română şi limba albaneză şi unitatea limbii române. Din acest teritoriu, românii ar fi trecut la nord de Dunăre, aşezîndu-se în teritoriile actuale la o dată tîrzie, respectiv secolele XII-XIII. Această concepţie este în contradicţie cu întreaga evoluţie a romanităţii nord- şi sud-dunărene în mileniul I analizată anterior.

Teritoriul de formare a poporului român nu corespunde spaţiului actual în care el locuieşte. Aria sa de etnogeneză era mult mai largă, suprapunîndu-se, în linii generale, celei ocupate de triburile geto-dacice. Poporul român s-a format din romantitatea orientală, pe teritoriul fostelor provincii Thracia, Macedonia, Moesia Inferior şi Moesia Superior, Dacia, inclusiv teritoriile în care romanizarea s-a generalizat mai tîrziu, SE Pannoniei, cu alte cuvinte acolo unde a existat un continuum Romanicum, o comunitate lingvistică latină pe fondul unitar traco-dacic. Această unitate a fost spartă la începutul secolului VII, odată cu trecerea slavilor la sud de Dunăre; aceştia au împins treptat populaţia romanizată de aici spre munţii Balcani, Pind şi Adriatica. Astfel se explică apariţia grupurilor romanice sudice, înrudite cu poporul român, respectiv macedoromânii (aromânii) (în Tesalia şi Epir, Albania, Macedonia), megleneromânii (în NE Tesalonicului), istroromânii (în peninsula

Istria).

În concluzie, poporul român s-a format pe o arie mult mai mare, dar teritoriul său a fost treptat restrîns odată cu așezarea în SE Europei a unor populații migratoare (slavi, bulgari, maghiari). Această întindere este demonstrată de informațiile de la sfîrșitul mileniului I și începutul celui de-al II-lea. Astfel, pentru prezența românilor la nordul Dunării există numeroase date, începînd cu cronica Ogüzname, geografia lui Moise Chorenati, apoi cronica lui Anonymus, cronica zisă a lui Nestor etc. Faptul că poporul român s-a format la nord de Dunăre este probat și de felul în care l-au denumit slavii de sud și cei de răsărit. Astfel, în timp ce primii, sub influență bizantină, i-au spus vlah, ceilalți l-au numit voloh. Aceasta arată că românii au fost cunoscuți independent și dintru început de cele două ramuri ale slavilor, căci, dacă ar fi venit de la sudul Dunării, li s-ar fi spus într-un singur fel - vlahi.

Prezența românilor este atestată și în Imperiul bizantin, fiind rămășite ale romanității dislocate de slavi. Astfel, cronicarul Georgios Kedrenos îi amintește în legătură cu unele evenimente petrecute în Macedonia la 976; la 980, ei apar într-o scrisoare a împăratului Vasile al II-lea Bulgaroctonul; la mijlocul sec. X sînt menționați în lucrarea împăratului Constantin al VII-lea Porfirogenetul, De administrando imperio, după care numărul știrilor crește simțitor în secolele următoare.

În zona occidentală a fostei romanități carpato-balcanice există, de asemenea, informații despre prezența românilor.Astfel, pe malul Adriaticii, în 852 este cunoscut un Ozanulo (la Spalato), în 1070 un Negulus (la Zara Vecchia), în 1084 un Draculus (la Spalato), iar în sec.XII un scriitor amintea de morovlachi (vlahii negri); în sec. XIII-XIV știrile sînt mai numeroase. Între Cetinie și Fiume venețienii cunoșteau pe români sub numele de morlaci. În Istria, în Friul și împrejurimi românii sînt semnalați în sec.XII.

Atestări ale populației românești sînt și în Ungaria, mai ales în zona lacului Balaton, sub forma unor toponime care datează dintr-o perioadă cuprinsă între 850 și 1055, așadar de dinainte de venirea maghiarilor în Pannonia: Chula < ciulă; Stirka < știră; Bacs < baci; Kapusa, Kópaca < căpușă; Kelba < chelbe; Furkó < furcă; Murga < murg; Kás < caș; Flóra < floare; Mura < mură etc. Din Pannonia, odată cu migrația maghiarilor, românii s-au dispersat în regiunile Moraviei, unde mai multe toponime din secolele XII-XIV amintesc de ei (villa Staul, Terra Barbata, Kis-Magura etc.), și ale Poloniei sud-vestice.

Toate aceste date probează încă o dată faptul că poporul român s-a format pe un spațiu mult mai mare, dar anumite împrejurări istorice au făcut ca ramuri periferice să fie dispersate din zona inițială.

Limba română - limbă romanică. Raporturile dintre română și albaneză. Limba română s-a format concomitent cu poporul român. Ea are la bază latina populară ("vulgară") vorbită în provinciile dunărene ale Imperiului și care pînă la începutul secolului al VII-lea, așadar pînă la așezarea slavilor în sudul Dunării, a format o unitate, pe ambele maluri ale fluviului. Desigur, trăsătura fundamentală a unei limbi vii, așa cum latina vehiculată de populația romanizată din dreaptă și din stînga Dunării, este continua ei evoluție. De aceea se poate spune că latina vorbită de daco-romani și apoi romanici a evoluat de la o etapă istorică la alta. În acest sens, se pot distinge mai multe faze în evoluția latinei dunărene:

1) sec. I î.e.n. - sfîrșitul sec.III e.n.: formarea comunității romanice, a unității lingvistice latine pe cele două maluri ale Dunării. Acum are loc, după o perioadă de bilingvism, însușirea limbii latine de către populația autohtonă cucerită. Paralel cu aceasta, au pătruns în limba latină o serie de cuvinte din fondul tracic;

2) sfîrșitul sec.III - mijlocul sec.V: generalizarea romanizării atît la nordul Dunării, așa cum o demonstrează uniformizarea culturală, cît și la sudul fluviului, unde

dispar din izvoare vechile denumiri etnice, generalizîndu-se termenul de romanus. Practic, în această fază se încheie bilingvismul;

3) mijlocul sec.V - începutul sec.VII: etapa romanicii comune, respectiv acea limbă specifică ambelor maluri ale Dunării (spațiul carpato-balcanic), unitară ca structură, care stă la baza dialectelor daco-romane care s-au desprins după dislocarea romanității orientale odată cu migrația slavilor;

4) începutul sec.VII - începutul sec.VIII: faza de tranziție spre limba română propriu-zisă; după această dată, așa cum susțin unii cercetători, se poate vorbi de limba română ca limbă romanică individualizată, cu trăsături specifice care, în esență, se mențin pînă astăzi.

Trăsăturile limbii române. Limba română prezintă anumite caracteristici care o disting de celelalte limbi romanice sau de limbile din jur. Acestea sînt:

1) caracterul romanic (neolatin). Limba română este singura limbă romanică din sud-estul Europei. În comparație cu alte limbi romanice (italiana, franceza, spaniola, portugheza), româna este cea mai arhaică, cea mai apropiată de limba latină. Aceasta e o dovadă a evoluției sale izolate, lipsită de cadru politico-statal, așa cum s-a întîmplat în întreg mileniul I la nordul Dunării.

Acest caracter romanic este dat de două elemente:

1) structura gramaticală a limbii române este de origine latină (morfologie, sintaxa etc.); 2) lexicul de bază al limbii române (respectiv cuvintele cele mai des folosite în vorbire) este, de asemenea, de origine latină. Ceea ce s-a adăugat ulterior, sub influență slavă, greacă, maghiară, turcă, n-a putut altera caracterul fundamental latin al limbii române. Astfel, din latinește provin o serie de termeni desemnînd categorii esențiale ale vieții omenești (om < homo, bărbat < barbatus, părinte < parentem, frate < frater etc.), îndeletniciri (a ara < arare, a semăna < seminare, a treiera < tribulare, a secera < sicilare,

a culege < colligere etc.), plante (grîu < granum, orz < hordeum, mei < milium, secară < secale etc.), elemente ale locuinței (casă < casa, fereastră < fenestra, tindă < tenda), mobilier (masă < mensa, scaun < scamnum, cuptor < coctorium, domn < dominus, jude < iudex etc.), activități economice (vinde < vendere, cumpăra < comprare, negoț < negotium, preț < pretium etc.), animale (oaie < ovis, berbec < vervex, capră < capra, bou < bos, vacă < vacca, iapă < equa, cal < caballus etc.), produse animaliere (lapte < lacte, caș < caseus, unt < unctum, untură < unctura etc.), domeniile religiei creștine (creștin < christianus, păgîn < paganus, Dumnezeu < Domine Deus, sfînt < sanctus, înger < angelus, drac < draco, paște < pascha, crăciun < creatio, boteza < baptizare, cruce < crux, biserică < basilica, preot < presbyter etc.) etc. Toate cuvintele latine din limba română sînt o dovadă incontestabilă a continuității unei populații romanice în spațiul carpato-dunăreano-pontic, evidențiază o civilizație stabilă, o populație sedentară.

Influențele slave în limba română s-au exercitat tîrziu, începînd din secolul al IX-lea - al X-lea, fără să altereze caracterul romanic al limbii române.

2) Caracterul unitar al limbii române. Limba română cuprinde patru dialecte: dacoromân (româna propriu-zisă), meglenoromân, macedoromân (sau aromân), istroromân. Ele au format o unitate chiar și după despărțirea lor în urma infiltrării slavilor. Aspectul dacoroman (româna propriu-zisă) este cel mai unitar dintre idiomurile neolatine; el nu are dialecte, ci doar graiuri (maramureșan, oltean, moldovean etc.), care nu prezintă deosebiri esențiale unul față de altul. Unitatea limbii române se explică prin următoarele cauze: a) evoluția istorică (economică, socială etc.) unitară pe întreg spațiul carpato-dunărean; b) mobilitatea populației dintr-o regiune în alta a țării, determinată de necesități economice, transhumanță etc.; c) specificul geografic al spațiului românesc (munți nu tocmai înalți, străbătuți de numeroase trecători, posibilități de trecere a Dunării, care n-a fost un hotar), ce a îngăduit comunicarea și deplasarea dintr-o zonă în

alta; d) lipsa unor state barbare pe anumite porţiuni de teritoriu, care să fragmenteze unitatea geografică şi populaţia.

3) limba română conservă o serie de elemente din fondul prelatin (tracic). Numărul cuvintelor tracice (dacice) din limba română este de aproximativ 110, desemnînd variate domenii de viaţă: omul şi relaţiile sociale (buză, grumaz, burtă, buză, prunc, copil, băiat, mire, moş etc.), locuinţa (cătun, argea, bordeiu, vatră, zestre, gard etc.), unelte (grapă, măturâ, caier, gresie, zgardă etc.), plante (mazăre, brînduşe, mugure, brad, gorun etc.), animale (mînz, cîrlan, viezure, barză, ghionoaie, balaur, murg, căpuşă etc.), păstorit (baci, ţarc, strungă, stînă, ghioagă, căciulă etc.), produse lactate (brînză, zăr, zară, urdă etc.). Aceşti termeni au intrat în limba vorbită de populaţia locală în perioada de bilingvism, aşadar încă în timpul stăpînirii romane. Ei constituie subtratul limbi române. Prezenta lor în limba română este o dovadă certă că romanismul în spaţiul carpato-dunărean s-a mulat pe populaţia autohtonă traco-geto-dacică; ele constituie, astfel, dovezi incontestabile ale continuităţii dacice în timpul stăpînirii romane şi ale continuităţii daco-romane după retragerea aureliană.

Raporturile dintre limba română şi limba albaneză. În limba română şi în limba albaneză există o serie de termeni comuni, precum: buză, grumaz, guşă, moş, măgură, grapă, balaur, mînz etc. Acest fapt a fost interpretat de către adepţii teoriei imigraţioniste ca o dovadă a faptului că românii au venit de la sudul Dunării, aşadar dintr-o zonă de contact cu albanezii, de unde au preluat cuvintele respective. Dar analizele făcute au demonstrat că limba română şi limba albaneză sînt două limbi total deosebite, care au evoluat în condiţii geografice diferite, după legi specifice şi avînd substraturi aparte, respectiv cel traco-dacic pentru română şi cel illiric pentru albaneză. Prezenţa unor cuvinte comune în cele două limbi se datorează înrudirii dintre tracă şi illiră, aşadar fondului prelatin indo-european.

Specificul poporului român. Format în urma unui îndelungat proces istoric, poporul român s-a deosebit de celelalte popoare din sud-estul Europei printr-o serie de trăsături, care i-au dat un anumit specific. Acestea sînt, în esență, următoarele:

- prin substratul traco-geto-dacic, poporul român este, împreună cu grecii și albanezii, cel mai vechi popor din sud-estul Europei. Toate celelalte popoare (slavi, maghiari, bulgari) sînt "popoare noi", venite în această regiune în anumite condiții și la momente cunoscute;

- românii au apărut ca popor în urma unui proces bazat pe același fond unitar (traco-geto-dacic) desfășurat în același mod (prin romanizare) și avînd același rezultat (un popor romanic);

- cultura materială și spirituală a avut un profund caracter romanic, întărit de valoroase tradiții geto-dacice;

- latinitatea limbii:

- poporul român este cel mai vechi popor creștin din sud-estul Europei; poporul român s-a născut ca popor creștin. Toate popoarele din jur s-au creștinat tîrziu, spre sfîrșitul mileniului I, la date cunoscute;

- formarea poporului român se aseamănă cu cea a altor popoare neolatine; spre deosebire de acestea, însă, poporul român n-a cunoscut o organizare statală proprie, ci dominații barbare; așa se explică lipsa de informații din izvoarele vremii înainte de propria lor organizare politico-statală.

V. ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICA

Așezarea slavilor în Balcani (sec. VI-VII) și, apoi, constituirea statului bulgar (679/681 - 701, sub Asparuh) au dizlocat unitatea românității carpato-balcanice, împărțind-o în două mari grupe: dacoromânii la nord de Dunăre și românii balcanici la sud de marele fluviu, aceștia din urmă vorbitori ai dialectelor romanice: aromân, meglenoromân și istroromân.

Românii de la sud de Dunăre, numiți (ca și cei de la nord) în izvoarele istorice vlahi (termen de origine germanică, cu care au fost desemnați romanicii), erau divizați în trei grupe mari: cel sudic, sau aromâni, cu o concentrare masivă în Tesalia (Vlahia Mare) și cu ramuri în Epir (Vlahia de Sud), în Etolia și Acarnania (Vlahia Mică), în Macedonia și în Rodope; grupul nordic, care se află în Munții Balcanici (Haemus), cu prelungiri spre Dunăre și spre sud; grupul apusean care era situat în Serbia, Muntenegru, Bosnia, Dalmația, Croația și Istria.

Românii sud-dunăreni au fost și au rămas oameni vrednici, intreprinzători, practicînd cele mai diverse meserii și agonisind averi însemnate. Un nobil cruciat din suita împăratului german Frederic I Barbă Roșie, care a traversat Balcanii în drum spre Orient, a scris, în 1190, despre "un ținut bogat numit Vlahia, nu departe de Salonic... unde am aflat un belșug de toate cele necesare". Vlahii din Peninsula Balcanică au fost păstori, produsele lor fiind renumite, dar s-au ocupat și cu cărăușia și agricultura. Despre o căpetenie a vlahilor din Rodope se știa că posedă "ogoare semănate cu grîu". Cînd oștile bizantine au pornit să înăbușe răscoala vlahilor, în 1185, "au dat foc snopilor de grîu". De asemenea, această ramură a trunchiului românesc a practicat meșteșugăritul, între care și prelucrarea

metalelor prețioase și s-a angajat în activitatea negustorească. Mai ales acei situați pe calea comercială care lega Constantinopolul cu Italia, prin Tesalomic și Dirahium, antica Via Egnatia. Păstorii Vlahi din munți, stăpîni pe mari turme de vite, făceau comerț în tîrgurile de la Dunăre și de la poalele munților. Cel mai important centru economic unde se desfășura comerțul vlahilor era Salonicul, cu faimosul tîrg de la Sf. Dumitru. Vlahii balcanici erau buni militari , "arcași aleși și pricepuți", remarcîndu-se în diferite ocazii.

Prima informație sigură despre românii sud-dunăreni datează din 976 și se află la cronicarul bizantin Gh. Kedrenos. Atunci fratele țarului bulgar Samuil, pe nume David, a fost ucis între Prespa și Castoria, la locul numit "Stejarii Frumoși" de niște "vlahi călători". A doua mențiune este din anul 980, cînd împăratul bizantin Vasile al II-lea Macedoneanul a acordat tesalianului Niculița "domnia peste vlahii din Elada", "thema" (provincie) bizantină care cuprindea Grecia de nord cu Tesalia și Pindul. Românii de aici (Vlahia Mare) se bucurau de autonomie fiscală și militară, pe care și-au putut-o asigura și datorită protecției naturale , fiind, precumpănitor, o populație de munte. Știrile din 976 și 980 sînt foarte importante pentru rosturile politice pe care românii din Balcani le-au avut în Imperiul Bizantin.

După desființarea primului țărat bulgar (în 1018), împăratul bizantin Vasile al II-lea Bulgaroctonul, ce dăduse lovitura de grație statului lui Samuel, la Kimba Longos (1014), a promulgat un edict în 1020, prin care hotăra ca "vlahii din întreaga Bulgarie" să fie, în privința vieții bisericești, sub ascultarea arhiepiscopiei de Ohrida. Mai mult, pentru ca împărăția bizantină să-i aibă alături, basileul a dispus ca în

dieceza de la Ohrida să funcţioneze un episcop al vlahilor. Din secolul al XI-lea se cunoaşte o însemnare despre "Ioan preotul sfintei episcopii a vlahilor"".

Istoria politică a românilor sud-dunăreni din secolele de afirmare include două mamente mai însemnate: revolta vlahilor din Tesalia (1066) şi răscoala Asăneştilor din 1185, în urma căreia s-a constituit statul românilor şi al bulgarilor.

Mişcarea insurecţională antibizantină din 1066, relatată de generalul bizantin Kekaumenos, a fost provocată de excesele fiscului bizantin. Consfătuirile, organizarea s-au desfăşurat în casa unui român din Larissa, pe nume Verivoiu (Berivoiu), între căpetenii fiind Grigore Bumbăcarul şi Teodor Scriban Petastas, român şi ei. Purtătorul de cuvînt al răsculaţilor a fost Niculiţa , un urmaş al celui ce avea domnia în "thema" Elada la anul 980. Gravitatea situaţiei l-a făcut pe împăratul bizantin Constantin al X-lea Ducas să suprime dările care provocaseră nemulţumirea din luna iunie 1066, în plin sezon agricol şi pastoral.

În secolul împăraţilor bizantini din familia Comnenilor 1081-1185), românii balcanici s-au bucurat de o atenţie specială . Explicaţia a fost căutată în posibila origine românească a acestor basilei, susţinută pe baza a două surse istorice. Este vorba, mai întîi, despre învăţatul bizantin Mihail Psellos, după care familia Comnenilor era originară din satul Comne (Tracia), regiune de locuire românească densă, iar apoi despre rabinul spaniol Beniamin din Tubeka, călător prin lumea Balcanilor, care spune despre Comneni că erau "de aceleaşi neam cu vlahii",cărora le-au purtat, în consecinţă, o simpatie aparte. Judecată cu rigoare, politica Comnenilor de încurăjare a autonomiilor locale nu poate fi limitată doar la vlahi. Ea a fost generală şi a voit, în concepţia acestor împăraţi, să asigure pacea internă şi să consolideze puterea centrală. Românii balcanici au fost buni militari în toate timpurile, iar Comnenii, care au redat în secolul al XII-lea strălucirea Imperiului Bizantin, le-au preţuit cum se cuvenea calităţile.

Răscoala Asăneştilor din 1185, care a dus la constituirea

statului româno-bulgar din Balcania, stat cu o evoluţie foarte interesantă, rămîne cel mai de seamă eveniment din viaţa politică a vlahilor sud-dunăreni. Declanşarea mişcărilor a fost determinată de politica fiscală a împăratului Isac al II-lea Anghelos, cu repercusiuni directe asupra proprietarilor de turme şi cirezi . Istoricul bizantin Nicetas Choniates, om cu rosturi înalte în stat, este, prin Cronica sa, care cuprinde evenimentele dintre 1118-1206, principalul izvor pentru această revoltă. Vlahii care locuiau în Munţii Haemus (Balcani), ne informează Choniates, nemulţumiţi de măsurile basileului Isac al II-lea Anghelos, care anulase privilegiile fiscale ale vlahilor, atribute de împăraţi Comneni, au trimis pe doi fruntaşi, fraţii Petru şi Asan, să prezinte curţii imperiale necăzurile lor. În loc de înţelegere, ei sînt insultaţi, Asan e chiar pălmuit. Ofensate, cele două căpetenii îndeamnă pe români şi bulgari la răscoală. Pe un fond de criză politică generală prin care trecea statul bizantin (conflictele cu ungurii,cu normanzii, uzurpări interne), insurgenţii au avut la început unele succese, Petru încoronîndu-se după obiceiul bizantin şi adoptînd o costumaţie imperială.

Rolul principal în izbucnirea răscoalei din 1185 l-au avut românii, dar bulgarii veneau cu tradiţia statală şi bisericească a primului ţărat bulgar, care fusese recunoscut de Bizanţ.

Guvernul Bizantin a ignorat existenţa noului stat în Balcani. Împăratul Isac al II-lea Anghelos a trecut la înăbuşirea mişcării, făcînd mai multe expediţii în Balcani.În sprijinul răsculaţilor au venit românii si cumanii de la nordul Dunării,unde se retrăseseră într-un moment de înfrîngere, Petru şi Asan. Conflictele continuă pînă cînd, 1190, armata bizantină este înfrîntă grav în pasurile Balcanilor, iar Aşăneştii rămîn stăpîni peste teritoriul dintre Dunăre şi Balcani.

După uciderea lui Asan (în 1196) şi Petru (în 1197) conducerea statului românilor şi bulgarilor este luată de Ioniţă, zis şi Caloianul, cel mai reprezentativ dintre Aşăneşti. El a reuşit să consolideze tînărul stat şi să-i dezvolte hotarele, în 1201, spre sud de Balcani, pînă în părţile Munţilor Rodope şi la Varna. În urma acestor izbînzi, s-a încheiat pacea cu Bizanţul, împăratul

de la Constantinopol recunoscînd, foarte probabil, independența statului Asăneștilor. Apoi, Ioniță Caloianul, vrînd să-și legitimeze situația, s-a adresat Papei Inocențiu al III-lea solicitîndu-i coroana de împărat și sceptrul, ca și rangul de Patriarh pentru arhiepiscopul bisericii valahe și bulgare. La capătul tratativelor, în 1204, noiembrie 7, delegatul papal a "uns" pe arhiepiscopul Vasile de la Tîrnovo ca Patriarh al bulgarilor și vlahilor. A doua zi, același trimis al Papei, cardinalul Leo, încorona pe Ioniță ca "rege al bulgarilor și vlahilor" (nu ca împărat cum ceruse el, anticipîndu-și titlul de "imperator Bulgariae et Blachiae", oferindu-i diadema, sceptrul, hrisovul de recunoaștere și un steag cu chipul apostolului Petru, toate acestea trimise de Înaltul Pontif.

Originea românească a celor trei frați, Petru, Asan și Ioniță, contastată de unii istorici, mai ales bulgari, este în afara oricărui dubiu. Informațiile cronicarului bizantin Nicetas Choniates, ca și acelea oferite de cronicarii francezi ai Imperiului Latin de la Constantinopol (înființat în 1204, în urma cruciadei a IV-a, cînd Bizanțul a fost dezmembrat, pînă în 1261), converg total în acest sens. Documentele cancelariei papale mărturisesc, de asemenea, obîrșia vlahă a lui Ioniță. Scrisorile papei Inocențiu al III-lea către Ioniță Caloianul, prin care era sfătuit să treacă la catolicism, îndemnau: "Am auzit că strămoșii tăi se trag din sămînța nobilă a cetății Roma, iar poporul tău se trage din nobilii românilor". De altfel, în ideologia primilor Asănești, ideea romanității vlahilor balcanici a ocupat un loc important devenind o idee forță, un instrument al acțiunii diplomatice și al luptei pentru emancipare națională.

Implicat în conflictele dintre bizantini și Imperiul Latin de la Constantinopol, Ioniță, "regele bulgarilor și vlahilor", a afișat și pretenții la coroana bizantină. Voind să-și extindă stăpînirea asupra regatului Tesalonicului, și acesta un "stat latin", întemeiat după succesul cruciadei a IV-a (1204) împotriva Imperiului Bizantin, Ioniță a fost ucis, prin trădare, de către comandantul cuman aliat, la asediul Salonicului (8 octombrie 1207).

La conducerea statului româno-bulgar a urmat Borilă (1207-1218), nepot al lui Ioniță, iar apoi Ioan Asan al II-lea (1218-1241), fiul lui Asan cel Bătrîn. Acum, statul Asăneștilor, cu

capitala la Tîrnovo, a cunoscut cea mai mare întindere, de la Marea Neagră la Marea Adriatică și de la Dunăre pînă la Adrianopol și la Ohrida. În vremea lui Ioan Asan al II-lea, ceea ce se întemeiase din inițiativă românească ca stat al românilor și bulgarilor a evoluat și s-a transformat într-un stat bulgar. Elementul vlah este abandonat din limbajul politic. Ioan Asan al II-lea se intitulează, în pisania din 1230 a bisericii înălțate la Tîrnovo, "credinciosul țar și singur stăpînitor al bulgarilor, fiul bătrînului Asan" (subl.ns.) Faptul acesta nu trebuie să suprindă. În structura politică creată după răscoala din 1185, bulgarii veneau cu tradiția politică de stat. Asăneștii erau, în fond, niște continuatori ai vechilor țari, Crum, Boris, Simeon și Semuil. Ioan Asan al II-lea a renunțat la formula de existență statală asigurată de Papă, care implică dublul caracter, bulgăresc și românesc. Orice aluzie la coroana trimisă de Înaltul Pontif dispare. Ioan Asan al II-lea s-a sprijinit pe cîteva instrumente sigure: doctrina imperială bulgară (decurgînd din acea bizantină), biserică bulgară (ortodoxă, precum în Bizanț) și cultura slavă(slavii fiind elevii bizantinilor). El nu acceptă să devină un suveran catolic, ci un protector al ortodoxiei grecești (bizantine).

Nu există nici un document care să menționeze stăpînirea Asăneștilor la nord de Dunăre. Au existat legături cu românii de la nord de marele fluviu, ca și cu neamul cumanilor de aici. N-a lipsit nici tendința de a-i îngloba pe românii nord-dunăreni în statul Asăneștilor, dar fără finalitate. De altfel, toate imperiile care și-au întins stăpînirea pînă la Dunăre, roman, bizantin, otoman, au voit să-și extindă dominația și dincolo, pe malul stîng.

Prin dinastia Asăneștilor, românii sud-dunăreni au dat măsura capacității lor în viața politică de stat. Apoi, tot mai izolat între celelalte popoare din Peninsula Balcanică, ei au fost supuși deznaționalizării și asimilării de către acestea. De-a lungul timpului s-a dus o politică de separare a lor față de masa principală a românilor de la nord de Dunăre. Au fost integrați, pe toate căile, în formele de viață ale popoarelor balcanice pentru a-și pierde individualitatea. Politica aceasta, profesată vreme îndelungată, a dat rezultate.

Meglenoromânii şi istroromânii şi-au abandonat numele etnic propriu,spunîndu-şi ei înşişi vlasi sau vlaşi, termenii cu care fuseseră denumiţi cîndva de sîrbi şi de bulgari.

Mulţi dintre românii din întinsa arie balcanică n-au uitat cine sînt, de unde descind, care le este trunchiul comun. De aceea, a persistat la neamul nostru sud-dunărean conştiinţa romanităţii, a comunităţii cu lumea românească nord-dunăreană.

Scanned with OKEN Scanner

C U P R I N S

pag.

În loc de prefață 3

I S T O R I A V E C H E

Noțiuni preliminare (Lect. univ. dr. M.Ursulescu)... 6

I. EPOCA PIETREI (Lect.univ. dr. N.Ursulescu)

1. Paleoliticul 11
2. Neoliticul 14

II. EPOCA METALELOR (Lect.univ. dr. N.Ursulescu)

1. Perioada de tranziție spre epoca bronzului 21
2. Epoca bronzului 23
3. Epoca fierului 28

A. Prima perioadă a epocii fierului (Hallstatt) Geto-dacii - popor al antichității 29

B. Hallstatt-ul tîrziu și La Tene-ul timpuriu ... 30

C. Începuturile organizării teritorial-statale la daco-geți 31

III. PERIOADA CLASICĂ A ISTORIEI DACO-GEȚILOR (Lect. univ. dr. N.Ursulescu)

1. Societatea dacică în perioada clasică 49
2. Statul dac sub conducerea lui Burebista 51
3. Istoria Daciei de la Burebista la Decebal 56
4. Dacia în vremea lui Decebal .....
5. Civilizația clasică dacică .....

IV. ETNOGENEZA ROMÂNILOR (Asist. univ. N.Zugravu)

Noțiuni preliminare .....

A. ROMANITATEA ÎN SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREANO-PONTIC (sec. I î.e.n. - sfîrșitul sec. III e.n.) 7

1. Dobrogea în timpul stăpînirii romane (sec. I î.e.n. - sfîrșitul sec. III e.n.) 8
2. Dacia în timpul stăpînirii romane (sec. I - 275) 10
3. Alte teritorii intrate temporar sub stăpînire romană (secolele I-III e.n.) 141
4. Dacii din afara provinciei (sec. II-IV e.n.) ... 149

B. DE LA DACO-ROMANI LA ROMÂNI (sf.sec.III - sec.VIII)

1. Dobrogea în perioada romano-bizantină (sfîrșitul sec. III - sfîrșitul sec. VII) 163
2. Romanitatea nord-dunăreană de la sfîrșitul sec. III pînă la începutul secolului VIII) 181
3. Încheierea procesului de etnogeneză a românilor (sec. VIII) 210

V. ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ (Prof. universitar dr. I.Toderașcu) 221

Scanned with OKEN Scanner